ВИЛАЈӘТИ-ФӘГИҺ НӘЗӘРИЈЈӘСИНӘ ӨТӘРИ БИР БАХЫШ

АЈӘТУЛЛАҺ МӘҺӘММӘД ТӘГИ МИСБАҺ ЈӘЗДИ

Гуран вә Вилајәт ашигләринә т өһвә!

КИТАБЫН САВАБЫ ИМАМ ЗАМАНА (Ә.Ч) ТӘГДИМ ОЛУНУР!

Үмидварыг, имам Заманын (ә.ч) халис ашигләри бу кит абы мүт алиә ет дикдән сонра Аллаһ-т ааладан, О Һәзрәт ин зүһурунун т езләшмәсини даһа чох ист әјәчәк вә бу јолда Вилајәт и-Фәгиһ мөвзусуну чидди арашдырачагдыр.

اللَّـهُمَّ كُنْ الْحُجَّةِ بْنِ الْحَسَنِ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ
وَ عَلَـى آبَائِـهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ
وَلِيًّا وَ حَافِظًا وَ قَائِدا وَ نَاصِرا وَ دَلِيلا وَ عَيْنَا
حَتَّـى تُسْكِنَهُ أَرْضَكَ طَوْعا وَ تُمَتِّعَهُ فِيهَا طَوِيلا
برحمتك يا ارحم الرّاحمين

Өн сөз

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини һаглы олараг имам Меһдинин (әч) гејб дөврүндә Исламын сијаси үсул-идарәсинин ән принсипиал вә мүһүм әсасы саја биләрик. Бу нәзәријјә 20 әсрин сонларында чәмијјәтин идарә олунмасы бахымындан динин ролуну вә сәлаһијјәтини әмәли шәкилдә сүбута јетирди. Ислам Республикасынын баниси һәзрәт Имам Хомејни (р) бу дүшүнчәјә әсасланараг Ислам үсул-идарәси јаратды. Һансы ки, дүнјанын империалист супер күчләри бу проселә чидди мүхалифәтдә идиләр.

Милади 16 әсрин ахырларындан башлајараг гәрбдә сијаси елмләр үзрә мүтәхәссисләр вә танынмыш сијасәтчиләр динин сијасәтдән ајры олдуғуну вә онун чәмијјәтин тәләбләринә чаваб вермәдијини билдирирдиләр. Артыг бу мүнасибәти килсә хадимләри дә гәбул етмишди. Белә бир мәгамда мүсәлман бир руһани вә мүчтеһид дини принсипләр әсасында үсул-идарә јаратмаға мүвәффәг олду. Дини дәјәрләрин вә һөкмләрин, бир сөзлә, дини дүшүнчәнин чәмијјәтә һаким олмасы достлары вә дүшмәнләри һејрәтә кәтирди. Имам "һөкумәт бүтүн ислами һөкмләрин әмәли фәлсәфәсидир" шүарыны вурғуламагла, "јалныз Ислам республикасы, нә бир кәлмә әскик, нә бир кәлмә артыг" принсипини ирәли сүрмәклә, республика сөзүнүн әввәлинә "демократик" сөзүнүн әлавә едилмәси тәклифини рәдд етмәклә вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси әсасында гурулмуш Ислам республикасынын бүтүн үсул-идарәләрдән үстүн олдуғуну елми вә әмәли шәкилдә сүбута јетирди. Мүхалифләрин иддиаларынын әксинә олараг, бу үсул-идарәнин чәмијјәти дүнјадакы бүтүн үсул-идарәләрдән даһа јахшы идарә едә билләчәји тәсдигләнди.

Бу күн Ислам ингилабынын гәләбәсиндән, Ислам вә вилајәти-фәгиһ үсул-идарәсинин һакимијјәтә чатмасындан ики онилликдән артыг бир мүддәт өтмүшдүр. Милләтимизин вә мәмләкәтимизин барышмаз дүшмәнләри јетәринчә анламышлар ки, бу мәмләкәтин мөһкәмлији, истиглалы, әзәмәт вә иззәти дин вә вилајәти-фәгиһә бағлыдыр. Онлар мүхтәлиф үсуллар, чешидли һијләләрлә идеоложи мүһарибәләр апарыр, халгымызын вә чәмијјәтимизин дини вә е`тигади инанчларыны зәифләтмәјә сә`ј көстәрирләр. Онларын атдығы аддымлардан бири дә вилајәти-фәгиһ принсипинин сүстләшдирилмәси истигамәтиндәдир. Тәәссүф ки, јабаны дүшүнчәли

бә`зи инсанлар биләрәкдән вә ја билмәјәрәкдән сөздә вә әмәлдә һәмин мүхалиф чәрәјаны дәстәкләјирләр.

Биз инанырыг ки, һазыркы вәзијјәтдә вилајәти-фәгиһ Ислам хејмәсинин (тикилисинин) әсас сүтунудур. Онун горунмасы вә мөһкәмләндирилмәси чәмијјәтдә Исламын вә дини дәјәрләрин рөвнәгләнмәси амилидир. Бу сәбәбдән дә гәрара кәлдик ки, ујғун нәзәријјәни елми вә мәнтиги шәкилдә әсасландырмагла чәмијјәтимиздәки ичтимаи дүшүнчәни, хүсуси илә мәмләкәтимизин кәнч нәслини һәмин нәзәријјәнин принсипләри илә кәмијјәт вә кејфијјәт бахымындан таныш едәк. Олсун ки, бу јолла өз дини вә илаһи вәзифәмизи азча да олса јеринә јетирмиш олаг. Бу јазыда сә`ј көстәрмишик ки, мөвзуларын елми мәзмунуну горумагла елми вә мүрәккәб терминләрдән истифадә етмәјәк. Бу ишдә мәгсәдимиз елми мөвзулар вә терминолокија илә сәтһи танышлығы олан инсанларын да китабдан истифадә едә билмәсидир. Имкан һәддиндә садә диллә данышмаға чалышмышыг. Мөвзуларын тәртибиндә мүрәккәб формалардан чәкинмәјә чалышмышыг. Ујғун нәзәријјәнин бүтүн јөнүмләрини ајдынлашдырмагда мәгсәдимиз олмајыб. Мүһүм вә тә`сирли сајдығымыз мөвзулара јер вермишик. Охучулары нәзәрә алараг мүәјјән ихтисарлар да апарылыб. Сонда јада салмағымыз зәруридир ки, бу мәчмуә чәнаб Ајәтуллаһ Мисбаһ Јәздинин чыхышлары, мәгаләләри, китаблары, сорғу-суал мәчлисләри әсасында тәртиб олунмушдур. Устадын бујруглары арашдырылдыгдан вә тәнзимләндикдән сонра јазыја алынмышдыр. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси Исламын сијаси нәзәријјәләринин јалныз бир һиссәси олдуғундан, бу мөвзу илә әтрафлы таныш олмаг истәјәнләр чәнаб устадын "Гур`анда һүгуг вә сијасәт" вә "Исламын сијаси нәзәријјәси" китабларына мүрачиәт едә биләрләр.

Шәмси 1378, исфәнд ајы
Мәһәммәд Меһди Надири

Биринчи фәсил

Вилајәт и-фәгиһ, мөвзунун зәрурилији вә еһт ималлар

Вилајәти-фәгиһ мөвзусунун әһәмијјәти вә зәрурәти

Мәмләкәтимиздә артыг ики 10 илликдән узун өмүр сүрмүш вә минләрлә фәдакар инсанын ганы баһасына баша кәлмиш үсул-идарәнин әсас сәчијјәси вә имтијазы онун ислами олмасыдыр. Бу үсул-идарәнин гурулмасында мүхтәлиф амилләр вә шәртләр тә`сирли олмушдур. Амма бу ишдә әсас меһвәр Ислама олан бағлылыгдыр. Ујғун үсул-идарәнин кәләчәји дә инсанларын она бағлылығындан асылыдыр. Һәр һансы ичтимаисијаси үсул-идарә ики әсасла ислами сајыла биләр: Ислам ганунчулуғу вә ислами ичраат. Әкәр ганунлар вә ичраат ислами принсипләр вә дәјәрләр үзәриндә гуруларса, бу үсул-идарә ислами адлана биләр. Ујғун сәчијјә о заман ишләк олур ки, чәмијјәт вә бу үсул-идарәни гуранлар Ислам принсипләринә вә дәјәрләринә е`тигадлы олсунлар. Әкәр Аллаһ еләмәмиш, заман өтдүкчә дини әгидәләр вә дини дүшүнчәләр јаддан чыхарыларса вә ја әсил хәтдән узаглашарса, Ислам үсул-идарәсинин сүтунлары сүстләшәр. Инсанларын дини тәмәл дәјәрләрини јаддан чыхармасы вә јанлыш јоллара јөнәлмәси Ислам үсул-идарәсини сарсыдан амилләрдәндир. Беләә бир һалда дини үсул-идарәнин давам едәчәјинә һеч бир зәманәт олмур. Әлбәттә ки, белә бир чәмијјәтдә Ислам ады узун мүддәт јашаја биләр. Амма онун маһијјәти унудулуб кедәр. Белә бир һал илкин Ислам дөврүндә јашанмыш тәчрүбәдир. Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дүнјасыны дәјишдикдән сонра узун чәкмәди ки, илаһи вә ислами үсул-идарә азғын һакимијјәтә, әмәвиләрин вә аббасиләрин падшаһлығына чеврилди. Һәмин вахтлар Исламын јалныз ады галмышды. Исламын тәмәл принсипләри позулмуш, Ислам дәјәрләри јаддан чыхарылмышды. Ујғун бүдрәмәләр һакимијјәтдә даһа бариз шәкилдә өзүнү көстәрирди. Һәмин ачы тәчрүбәдән ибрәт дәрси көтүрмәлијик. Илкин Ислам һөкумәтиндән 14 әср өтмүшдү ки, Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) илаһи ингилабындан гајнагланан башга бир ингилаб баш верди. Бу

ингилаб сајәсиндә Ислам принсипләри әсасында јени бир үсул-идарә јаранды. Амма унутмамалыјыг ки, һәзрәт Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) ингилабыны вә гурдуғу Ислам үсул-идарәсини тәһлүкәләр һәдәләдији кими һазырки үсул-идарә дә бәлалардан аманда дејил. Бәли, һәмин вахт әзәмәтли илаһи ингилабдан чох кечмәмиш чәмијјәтдә азғынлыглар јаранды. Әкәр тарихдән ибрәт көтүрмәсәк, бизим дә ингилабымыз тәһлүкәләрдән аманда галасы дејил. Мүсәлман халг бу үсул-идарәни горумаг үчүн чидди тәлашлар көстәрмәли, ислами әгидә вә дәјәрләрә бағлы инсанлар тәһлүкәли амилләр гаршысында мүгавимәт көстәриб, чанларындан вә малларындан кечмәлидирләр. Јалныз бу јолла мүгәддәс Ислам үсул-идарәсини горумаг мүмкүндүр.

Суал олуна биләр ки, азғынлыглар, бүдрәмәләр, тәһрифләр һарадан башлајыр? Чаваб олараг дејә биләрик ки, илк чашгынлыглар инсанларын дүнјакөрүшүндә өзүнү көстәрир. Онлар Ислам принсипләри илә дүзкүн таныш олмадыгда шејтәнәтә булашыг әлләр ишә дүшүр, Ислам маарифи илә бағлы јанлыш тәсәввүрләр јајылыр. Онлар Ислам либасында шакирдләр вә тәблиғат васитәләри илә тәдричән ичтимаи дүшүнчәјә нүфуз едиб ону чашдырырлар. Бу сәбәбдән дә Ислам ингилабына бағлы вә онун талејиндән никаран инсанлар там диггәтлә Ислам принсипләрини һифз етмәли, ичтимаи рә`ји чашдырачаг тәдбирләрин гаршысында дајанмалыдырлар.

Бу бәланын гаршысыны алмаг үчүн бүтүн јабаны дүшүнчәләрә мане олмаг лазым кәлмир. Чүнки инсан дүшүнчәсинә һасар чәкмәк олмаз. Дүшмән шүбһәләр тәлгин едир, аздырычы мөвзулар ортаја атыр. О бу јолла инсанларын әгидәсини дәјишир. Бу гәбил бәлаларла ән дүзкүн мүбаризә јолу инсанлары Ислам принсипләри илә дәриндән вә дәгиг шәкилдә таныш етмәкдир. Бу һалда азғын дүшүнчәләр онларын зеһнинә јол тапа билмир. Инсанын дини акаһлығы о гәдәр кучлү ола биләр ки, шүбһәләр она тә`сир көстәрә билмәз. Бу истигамәтдә чәмијјәтә чатдырыласы ән мүһүм мөвзулардан бири Ислам үсул-идарәсинин ганунилик принсипидир. Башга сөзлә, Ислам һөкумәтинин јеканә ганун үсул-идарә олдуғуну дүшүнчәләрә чатдырмаг кифајәт едир.

Биз Ислам һөкумәти гурмаг үчүн ингилаб етдик. Амма инсанларын бу һөкумәт барәдә тәсәввүрләри бир о гәдәр дә дәгиг дејилди. Онларын малик олдуғу үмуми тәсәввүр залым режими девирмәк үчүн бәс етсә дә, бу үсул-идарәнин һифзи үчүн јетәрли дејил. Аллаһ-тааланын јардымы илә һәмин дүшүнчә әсрләр боју инсанларын гәлбиндә јашамышдыр. Амма бу бәс етмир. Бу мөвзуну даһа да ишыгландырмаг, инсанларда Ислам үсул-идарәси илә бағлы дәгиг тәсәввүр јаратмаг лазымдыр. Онлар Ислам һөкумәтинин зәруриликјини дәрк етмәлидирләр ки, мүхалиф мәктәбләр вә нәзәријјәләр гаршысында өз бахышларыны мүдафиә едә билсинләр. Бу дөнүмдә шүарларла кифајәтләнмәк олмаз.

Вилајәт и-фәгиһ мөвзусунун елми мәгамы

Ислам үсул-идарәсинә тәрәфдарлыг вә чәмијјәтин бу әсасла идарә олунмасы дедикдә, Ислам принсипләри әсасында гурулмуш һөкумәт нәзәрдә тутулур. Конститусијамызда сә`ј көстәрилмишдир ки, Ислам үсул-идарәсинин принсипләри мөһкәмләндирилсин вә онлара истинад олунсун. Бу јөнүмдә ән мүһүм принсип вилајәти-фәгиһ принсипидир. Мәсәләни бир аз да ишыгландырмаг лазым кәлир. Белә ки, үсул-идарә вә һөкумәтин ислами олмасы мөвзусу ајдынлашмалыдыр.

Мүәјјән бир үсул-идарәнин идеоложи әсаслара, хүсуси дәјәрләрә малик олмасы ән азы ики јөнүмдә өзүнү көстәрир. Бу јөнүмләрдән бири ганунчулуг, дикәри ичраатдыр. Бурада мәһкәмә системини 3-чү јөнүм кими көстәрмәк олар. Амма бу јөнүм ичраат јөнүмү кими принсипиал дејил. Мәһкәмә системи адәтән парламент вә һөкумәтин табечилијиндә олур. Һазыркы мүгәддимәни нәзәрә алараг дејирик: Әввәла, мөвчуд үсул-идарәнин мө`тәбәр сајдығы ганунлар ислами олсун, икинчиси, бу ганунлары ичра едәси кәсләр Ислам принсипләри вә дәјәрләринә риајәт етсинләр. Бу һалда үсул-идарә ислами үсул-идарә олур. Гејд етмәлијик ки, үсул-идарәнин ислами олмасы үчүн һәр ики шәрт өдәнмәлидир. Әкәр идарәчиликдә гејри-ислами ганунлар әсас көтүрүләрсә вә ја ислами ганунлар ислами ме`јарларла ичра олунмазса, һәмин үсул-идарәни там ислами сајмаг олмаз. Беләчә, елми бахымдан арашдырма үчүн ики әсас

принсип ортаја чыхыр. Бу принсипләрдән бири ганунларын исламилији, дикәри ичрачыларын Ислам ме`јарлары үзрә һәрәкәт етмәсидир. Инсанлар һакимијјәтә һансы әсасларла сечилмәли, һансы Ислами нормалара чаваб вермәлидирләр? Јухарыдакы ики мөвзу Исламын сијаси фәлсәфәсинин мөвзуларындандыр. Һазыркы китабда икинчи мөвзуну нәзәрдән кечирмәк фикриндәјик. Биринчи мөвзуну исә башга бир вахт арашдырачағыг. Арашдырмаларымызда ики мәгсәд изләмишик: әввәла, мөвзулар принсипиал шәкилдә әсасландырылмалы, икинчиси, һамынын баша дүшәчәји тәрздә садә шәкилдә бәјан олунмалыдыр. Нәзәрдә тутулмајыб ки, һазыркы мәчмуәдән тәкчә ихтисаслы инсанлар бәһрәләнә билсин.

Вилајәт и-фәгиһ нәзәријјәсинин аксиомлары

Вилајәти-фәгиһ мөвзусу сијаси фәлсәфәдә Ислам бахымындан бир нәзәријјәдир. Истәнилән бир нәзәријјәнин илкин принсипләри вә аксиомлары олур. Бу аксиомлар һәмин нәзәријјәни мө`тәбәр сајанлар тәрәфиндән гәбул едилир. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини, онун дикәр сијаси фәлсәфи нәзәријјәләрдән үстүнлүјүнү сүбута јетирән әсаслардан данышмаг үчүн бөјүк һәчмли бир китаба еһтијач вар. Биз өнчәдән бу барәдә әтрафлы данышмағы нәзәрдә тутмамышыг. Амма һәмин јөнүмдә бә`зи мөвзулары "Гур`анда һүгуг вә сијасәт" китабында ачыгламышыг. Һазыркы китабда еһтијач дујулан бә`зи мөвзулары хүласә шәкилдә јада салырыг.

1. Һөкумәт зәрурәти

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси үчүн гәбул едилән илк принсип вә аксиом дикәр сијаси нәзәријјәләрдә дә гәбул едилмишдир. Бу принсип һөкумәтин зәрурилији принсипидир. Јалныз анархистләр бу принсипи инкар едирләр. Онларын әгидәсинчә, бәшәријјәт һеч бир һөкумәт олмадан әхлаг принсипләри әсасында јашаја биләр. Анархистләр дүшүнүрләр ки, дөвләт ән азы бу мәгсәд јөнүмүндә һәрәкәт етмәлидир. Јә`ни, о, халгы елә тәрбијә етмәлидир ки, һакимијјәтә еһтијач галмасын. Амма дикәр фәлсәфи мәктәбләрдә бу аксиом гәбул едилмиш вә мин илләр боју тәчрүбәдә өзүнү тәсдигләмишдир. Тәбии ки, чәмијјәтдә әхлаг нормаларына әмәл етмәјәнләр вар. Беләләринә

нәзарәт едилмәсә, ҹәмијјәтдә һәрҹ-мәрҹлик јаранар. Тәкҹә анархистләр тәрәфиндән гәбул едилмәјән бу принсип вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсиндә дә мө`тәбәр сајылыр.

2. Фәрд вә ја хүсуси бир групун һакимијјәтинин принсипҹә гејри-ганунилији

Һөкумәтә белә бир садә тә`риф верә биләрик: "Иҹтимаи мүнасибәтләрә нәзарәт едән, онлары хүсуси бир истигамәтдә јөнәлдән гурум." Бу һакимијјәт һәм сүлһ, һәм дә зор јолу илә һәјата кечә биләр. Јә`ни фәрдләр һакимијјәтин нәзәрдә тутдуғу хүсуси истигамәтә гаршы чыхарса, онлара гаршы зор ишләдиләр. Бу тә`риф һәм гануни, һәм дә гејри-гануни һөкумәтләрә аиддир. Бәс һөкумәтин ганунилик шәрти нәдир? Фәрд вә ја групун өз-өзлүјүндә ганунилији вармы? Јохса һөкумәт кимсәнин өз һаггы дејил вә башга бири тәрәфиндән е`тибар олунур? Бә`зи фиолософларын вә сијаси фәлсәфи мәктәбләрин нәзәринҹә, даһа күҹлү, даһа дүшүнҹәли бир фәрд вә ја үстүн бир ирг башгаларына һаким ола биләр. Амма вилајәти-фәгиһ сијаси нәзәријјәсиндә белә бир принсип рәдд едилир. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси һакимијјәти фәрд вә ја групун һаггы билмир. Јә`ни, кимсә анадан һаким доғулмур вә һакимијјәт нәсил јолу илә өтүрүлмүр. Һакимијјәтин ганунилији үчүн башга шәртләр өдәнмәлидир. Бу бахымдан мүәјјән фәлсәфи мәктәбләр, о ҹүмләдән демократија тәрәфдарлары бизимлә һәмрәјдирләр. Онлар да һакимијјәтин ирсән өтүрүлдүјүнү гәбул етмирләр.

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси һакимијјәтин зәрурилијини гәбул етмәклә анархизми, онун ирсән өтүрүлмәдијини гәбул етмәклә бу бахыша саһиб олан мәктәбләри рәдд едир. Бәли, кимсә затән, ирси јолла һакимијјәт һаггы газанмыр.

3. Ганунилијин јеканә зати гајнағы Аллаһдыр

Јухарыдакы ики шәрти гәбул етдикдән сонра суал јаранып ки, һаким вә һөкумәти гануниләшдирән нәдир? Мәһз бу јөнүмдә вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси вә Исламын сијаси фәлсәфәси башга мәктәбләрдән сечилир. Хүсусилә һал-һазырда дүнјаја һаким мәктәбләрлә вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси арасында әһәмијјәтли фәргләр вар. Олсун ки, вилајәти-фәгиһин һакимијјәтлә бағлы мөвҹуд бахышларыны дикәр сәмави мәктәбләр дә гәбул едир. Бәли, һакимијјәт һаггы, әмр етмәк вә гадаға гојмаг принсипҹә

Аллаһ-тааланын һаггыдыр. Әлбәттә, нәзәрдә сахламалыјыг ки, ишләри јеринә јетирән инсандыр. Амма кениш мәнада һакимијјәт һаггы Аллаһа мәхсусдур вә һакими О тә`јин едир. Бүтүн варлыг аләмини, о ҹүмләдән инсаны јарадан Аллаһ һәр шејин һәгиги малики, һакимидир. Гур`анда бујурулур: "Ҝөјләрдә вә јердә нә варса, Аллаһа мәхсусдур."[1]

Һазырда һаггында данышдығымыз һәгиги мүлкијјәтин зидди е`тибари мүлкијјәтдир. Е`тибари мүлкијјәтә әсасән, бир шәхс бир групун разылығы әсасында мүлк саһиби кими танынып. Бу разылыг ајры-ајры ҹәмијјәтләрдә фәргли ола биләр. Мәсәлән, мүәјјән бир ҹәмијјәтдә гызыл јатағы тапмыш инсан малик, һаким сечилә биләр. Башга бир ҹәмијјәтдә бүтүн әлван металлар дөвләтин мүлкү сајыла биләр. Амма һәгиги мүлкијјәтдә тәквини, тәбии амилләр рол ојнајыр. Белә бир мүлкијјәтдә мүлк һансыса разылыг әсасында маликин ихтијарына верилмир вә малик тәквини, тәбии шәкилдә мүлк саһибидир. Бүтүн варлыг аләми өз варлығында она борҹлудур. Бәшәријјәт Аллаһ тәрәфиндән јарадылдығы үчүн онун мүлкү сајылыр. Һеч бир инсанын башга инсанлар үзәриндә мүлкијјәт һаггы јохдур. Инсан һәтта өзү өз мүлкү дејил, вә өзүнә һакимлик едә билмәз. Бу сәбәбдән дә инсана ихтијар верилмир ки, мәсәлән, бир көзүнү чыхартсын вә ја бир әлини кәссин. Инсан өз мүлкү олмадығындан интиһар да едә билмәз. Белә бир аксиом бир сыра сијаси вә идеоложи фәлсәфи мәктәбләрдә гәбул едилмишдир. Инсана верилән ән бөјүк һагг онун өз үзәриндә һакимијјәтидир. Әкәр һакимијјәт үчүн инсанларын ҹаны вә малы барәдә һөкм вермәк зәруридирсә, Ислам принсипләринә әсасән, белә бир ихтијар инсана јалныз Аллаһ тәрәфиндән верилә биләр. Аллаһын мүлкү үзәриндә кимсәнин һаггы јохдур. Аллаһын изни олмадан Онун бәндәләринә һөкм вермәјин гејри-ганунилији Ислам дүшүнҹәсиндә әсас принсипләрдәндир.

Ислам сијаси фәлсәфәси мәһз бу принсип бахымындан дикәр идеоложи мәктәбләрдән фәргләнир. Бу принсип вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини башга нәзәријјәләрдән көклү шәкилдә ајырмышдыр. Ислам дүшүнҹә саһибләринин, философларын,

[1] "Бәгәрә", 284

варлыларын, мүһарибәдә гәләбә газананларын, күчлүләрин, һәтта демократларын һакимијјәтини ганунии сајмыр. Мәсәлән, демократијаја әсасән, һакимијјәт халга мәхсусдур вә һаким халгын рә`ји әсасында сечилир. Халгын сәси шәхс вә ја групун һакимијјәтини ганунилəшдирир. Амма вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинә әсасән, бу бахыш да мәгбул дејил. Әкәр фәрдләр вә чәмијјәтләр Аллаһын мүлкүдүрсә, нә халгын һаким сечмәк, нә дә халг тәрәфиндән һаким сечилмиш шәхсин һөкумәт гурмаг ичазәси вар. Онларын һәр бири Аллаһын мүлкүдүр вә һәгиги маликин һөкмләринә табедирләр. Инсанын инсана һөкм вермәк вә ја кимисә һаким сечмәк һаггы јохдур.

Үчүнчү аксиома һашијә олараг бүтүн мүсәлманлар тәрәфиндән гәбул олунмуш белә бир әлагә нәзәрдә тута биләрик: Аллаһ-таала Өз зати һаггы олан һакимијјәти Ислам пејғәмбәри һәзрәт Мәһәммәд ибн Абдуллаһа (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вермиш, онун инсанларын малы вә чаны үзәриндә һаггыны ганунилəшдирмишдир.

Бир даһа вурғулајырыг ки, вилајәти-фәгиһ вә ја Ислам һөкумәти нәзәријјәси илә демократија нәзәријјәси арасында бир чох фәргләр вар. Бу мөвзуда мәрһум Ајәтуллаһ Мүтәһһәри кими һәгиги исламшүнасларын арашдырмалары мөвчуддур. Биз һеч бир вәчһлә Ислам һөкумәти вә ја вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини демократијаја ујғунлашдыра билмәрик. Белә бир ишә чалышанлар илкин Ислам дөврүндә Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вәфатындан сонра Аллаһын вә Онун Рәсулунун (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәт барәдә бујругларыны бир кәнара гојанлар кимидирләр. Бу күн гәрб мәдәнијјәтинин тә`сири алтына дүшүб вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини демократијаја ујғун тәфсир едәнләр ја Исламы дүзкүн танымыр, ја да гәрәзлидирләр. Ислам нәзәринчә, һакимијјәт вә һаким тә`јин етмәк һаггы затән вә принсипчә Аллаһ-тааланын ихтијарындадыр. Јалныз Аллаһ инсанын һакимијјәтини тәсдигләјә биләр. Үчүнчү аксиомла бағлы һашијәјә әсасән, һакимијјәт һаггы илк нөвбәдә әзиз Ислам пејғәмбәринә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) верилмишдир.

4. Дин сијасәтдән ајры дејил

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин мүһүм аксиомларындан бири динин сијасәтдән ајры олмамасыдыр. Бәли, дин сијасидир. Ислам шәриәти тәкчә фәрди јөнүмләрә нәзарәт етмир, һәм дә ичтимаи-сијаси мүнасибәтләри тәнзимләјир, һакимијјәт мәсәләләри илә мәшғул олур. Ислам һакимијјәт ихтијарыны бәшәријјәтә вермәмишдир вә инсанлар өз ағыллары әсасында бу саһәдә разылыға кәлә билмәзләр. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинә әсасән, Исламда һәм сијаси һөкмләр вар, һәм дә һөкумәт вә һакимин тә`јини үчүн хүсуси бир нәзәријјә мөвчуддур. Әкәр дүшүнсәк ки, динлә сијасәт арасында һеч бир рабитә јохдур, дини ишләр фәгиһләрин, сијасәт сијасәтчиләрин һаггыдыр, вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинә јер галмаз. Әлбәттә ки, һазыркы китабда мәгсәд ујғун мүддәаларын сүбуту дејил. Амма мөвзунун әһәмијјәтини нәзәрә алараг, 4-чү аксиому, јә`ни динин сијасәтдән ајры олмамасы принсипини ајрыча шәкилдә нәзәрдән кечирәчәјик.

Икинчи фәсил

Дин вә сијасәт арасында рабит ә

Секулјаризм

Динлә сијасәтин рабитәси һаггында чох данышылмышдыр. Өз өлкәмиздә, дикәр Ислами мәмләкәтләрдә, еләчә дә, гәрбдә бу истигамәтдә мүхтәлиф нәзәријјәләр мөвчуддур. Бу мүхтәлиф нәзәријјәләри гүтбләр бахымындан арашдырсаг, онун бир гүтбүндә динин сијасәтдән ајрылыг нәзәријјәси, дикәр гүтбүндә динин сијаси олмасы нәзәријјәси дајанар. Әлбәттә ки, орта мөвге тутан нәзәријјәләр дә вар. Һазырда бүтүн нәзәријјәләри арашдырмаг фикриндә дејилик. Садәчә, динин сијасәтдән ајрылыг нәзәријјәсини хүласә шәкилдә арашдырмаг, тәнгид етмәк вә динлә сијасәт рабитәләри барәдә өз фикримизи бәјан етмәкдир.

Динин сијасәтдән ајрылыг нәзәријјәси елми вә әдәби лексиконда “секулјаризм” кими гејд едилир. “Секулјаризм” сөзү мүхтәлиф мә`наларда анлашылыр. Амма һазыркы сөһбәтимиздә бу сөзү “динин сијасәтдән ајрылығы” мә`насында гәбул едәчәјик.

“Дин сијасәтдән ајрыдыр” дедикдә динин өз, сијасәтин өз фәалијјәт даирәсинин олдуғу нәзәрдә тутулур. Секулјаризмә әсасән, дин сијасәтин, сијасәт динин ишинә гатышмамалыдыр. Иддиа едилир ки, дин сијасәтин, сијасәт динин саһәсинә мүдахилә етмәмәлидир. Елми вә фәнни терминолокија илә таныш инсанлара ајдындыр ки, биринчи тә`бир дәјәрләр (вачибләр вә һарамлар), икинчи тә`бир тәсәввүрләрлә (варлар вә јохлар) бағлыдыр.

Секулјаризмә әсасән, дин вә сијасәт принсипчә паралел хәтләр үзрә һәрәкәт един вә һеч вахт кәсишмир. Һәр саһәнин өз башланғычы вә сон нөгтәси вар. Сөһбәтимизин давамында секулјаризм нәзәријјәсинин мүддәалары бир гәдәр дә ајдынлашачаг.

Секулјаризмин мејдана кәлмәси

Секулјаризм бахышлары әслиндә орта әсрләр Авропасында мејдана кәлмишдир. Онун көкләри килсәнин Авропада бүтүн фәзалара һаким олдуғу дөврдә ахтарылмалыдыр. Һәмин вахт килсә

гәрби Рома вә шәрги Рома кими ики килсәјә бөлүнмүшдү. Шәрги Рома килсәси һазырда Түркијә әразисиндәки Истанбулда (Гәстәнтәнијјә-Константинопол) мәркәзләшмишди. Гәрби Рома католик килсәси исә һазыркы Италија әразисиндә иди. Папалар орада әјләшир вә Испанијајадәк һакимләрә көстәриш верирдиләр. Онларын сөзү бөјүк бир әразидә мүт`иликлә ешидилирди.

Бөјүк игтисади вә һәрби гүдрәтә малик папалар вә килсәләр кениш тичарәт вә сәнаје саһәләринә, торпаглара нәзарәт едирдиләр. Онлар өз һакимијјәтләрини Авропа гитәсиндә гәбул етдирмишдиләр. Папалар әксәр һакимләрә гаршы зор тәтбиг едир, саваша галхырдылар. Онларын гүдрәти бир о гәдәр дә сабит дејилди, адәтән, һакимләрдән бири гијам галдыранда бу гүдрәт зәифләјирди. Һәр һалда Рома папасы әксәр христиан мәмләкәтләринә һакимлик едирди вә краллар она итаәт көстәрирдиләр. Бәли, килсәләр даим өз һакимијјәтини бүрузә вермәјә чалышырдылар. Бу һакимијјәт бүтүн фәрди вә ичтимаи, дини-мәзһәби, һәтта елми саһәләри әһатә едирди. Әксәр елмләрин, о чүмләдән ријазијјат, әдәбијјат вә астрономијанын тәдриси кешишләрин ихтијарында иди. Һәмин дөврүн инкивизисија адланан дини мәһкәмәләри тарихдә мәшһурдур. Јерин күнәш әтрафында дөвр етдијини билдирән Галилејин мүһакимәси дилдән-диләә кәзир.

Бу һакимијјәт елә бир дөврдә мөвчуд иди ки, килсә вә мәсиһиләрин елми вә дини игтидары јох иди. Онлар әксәр мөвзулары тәчрүби елмләр вә фәлсәфәдән өјрәнирдиләр. Христианлығын принсипиал бахымдан әсаслары зәиф иди. Тәбии ки, елми-идеоложи әсаслары зәиф олан бу һакимијјәт тәдричән сүстләшир, папа вә килсәјә гаршы һәрәкатлар күчләнирди. Протестантлығын бүнөврәсини гојан Мартин Лүтер кими шәхсләр килсә дахилиндән ислаһатлар апармаг әзминдә идиләр. Бүтүн бу һәрәкатлар бир араја кәлдикдә папа әлејһинә чәрәјан өзүнү даһа күчлү шәкилдә нүмајиш етдирирди. Нәһајәт, бу просес ренесанс (интибаһ) адланан һадисә илә сонучланды. Ренесансын мүһүм нәтичәләриндән бири католик килсәсинин фәалијјәт даирәсинин мәһдудлашдырылмасы, онун ичтимаи-сијаси просесләрдән кәнарлашдырылмасы олду. Бу фәалијјәтләрлә бә`зи дини шәхсијјәтләр вә мәсиһи кешишләри дә разылашырды. Онларын

нәзәринчә, һәмин вахтлар килсәнин көстәрдији фәалијјәтләр әсил христиан тә`лимләриндән узаг иди. Бу инсанлар әсил христианлығын сијасәтдән узаг, јалныз мә`нәвијјатла мәшғул олан бир мәзһәб олдуғуну вурғулајырдылар. Белә бир гәнаәтә кәлинмишди ки, Авропанын бир нечә әср јашадығы мүсибәтләр вә кериләмәләрин әсас сәбәбкары килсә вә дини тә`лимләрдир. Бәли, нәһајәт динин сәһнәдән чыхарылмасына гәрар верилди. Килсә тә`лимләринин әсас меһвәри Танры вә әрш аләми мөвзуларындан ибарәт иди. Авропаны бүрүјән просесләр ҹәмијјәти тормозлајан дини тә`лимләрин ислаһаты гәрарыны верди. Белә ки, диггәт Аллаһдан инсана, әршдән јерә јөнәлдилди, ахирәт әвәзинә дүнја һәјаты диггәт мәркәзинә чәкилди.

Беләчә "Аллаһ, сәма, әрш аләми" шүарлары "инсан, јер вә һәјат" шүарлары илә әвәз едилди. Дин ичтимаи просесләрдән тәҹрид едилди. Гәрар чыхарылды ки, бәшәријјәтин талеји әрш аләминдә јох, јердә һәлл олунмалыдыр. Бу һәрәкат секуларизм, јәни дүнјәви һәрәкат ады илә танынды. Дини е`тигад, Аллаһа инанч шәхси бир мәсәлә кими мәһдудлашдырылды вә дин истәјәнләрә килсә вә мә`бәдләр көстәрилди. Билдирилди ки, Аллаһ сорағында оланлар килсә вә мә`бәдләрә үз тутуб истәдикләри гәдәр ағлаја, төвбә едә биләрләр. Амма килсәдән чыхдыгдан сонра ҹәмијјәтдә дин сорагланмамалыдыр. Динин өз, сијасәтин өз тә`сир даирәси вар. Сијасәт ичтимаи проблемләри һәлл едир, дин исә инсанла Аллаһ арасында шәхси рабитәләрдән ибарәтдир. Беләчә, Авропада вә христианлыгда дин вә сијасәтин рабитәләри гырылды, онлар арасында сәрһәд чәкилди. Шәхси мәсәләләр ичтимаи мәсәләләрдән тәҹрид олунду. Әлбәттә ки, бу ҹәрәјан кетдикҹә күҹләнди. Билдирилди ки, дини принсипләр әдәбијјат вә ше`р кими шәхси зөвгә бағлы бир мәсәләдир. Мәсәлән, бир шаир "еј сәба күләји, мәним истәјими мәһбуба чатдыр" сөјләјәндә, өзү дә билир ки, әслиндә күләк онун сөзүнү кимсәјә чатдырмыр. Бүтүн бу мүраҹиәтләр романтикдир, һисс вә һәјәҹан үзәриндә гурулмушдур. Әкәр бир инсан бир кушәјә чәкилиб ағлајыр вә Аллаһа дуа едирсә, онун бу јалварышлары да һисс вә һәјәҹандан гајнагланыр. Шаир сөјләјир ки, "еј он дөрд кечәлик ај, сән нечә дә көзәлсән!" Амма астрономијада мүәјјәнләшдирилмишдир ки, ај сојуг, руһсуз, от-

әләфсиз, габа бир күтләдир. Әкәр диндар шәхс Аллаһы хејирхаһ сајырса, бу јалныз онун тәхәјјүл мәһсулудур. Диндар бу сөзләрлә өзүнү сакитләшдирир. Һәгиги маһијјәт кәсб едән иш јалныз зәһмәт чәкмәк, вар-дөвләт газанмаг, һәјаты әјләнҹә илә јашамагдыр. Һөкумәт гурмаг, ганунлар вермәк, күнаһкарлары ҹәзаландырмаг, мүһарибә апармаг вә сүлһ мүгавиләси бағламаг сырф дүнјәви ишләрдир вә бу ишләрин динлә һеч бир рабитәси јохдур. Бу мүддәалар әслиндә позитивист фәлсәфи бахышлары ифадә едир. Позитивизм ренесансдан сонра јаранмыш ҹәрәјандыр. Онлар инанырлар ки, јалныз һисс едиләнләр вә көзлә көрүнәнләр керчәкдир. Аллаһы вә әрш аләмини кимсә көрмәјиб, тәҹрүбәдә сынамајыб. Бу сәбәбдән дә һәмин мөвзулара ҹидди јанашылмамалыдыр.

Заман өтдү, мәдәнијјәтләр чулғашды, техноложи тәрәгги старт көтүрдү. Секуларист бахышлар мүсәлман мәмләкәтләриндә дә јајылмаға башлады. Белә ки, мүсәлман мүтәфәккирләр арасында бу нәзәријјәни мүдафиә едәнләр тапылды. Бә`зи мүсәлман зијалынүмалар мәсиһијјәти өрнәк көтүрәрәк Исламы иттиһам етмәјә башладылар. Онлар иддиа едирдиләр ки, Ислам да бир диндир вә бу дин јалныз Ислам вә Аллаһ арасындакы рабитәләрлә мәшғул олмалыдыр. Онларын нәзәринчә, Ислам ичтимаи проблемләрлә мәшғул олмалы дејил.

Дин вә Ислам ады илә һәјата кечән ингилабымыз гәләбә чалдыгдан сонра да охшар сөзләр ешидилди. Бә`зиләри куја динә ҹан јандыраараг ону сијасәтә гатмамағы төвсијә едирдиләр. Куја сијасәтә гарышан Ислам католик килсәси кими сүгута мәһкумдур. Онлар билдирирдиләр ки, сынанмышы сынамаг хәтадыр, дини хилас етмәк үчүн ону сијасәтдән ајырмаг, руһаниләри һакимијјәтдән узаглашдырмаг лазымдыр. Бүтүн бу ишләри көрмәк үчүн дин сијасәтдән ајрылмалыдыр. Әкәр дининизи горумаг, Гур`ана һөрмәт көстәрмәк истәјирсинизсә, дини сијаси сәһнәдән кәнарлашдырын. Гој сијасәтлә сијасәтчиләр мәшғул олсун. Руһаниләрин вә дин алимләринин һөрмәтини горумаг үчүн бу иш көрүлмәлидир. Куја дин хадимләри гејри-профессионал мүдахиләләри илә мөвҹуд дуруму ағырлашдырырдылар. Куја бөјүк дин алимләринин динлә бағлы шәрһләри, ону сијасәтә гатмалары јанлышдыр вә динә јени

тәфсир верилмәлидир. Онлар Ислами протестантлыгдан, мүсәлман мартин лүтерләрдән данышырдылар. Күјә әкс тәгдирдә Ислам дини сүгута уғрајасы иди.

Секулјаризм чәрәјаны Түркијә кими бә`зи мүсәлман өлкәләриндә о гәдәр күчләнди ки, һәтта ганунлар дәјишдирилди. Түркијәдә е`тигадлы бир шәхсә дөвләт мүәссисәләриндә чалышмаг һаггы верилмәди, дини шүарлара вә символлара гадаға гојулду. Бу өлкәдә һәтта руһани либасы кејмәк гадаған олунду. Бу гајдалара полис нәзарәт едирди вә кимсә руһани либасында күчәјә чыхмаг ихтијарына малик дејилди. Һансы ки, Түркијә јахын кечмишдә бөјүк Ислам империјасы иди, Асијанын бөјүк бир һиссәсинә вә тәгрибән Авропанын јарысына нәзарәт едирди.

Секулјаризмә кәнардан бир бахыш

Өз арамыздакы бә`зи јазычылар вә зијалылар динин сијасәтдән ајры олдуғуну сүбута јетирмәк үчүн иддиа едирләр ки, дини мөвзулары арашдырмаздан өнчә, үмумијјәтлә бәшәријјәтин динә еһтијачлы олуб-олмадығыны мүәјјәнләшдирмәк лазымдыр. Мүәјјәнләшдирилмәлидир ки, дин инсана һансы саһәләрдә бәләдчилик едир? Бу суал ики шәкилдә чавабландырыла биләр. Биринчи чаваб будур ки, инсан өз һәјатынын бүтүн саһәләриндә динә еһтијачлыдыр вә дини көстәришләрә табе олмалыдыр. О нечә гидаланмағы, нечә кејинмәји, нечә ев тикмәји, нечә аилә гурмағы, чәмијјәти нечә тәшкил етмәји диндән өјрәнмәлидир. Бу јанашмаја әсасән, дин инсанын бүтүн проблемләрини һәлл етмәлидир. Тәбии ки, белә бир вәзијјәтдә нечә һөкумәт гурмағы да диндән өјрәнмәлијик. Амма һамы билир ки, һеч бир динин бу сајаг иддиасы јохдур вә һеч бир дин чәмијјәтин бүтүн еһтијачларына чаваб верә билмәз. Һеч бир диндә нечә ев тикмәк, һәкимә нечә мүрачиәт етмәк ачыгланмыр. Әкәр дин бүтүн еһтијачлара чаваб версәјди, елми арашдырмалар фајдасыз оларды. Амма билирик ки, дини тә`лимләр инсанларын елми арашдырмалара олан еһтијачыны өдәмир. Һеч бир диндә компүтер, пејк системи, нүвә технолокијасы барәдә мә`луматлар јохдур. Демәк, динин бүтүн бәшәр проблемләрини һәлл етмәси илә бағлы мүддәа дүзкүн дејил. Башга сөзлә, һәр ишдә

көзүмүзү динә дикмәмәлијик. Бүтүн суаллара диндә чаваб тапмаг истәји јерсиздир.

Биринчи чавабын гәнаәтбәхш олмадығы ајдынлашдыгдан сонра белә көрүнә биләр ки, дин јалныз ахирәт мәсәләләри һаггында данышыр вә инсанын ахирәт хошбәхтлији үчүндүр. Бу бахыша әсасән, дин дүнјәви, ичтимаи мәсәләләрә мүдахилә етмир, инсан өз ағыл вә дүшүнчәси әсасында бу мөвзулары ишыгландырмалыдыр. Ујғун бахыша әсасән, биз өз проблемләримизин һәллиндә јалныз минимумлар интизарында ола биләрик. Белә ки, дин јалныз ахирәт мөвзуларыны әһатә едир. Инсан нечә намаз гылмағы, нечә оруч тутмағы, Һәччи нечә јеринә јетирмәји, бир сөзлә, чәһәннәмә дүшмәмәк үчүн нечә һәрәкәт етмәји диндән өјрәнмәлидир. Дүнја проблемләринин һәлли үчүн јалныз елм вә дүшүнчәјә мүрачиәт етмәк, ахирәт мөвзусунда суаллара диндән чаваб алмалыјыг. Сијасәт дүнјәви ишләрә аиддир вә динин тә`сир даирәсиндән кәнардадыр. Сијасәт елм вә дүшүнчәнин әһатә даирәсиндәдир. Дин сијаси проблемләрин һәллиндә ачиздир. Јалныз ичтимаи-сијаси елмләрлә мәшғул оланлар, сијасәтчиләр чәмијјәтин сијаси проблемләри барәдә даныша биләрләр. Фәгиһләр вә дин алимләри исә јалныз ахирәт мәсәләләри илә мәшғул олмалыдыр. Дин хадимләринин сијаси мәгам тутмаг һаггы јохдур. Онларын бу истәјинин һеч бир дини вә мәнтиги әсасы мөвчуд дејил. Бир сөзлә, динин сијасәтә мүдахиләсинин һеч бир елми вә мәнтиги әсасы јохдур.

Ајдын мәсәләдир ки, белә бир бахыш секулјаризм вә динин сијасәтдән ајрылыг мөвзусуну ренесансдан сонра гәрб дүнјасында мөвчуд олдуғундан даһа сәрт ачыглајыр.

Дин вә сијасәт арасындакы рабит әләрин дәјәрләндирилмәси

Һәр шејдән өнчә диггәт јетирмәлијик ки, биз һазыркы сөһбәтимиздә дин дедикдә Исламы нәзәрдә тутуруг. Демәк, сөһбәтимизин әсас мөвзусу Исламла сијасәт арасындакы рабитәләрдир. Белә көрүнүр ки, дин вә сијасәт арасындакы рабитәләри дәјәрләндирмәк үчүн өнчә һәр ики мөвзу илә бағлы мүлаһизәләримизи мүәјјәнләшдирмәлијик.

Үрфдә, ел арасында сијасәт гәбаһәтли бир иш кими гәбул олунур. Сијасәт дедикдә һијләкәрлик, һоггабазлыг, фырылдагчылыг нәзәрдә тутулур. Әслиндә исә биз сијасәт дедикдә дөвләтчилик ән`әнәләрини нәзәрдә тутуруг. Даһа дәгиг десәк, сијасәт ҹәмијјәтин мадди вә мә`нәви бахымдан дүзкүн идарә олунмасы үсулудур. Демәк, сијасәт ичтимаи просесләрин тәнзимләнмәси вә идарә олунмасыдыр.

Дин (Ислам) дедикдә исә е`тигади, әмәли вә әхлаги һөкмләр мәҹмусу нәзәрдә тутулур. Бу һөкмләр бәшәријјәтин доғру јола јөнәлдилмәси (һидајәти) үчүн Аллаһ тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилмишдир. Бәшәријјәт дүнја вә ахирәт сәадәтинә јалныз бу һөкмләр сајәсиндә чата биләр. Һәмин һөкмләри Ислам Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамлар (ә) инсанлара чатдырмышлар. Әлбәттә, гәти әгли һөкмләр васитәси илә мүәјјәнләшмиш көстәришләр дә вар.

Дин вә сијасәт мөвзуларыны ајдынлашдырдыгдан сонра Исламын сијаси бахышлара малик олдуғуну мүәјјәнләшдирмәк үчүн бу динин өзүнә мүраҹиәт етмәлијик. Ујғун истигамәтдә христианлығын бахышларыны өјрәнмәк үчүн христиан олмасаг белә һәмин динә мүраҹиәт етмәлијик. Исламда сијасәтин јери илә танышлыг үчүн Гур`ан мәтнләри вә дини маариф нәзәрдән кечирилмәлидир. Ислам сијасәт, ичтимаи просесләрин тәнзими илә бағлы нә демишдир? Јохса бу диндә тәкҹә фәрди мәсәләләр ишыгландырылыр? Әкәр бир шәхс иддиа етсә ки, Ислам Гур`анын, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә онун Әһли-бејтинин (ә) тәгдим етдији кими дејил вә өз мүлаһизәләрини әсас көтүрсә, онун сөјләдикләри мәнтиги сајылмаз вә гәбул едилмәз. Исламы арашдырмаг истәјән шәхс Гур`ан вә сүннәјә мүраҹиәт етмәли, һансыса гәрб вә ја Америка шәргшүнасынын сөјләдикләри илә кифајәтләнмәмәлидир. Гур`ан вә сүннәнин шәхси бахышлар әсасында дәјәрләндирилмәси мәнтигсиздир. Бир шәхс иддиа етсә ки, Исламы гәбул едир, амма Гур`ан вә сүннәни гәбул етмир, әслиндә Исламы инкар етмиш олур. Исламын сијасәтлә рабитәләрини ајдынлашдырмаг үчүн Гур`ан вә сүннәјә мүраҹиәт етмәк зәруридир.

Гур`ани-кәримин сијасәтлә бағлы бахышлары үчүн әрәб дилини сәтһи билмәк бәс едир. Бу саһәдә мүтәхәссис олмаға еһтијаҹ јохдур. Һәтта Гур`анын тәфсири илә дә танышлыг зәрури дејил. Садәҹә әрәб сөзләри илә хүласә танышлығa еһтијаҹ дујулур. Гур`ана мүраҹиәт етдикдә көрүрүк ки, Ислам ибадәт вә әхлаг кими фәрди мөвзулары ајдынлашдырдығы кими, издиваҹ вә тиҹарәт кими ичтимаи мөвзулары да нәзәрдән кечирир. Өвлад тәрбијәси, әмр саһибләринә итаәт, борҹ, мүһарибә вә сүлһ, мүһакимә, бејнәлмиләл һүгуглар кими мөвзуларла бағлы көстәришләр верилир. Гур`анда ујғун мөвзуларла бағлы ајәләр чохдур. Һәмин мөвзулар рәвајәт вә һәдисләрдә даһа чох ачыгланмышдыр. Бүтүн бу мә`луматлардан сонра Исламы сијасәтдән узаг сајмаг, онун јалныз ибади вә әхлаги мөвзуларла мәшғул олдуғуну иддиа етмәк һансы мәнтигә сығыр? Сөһбәтимизин бу мәгамында мүәјјән нүмунәләри нәзәрдән кечирмәк зәрури көрүнүр:

Гур`ани-Кәримин ән бөјүк ајәси борҹ мәсәләси илә бағлыдыр вә бу ајәдә билдирилир ки, бир шәхсә борҹ вердикдә ондан гәбз алын, һәмин разылашмада ики шаһид иштирак етсин, гәбз вә шаһид шәртләри өдәнмәдикдә киров көтүрүн. Көстәриш верилир ки, пулунузу кери алан заман һәмин кирову гајтарын.[1] Көрәсән белә бир дин ичтимаи рабитәләрин тәнзимләнмәси вә идарә олунмасына биканә гала биләрми?!

Никаһ вә талаг да ичтимаи мөвзулардандыр. Гур`ани-Кәримин бир чох ајәләриндә никаһ вә талагдан данышылыр, онларын һөкмү бәјан олунур.[2] Никаһда меһријјә өдәнмәси, кимләрлә евләнмәјин мүмкүнлүјү, аилә рабитәләри, аиләдә ихтилафларын һәлли илә бағлы һөкмләр верилир.[3] Мәсәлән, аилә ихтилафларынын һәлли илә бағлы бујурулур: “Онлар (әрлә арвад) арасында ҹидди ихтилаф јаранаҹағындан горхдуғунуз вахт кишинин вә гадынын гоһумларындан һакимләр сечин. Әкәр сүлһ мәгсәдләри олса, Аллаһ онларын арасында разылыг јарадар. Һәгигәтән, Аллаһ биләндир вә акаһдыр.”[4]

[1] Бах: “Бәгәрә”, 282, 283
[2] Бах: “Бәгәрә”, 240; “Бәгәрә”, 230; “Әһзаб”, 49
[3] Бах: “Ниса”, 20; “Ниса”, 23; “Бәгәрә”, 222
[4] “Ниса”, 35

Ичтимаи мәсәләләрдән бири дә ирс мәсәләсидир. Гур`ани-кәрим бу барәдә бујурур: "Аллаһ сизә өвладларынызы тапшырыр. Оғланын (ирсдән) пајы гызын пајындан ики гат артыгдыр. Әкәр варис гызлар икидән артыг олса, ирсдән үчдә ики пај алар. Әкәр бир гыз олса, ирсин јарысы она чатыр."[1]

Ичтимаи мөвзулардан бири дә дахили мүһарибәләрдир. Гур`ан бу барәдә бујурур: "Әкәр мө`минләрдән ики групу бир-бирләри илә саваша галхсалар, онлар арасында барышыг јарадын. Әкәр онлардан бири о биринә зүлм етсә, зүлм едән дәстә илә вурушун ки, Аллаһын һөкмүнә дөнсүнләр. Әкәр дөнсәләр, онлар арасында һагг-әдаләтлә барышыг јарадын. Һәгигәтән, Аллаһ әдаләтли инсанлары севир."[2]

Мүамилә вә тичарәт мәсәләләри дә ичтимаи мәсәләләрдәндир. Гур`анда бу мөвзуда да ачыгламалар верилир, ујғун мәсәләләрин һәлли чәмијјәтин ихтијарына бурахылмыр. Мүамилә вә тичарәтлә бағлы әтрафлы көстәришләр мөвчуддур: "Аллаһ алыш-вериши һалал, сәләми һарам бујурмушдур"[3]; "Еј иман кәтирәнләр, чүмә намазы үчүн нида чәкилән вахт Аллаһы зикр етмәјә тәләсин вә алыш-вериши бошлајын"[4]; "Еј иман кәтирәнләр, әһд-пејманлара вә мүгавиләләрә вәфалы олун."[5]

Ичтимаи асајишин позулмасы илә бағлы Гур`ан һөкмләри дә кифајәт гәдәрдир. Чәмијјәтдә асајиши позан әсас күнаһлардан бири дә оғурлугдур. Гур`ан бујурур: "Оғру киши вә гадынын әлини кәсин."[6]

Фаһишәлик, иффәтсизликлә бағлы шәр`и һаким вә гази һөкм вердији вахт бу әмәлләр күнаһ сајылыр вә ичтимаи асајиши горумаг үчүн күнаһкара ағыр чәза тә`јин едилир. Гур`ани-кәрим там ајдын вә гәти шәкилдә бу барәдә бујурур: "Зинакар гадын вә зинакар кишинин һәр биринә јүз гамчы вурун, Аллаһын дининин ичрасында үрәјијумшаглыг көстәрмәјин. Әкәр Аллаһа вә гијамәт күнүнә

[1] "Ниса", 11
[2] "Һучурат", 9
[3] "Бәгәрә", 275
[4] "Чумуә", 10
[5] "Маидә", 1
[6] "Маидә", 38

инанырсынызса! Мө`минләрдән бир групу онларын чәзаландырылмасына шаһид олмалыдыр."[1]

Бу ајәләр Гур`ани-кәримин ичтимаи рабитәләр вә чәмијјәтә мүдиријјәтлә бағлы ајәләрининин кичик бир һиссәсидир. Бу мөвзу гат-гат артыг шәкилдә Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум имамлардан нәгл олунмуш рәвајәтләрдә бәјан едилир. Белә бир суал јараныр ки, бу ајә вә рәвајәтләр фәрдә, инсанла Аллаһ арасындакы мүнасибәтләрә, јохса инсанлар арасындакы рабитәләрә аиддир? Әкәр Ислам маһијјәтчә ајә вә рәвајәтләрдә тохунулан мөвзулардан ибарәтсә, ону сијасәтдән узаг сајмаг вә ичтимаи мүнасибәтләрә мүдахилә етмәмәсини мүнасиб билмәк нә дәрәчәдә дүзкүндүр?! Доғруданмы, Ислам дүнја ишләрини инсанларын өз өһдәсинә бурахмыш вә јалныз ахирәтлә бағлы суаллара чаваб верир? Инсафлы вә мәнтиг әһли олан шәхсләрдә зәррәчә шүбһә јохдур ки, Ислам тәкчә ахирәт дини дејил. Бәли, бә`зиләри инадкарлыг көстәрәрәк бир чох ашкар мөвзулары инкар едирләр. Амма Гур`ан вә рәвајәтләрдә ачыг-ашкар шәкилдә бәјан олунмуш һазыркы мөвзунун инкары күнүн күнорта чағы күнәши инкар етмәк кимидир.

Гур`анда сијасәтлә бағлы ајәләри башга јолла да арашдырмаг олар. Ајәләр вә рәвајәтләрдә һакимијјәт вә үсули-идарәнин 3 гүввәдән ибарәт олмасы призмасындан да арашдырма апармаг мүмкүндүр. МонтесКјудан башлајараг һакимијјәт апараты 3 гүввәдән ибарәт олмушдур: ганунверичи орган (парламент), мәһкәмә органлары, ичра апараты. Мараглыдыр, көрән Гур`анда бу мөвзулара ишарә олунмушдурму? Әкәр Гур`анда бу 3 истигамәтлә бағлы көстәришләр оларса, Исламын сијаси олмасына шүбһә јери галмыр.

Ганунверичи органын иши ганунлар тәнзимләмәк, чәмијјәтин идарә олунмасы үчүн нормалар тә`јин етмәкдир. Бу ганунлар ичтимаи мүнасибәтләри низамламалы, фәрди вә ичтимаи һагларын кешијиндә дурмалыдыр. Тәнзимләнмиш ганунларда чәмијјәтин ислаһатлара доғру тәрәггиси әсас көтүрүлмәлидир.

[1] "Нур", 2

Ганунверичи органла јанашы ичраедичи орган фәалијјәт көстәрир. Ичраедичи орган ганунверичи органын тәнзимләдији ганунлары һәјата кечирир. Әкәр ганунверичи орган парламентдирсә, ичраедичи орган дөвләт, баш назир, президент ола биләр. Бу ики гүввә илә јанашы үчүнчү бир гүввә, мәһкәмә системи фәалијјәт көстәрир. Мәһкәмә нә ганун верир, нә дә гануну ичраја гојур. Амма халг, еләчә дә халгла дөвләт арасында баш верән чәкишмәләрин һәлли мәһкәмә системинин үзәринә дүшүр. Гур`анда бу мәсәләләрә тохунулурму, мүсәлманлар үчүн бу јөнүмдә вәзифәләр тә`јин едилирми? Јохса бүтүн бу вәзифәләр халгын өз үзәринә гојулмушдур?

Ганунверичилик вәзифәси илә әлагәдар Гур`ани-кәримдә вә дини мәнбәләрдә бир сыра көстәришләр мөвчуддур. Гур`анда мәдәнијјәт, һүгуг, чәзаландырма, тичарәт вә мүамилә мөвзуларында көстәришләр чохдур. Сөһбәтимизин бу һиссәсиндә чәмијјәтин идарә олунмасы нәзәрдә тутулмуш дөвләтчилик принсипләрини нәзәрдән кечирәчәјик. Гур`ани-Кәрим бу истигамәтдә Ислам пејғәмбәринә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) хүсуси бир һагда верир. Пејғәмбәр бу һүгуга јијәләнәрәк, мүәјјән истигамәтләрдә заман вә мәкандан асылы олараг ганунлар верир. Бу һалда инсанларын Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) табе олмасы зәруридир. Бу барәдә Гур`ан бујурур: “Аллаһ вә Онун рәсулу гәрара кәлән заман һеч бир мө`мин киши вә мө`мин гадынын е`тираз етмәк һаггы јохдур.”[1]

Бу ајәјә әсасән, әкәр Аллаһ вә Онун Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) инсанлар үчүн мүәјјән ганун тәнзимләјәрсә, кимсәнин бу ганунлар гаршысында мүхалифәт көстәрмәк һүгугу јохдур. Јә`ни Ислам чәмијјәтиндә, Ислам һөкумәтинин һимајәсиндә јашајанлар үчүн Аллаһын бујругларындан сонра Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) көстәришләринә әмәл етмәк вачибдир. Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) көстәришинә гаршы чыхмаға, онун инсанлар үчүн тә`јин етдији һүгуглара риајәт етмәмәјә кимсәнин һаггы јохдур. “Әһзаб” сурәсинин 6-чы ајәсиндә

[1] “Әһзаб”, 36

Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) мө`минләрә онларын өзүндән даһа јахын олдуғу билдирилир. Белә бир һагг инсана вериләси ән бөјүк һагдыр вә Ислам Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) белә бир һүгуга малик олмушдур. Әлбәттә ки, Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра киминсә бу һүгуга малик олуб-олмамасы арашдырылмалыдыр вә биз бу китабда һәмин мөвзуну нәзәрдән кечирәчәјик. Гејд етдик ки, Гур`ани-кәрим вә Ислам тә`лимләри сабит ичтимаи ганунлар бәјан етмишдир вә дәјишкән шәраитләрдә Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) ганун вермәк һаггы вардыр. Бу ганунлара башгаларынын әмәл етмәси зәруридир. “Әһзаб” сурәсинин 6 вә 36-чы ајәләриндә дә ганунверичилик вә ичраат вәзифәләри һаггында данышылыр.

Гур`ани-кәримдә чәмијјәтдә мөвчуд олан ихтилафлары һәлл едәчәк мәһкәмә системи дә нәзәрдән гачырылмамышдыр. Һәмин мөвзуда бујурулур: “Анд олсун Рәббинә, араларындакы ихтилафларда сәни һаким тә`јин етмәјинчә, сәнин һөкмүнә көрә сыхынты кечирмәдән сәнә баш әјмәјинчә, иман кәтирмәмишләр.”[1]

Исламда нәинки мәһкәмә мөвзусу вә мүһакимә вәзифәси тәсбит едилмишдир, һәтта бу мөвзу иман шәрти сајылыр. Ајәдә хүсуси чиддиликлә вурғуланыр ки, инсанлар мүһакимә үчүн Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) јанына кәлмәјинчә, онун мүһакимәсиндән гәлбән разы галмајынча, иман кәтирмиш сајылмазлар. Мараглыдыр ки, Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) гејби мә`луматлар әсасында јох, башга һакимләр кими дәлилләр вә шаһидләрә әсасланараг һөкм вермишдир. Бу сәбәбдән дә сүбутлар јетәрли олмадыгда киминсә һаггынын өдәнмәмәси мүмкүн иди. Јә`ни мө`тәбәр дәлилләр олмадыгда һаглы тәрәфин зәрәринә һөкм верилә биләрди. Ислам Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бујурур: “Һәгигәтән, мән сизин аранызда шаһидләр вә андлар әсасында һөкм верирәм.” Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) әтрафындакыларын нәзәринә чатдырырды ки, о да өз һөкмләриндә шаһидләрин дедијинә вә андлара әсасланыр. Ола биләрди ки,

[1] “Ниса”, 65

әдаләтли бир шаһид билмәдән сәһвә јол верәјди. Шаһид јалан дедикдә вә заһири дәлилләрдән онун јаланы мә`лум олмадыгда бу шәһадәт гәбул олунурду вә һәмин шәһадәт әсасында һөкм чыхарылырды. Ајәдә нәзәрә чатдырылыр ки, һәтта белә бир һал јарандыгда һөкмү Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вердијиндән мө`минләр бу һөкмә тәслим олмалыдырлар. Пејғәмбәрин һөкмүнә гаршы чыханлар мө`мин сајылмырлар. Белә бир суал јараныр ки, ганунверичилик, иҹрачылыг вә мүһакимә илә бағлы һазыркы ајәләри нәзәрдән кечирдикдән сонра, Исламын иҹтимаи мөвзулара биканә галдығыны иддиа етмәк олармы? Бу ајәләрлә таныш олдугдан сонра иддиа етмәк олармы ки, Ислам сијасәтә гарышмыр, иҹтимаи мәсәләләрә мүдахилә етмир?!

Максимум вә ја минимум әһат әли дин

Дин вә сијасәтин рабитәләри һаггында сөһбәт кедәркән бә`зиләри иддиа едирләр ки, сијаси мәсәләләр диндән кәнарда һәлл олунмалыдыр. Онларын нәзәринҹә, дин инсанын минимум еһтијаҹларына ҹаваб верир. Белә ки, беһиштә чатмаг, ҹәһәннәмдән узаг олмаг јолларыны диндән өјрәнмәлијик. Иддиа олунур ки, дүнја проблемләринин һәлли динин вәзифәси дејил. Ќуја бу саһәләрдә бәшәријјәт өз дүшүнҹә вә елминә мүраҹиәт етмәлидир.

Бу нәзәријјә илә бағлы дејә биләрик ки, һәјатымыз дүнја вә ахирәт һәјатындан ибарәт олса да, дүнја һәјатыны икијә бөлүб, онун бир һиссәсини дүнјаја, о бири һиссәсини ахирәтә аид етмәк олмаз. Әслиндә, инсан ахирәт һәјатыны елә бу дүнјада газаныр. Рәвајәтдә бујурулур: "Бу күн әмәл күнүдүр, һесаб јохдур, сабаһ һесаб күнүдүр, әмәл јохдур."[1]

Бәли, дин инсанын сәадәтә чатмасы үчүн бу дүнја һәјаты илә бағлы көстәришләр верир. Инсан дүнјасыны дәјишдикдән сонра көстәриш вә ја көстәришә әмәл фајдасыздыр. Суал олунур ки, бизим дүнја һәјатымыз ики һиссәдән ибарәтдирми? Јә`ни онун бир һиссәси дүнја һәјатына, дикәр һиссәси исә ахирәт һәјатына аиддир? Мәсәлән, 60 иллик өмрүн 30 илини дүнјаја, 30 илини ахирәтәми сәрф етмәлијик? Јохса күндүзләр дүнја, кеҹәләр ахирәт үчүн

[1] "Биһарул-әнвар", ч. 77, с. 419

чалышмалыјыг? Бәлкә, бир саат дүнја, бир саат ахирәт үчүн чалышмаг лазымдыр? Әслиндә исә дүнја һәјатында ахирәтә тә`сири олмајан һеч нә јохдур. Бизим бүтүн әмәл вә рәфтарларымызын ахирәтә тә`сири вар. Истәр јахшы, истәрсә дә пис әмәлләрин ахирәтлә рабитәси вар.

Ислам тә`лимләринә әсасән, ахирәт сәадәтини елә бу дүнјадакы әмәл вә рәфтарларла әлдә етмәк лазымдыр. Рәвајәтдә бујурулур: "Дүнја ахирәт үчүн әкинәҹәкдир."

Инсан бу дүнјада салеһ әмәлләр әкмәли, ахирәт аләминдә бәһрә көтүрмәлидир. Бәли, дүнја һәјаты ахирәт һәјатындан ајры дејил. Инсанын бүтүн әмәлләри, нәфәс чәкмәси, көзүнү гырпмасы, аддым атмасы, отуруб-дурмасы, јухусу, бахышы, рәфтары, данышығы, гидаланмасы, аилә рабитәләри, иҹтимаи рабитәләри, бир сөзлә, бүтүн әмәлләри инсанын ахирәти үчүн фајдалы ола биләр. Бүтүн бу әмәлләрин ахирәт үчүн зәрәрли олмасы да мүмкүндүр.

Демәк, инсанын дүнја һәјаты ики ајрыча һиссәдән ибарәт дејил. Инсанын дүнја сәадәти үчүн фәалијјәтләри онун ахирәт сәадәти үчүн фәалијјәтләриндән тәҹрид олунмамышдыр. Мәсәлән, гидаланма дүнјаја аид бир ишдир. Амма инсан һарам јемәклә ҹәһәннәм одуну газана биләр. "Ниса" сурәсинин 10-ҹу ајәсиндә охујуруг: "Һәгигәтән, јетимин малыны һагсызлыгла јејәнләр гарынларына од долдурурлар. Онлар тезликлә ҹәһәннәм одуна дахил оларлар."

Бәли, гидаланан инсан заһирән гарныны дојурур. Әслиндә исә, онун једији шеј гијамәтдә од шәклиндә заһир ола биләр. Амма гидаланан инсан ибадәт үчүн сағлам вә күҹлү олмаг мәгсәди күдәрсә, онун гидаланмасынын өзү ибадәт јазылар. Инсанын ахирәт һәјатына тә`сирсиз һеч бир әмәли јохдур. Аллаһын разылығына мүнасиб әмәлләр мүсбәт, Аллаһын разылығындан узаг әмәлләр мәнфи тә`сирә маликдир. Әлбәттә ки, јеринә јетирилиб-јетирилмәмәси өнәмли сајылмајан фәргсиз ишләр дә вар. Һәр һалда һәјатымыз ики мүстәгил һиссәјә ајрылмајыб. Јә`ни өмүр ахирәтә аид олан ибадәтләрдән вә ахирәтә аид олмајан дүнја ишләриндән ибарәт дејил. Бир нечә әср гәрбә һаким олмуш бу јанлыш тәфәккүр тәдричән мүсәлман өлкәләринә дә сирајәт едир. Белә бир тәсәввүр јарадылыр ки, динин јери ибадәткаһдыр вә бу јөнүмлү ишләр јалныз

ахирәтә тә`сирлидир. Галан фәалијјәтләр исә дин чәрчивәсиндән кәнардыр. Әслиндә исә Исламда белә бир јанашма мәгбул сајылмыр. Әлбәттә ки, дикәр динләр дә тәһриф олунанадәк белә бир бахышы гәбул етмәмишләр. Ислам тә`лимләринә әсасән, инсан јарадылмышдыр ки, елә бу дүнјада хошбәхтлији әлдә етсин. Инсан бу дүнјадакы әмәлләри сајәсиндә ја хошбәхт, ја да бәдбәхт олур. Илаһи көстәришләр әсасында рәфтар едәнләр әбәди хошбәхтлијә чатыр, бу көстәришләрә гаршы чыханлар һәмишәлик бәдбәхт олур.

"Диндән нә көзләмәлијик?"- суалыны чавабландыранлар мәсәләни долашдырараг јалныз ики вариант тәгдим едирләр. Биринчи вариант будур ки, биз һәр шеји, һәтта јемәк биширмәји, гидаланмағы, ев тикмәји, кәми дүзәлтмәји диндән өјрәнмәлијик. Шүбһәсиз ки, белә бир бахыш сәһвдир. Икинчи варианта әсасән, диндән јалныз фәрдлә Аллаһ арасында олан мүнасибәтләри, намаз вә оруч кими ибадәтләри өјрәнмәк олар. Әслиндә диндән бу сајағы максимум вә ја минимум интизар дүзкүн дејил. Әкәр сөһбәт максимум интизардан кедирсә, үчүнчү бир јанлыш бахыш да вар. Бу бахыш бүтүн мәсәләләрин, о чүмләдән дөвләтчилик вә сијасәт мөвзуларынын динә там шәкилдә өкеј сајылмасыдыр. Еһтијачларын тә`мини илә бағлы бу арашдырмада долашыглыг о нөгтәдән башлајыр ки, јалныз ики вариант гәбул олунур. Бәс һәгигәт нечәдир? Биринчи һалда һәр шеји диндән көзләмәк јанлышдыр. Икинчи һалда диндән јалныз ахирәт мәсәләләринин өјрәнилмәси дә мәгбул сајылмыр. Гејд етдик ки, бүтүн проблемләрин диндән кәнарда һәллини дә гәбул едә билмәрик. Башга бир дүзкүн вариант вар. Ахирәтә тә`сирли мәсәләләри, инсанын камиллијиндә рол ојнајан нөгтәләри, Аллаһа јахынлыг јолларыны диндән өјрәнмәк лазымдыр. Бүтүн бу проблемләрин һәллиндә дин садә бир диллә һалал вә һарам әмәлләри бәјан едир. Амма әмәлләрин нечәлији динин мүзакирә мөвзусу дејил. Мәсәлән, дин һансы габда гидаланмаг мәсәләсинә мүдахилә етмир. Бәли, донуз әти вә ја ит әти јемәк, спиртли ичкиләр ичмәк диндә һарам сајылыр. Јемәк вә ичмәк дүнја иши олса да, инсанын сон камиллијинә тә`сирли олдуғундан дин бу мөвзуларда көстәришләр верир. Гапы вә ја пәнчәрәнин һансы материалдан һазырланмасы динин иши дејил. Дивара мәрмәр вә ја кәрпичдән үзлүк чәкилмәси диндә мүзакирә олунмур. Амма

көстәриш верилир ки, ев гәсб олунмуш торпагда тикилмәсин. Ев тикиләндә гоншунун һәјәтинин көрүнмәмәси нәзәрә алынмалыдыр. Һарам вә сәләмдән газанылмыш пулла ев тикмәк олмаз. Амма дин инсанын һансы дәбдә кејинмәсинә, һансы рәнкдә парчалардан истифадә етмәсинә гарышмыр. Амма кишиләрә көстәриш верилир ки, ипәк парчадан либас кејмәсинләр. Истәр кишиләр, истәрсә дә гадынлар кејимдә ајыб јерләринин өртүлмәсини нәзәрә алмалыдырлар. Диндә кишиләрә гызыл зи`нәт әшјаларындан истифадә етмәк һарам сајылыр. Амма истираһәт үчүн парка вә ја дәниз кәнарына кетмәк диндә мүзакирә олунмур. Истираһәтлә бағлы шәрт гојулур ки, гумар һарамдыр, бу ишдән чәкинмәк лазымдыр. Вахтын бош, сәмәрәсиз кечирилмәмәси динин һөкмүдүр. Демәк, Ислам дини бүтүн мәфһумлара дәјәр бахымындан јанашыр. Мүзакирәјә чыхарылан мөвзунун инсанын камиллијинә тә`сири нәзәрә алыныр. Бә`зән бир ишин мүсбәт тә`сири о гәдәр ајдын олур ки, инсан өз ағлы илә ону дәрк едир. Бу һалларда дини көстәришә еһтијач галмыр. Нәзәрдә тутулан һалларда Аллаһын һөкмләрини ағыл васитәси илә дә дәрк олар. Бу мөвзу фәгиһләр (дин алимләри арасында мүстәгил әгли мәфһумлар" ады илә таныныр. Фигһдә билдирилир ки, ағыл мүәјјән мәсәләләри мүстәгил шәкилдә мүһакимә едә биләр. Бир ишин мүсбәт вә мәнфи тә`сирләрини нәзәрә алмагла Аллаһын һәмин ишә мүнасибәтини мүәјјәнләшдирмәк мүмкүндүр. Мәсәлән, һамы баша дүшүр ки, јетим бир көрпәнин әлиндәки чөрәји зорла ондан алмаг чиркин ишдир. Бу барәдә һансыса ајә вә рәвајәтә истинад етмәјә еһтијач јохдур. Бу кими мөвзуларда ағыл һөкм чыхара билир. Амма әксәр һалларда ағыл бир ишин хошбәхтлијә тә`сирини дәрк етмәјә ачиз олур. Һәр һансы әмәлин һалал, мүстәһәб, һарам, јохса мәкруһ олдуғуну дин мүәјјәнләшдирир. Дин һөкм верир ки, һансы иш камиллијә нә дәрәчәдә тә`сирлидир. Демәк, диндән минимум интизар нәзәријјәсинин тәрәфдарларынын дедији кими, дин тәкчә ахирәт мәсәләләри илә мәшғул олмур. Диндә тичарәт, киров, ичарә, издивач, талаг, гидаланма, мәскән, либас, әјләнчә кими мөвзуларла бағлы көстәришләр дә верилир. Дин һәтта ил вә ајын һүдудларыны да ајдынлашдырыр. Мәсәлән, ил вә ајлар һаггында Гур`анда бујурулур: "Һәгигәтән, Аллаһ үчүн ајларын сајы көјләри вә јери

јаратдығы күндән башлајараг онун китабында он икидир. Бу ајлардан дөрдү һарам ајлардыр. Доғру дин будур.[1]

Гур`ани-кәримдә вә Ислам тә`лимләриндә ајын сәмада мәнзилләри вә бунун инсанлара фајдасы һаггында бујурулур: "Сәндән һилаллар (ајын мәнзилләри) һаггында сорушулдугда де ки, бунлар инсанларын истифадәси вә Һәчч үчүн вахт өлчүсүдүр."[2]

Ајын ајры-ајры мәнзилләрдәки вәзијјәти ибади вә һүгуги мәсәләләрин ајдынлашдырылмасында рол ојнајыр. Намаз, оруч вә Һәчдә дә ај вахт өлчүсүдүр. Һүгуги ишләрдә дә, мәсәлән, борчун өдәнмәси үчүн вахт тә`јин олундугда ај вахт өлчүсү кими көтүрүлүр.

Инди ағыллы вә инсафлы инсанлар өзләри һөкм версинләр: намаз вә оручдан башламыш тичарәт вә бејнәлхалг мүнасибәтләрәдәк бүтүн мөвзулара мүнасибәт билдирән дин минимум еһтијачлара чаваб верир, јохса максимум? Дин алыш-вериш, киров, ичарә, издивач, талаг, әр-арвад рабитәләри, ата-өвлад рабитәләри, мүһарибә вә саваш, гидаланма, кејим, зи`нәтләнмә, тикинти, әјләнчә, вахт өлчүсү мөвзуларында көстәришләр верир. Белә бир дин сијасидир, јохса јох? Ислам тәкчә фәрди вә ибади мәсәләләрә мүдахилә едир, јохса бүтүн ичтимаи мәсәләләрлә бағлы һөкм верир? Ағыллы адам нечә иддиа едәр ки, донуз әти вә спиртли ичкиләрдән истифадә инсанын хошбәхтлијинә тә`сир едир, амма чәмијјәтә мүдиријјәт бу хошбәхтлијә там тә`сирсиздир? Доғруданмы, Језидин һакимијјәти илә Әли ибн Әбу-Талибин (ә) һакимијјәти арасында һеч бир фәрг олмамышдыр? Нечә ола биләр ки, бу һакимијјәтләрин халгын хошбәхтлијинә тә`сири олмасын? Чәмијјәтә мүдиријјәти, дөвләтин фәалијјәтләрини тәкчә дүнјаја аид етмәк нә дәрәчәдә дүзкүндүр? Бу күн дә дин актуал ичтимаи-сијаси проблемләрә мүнасибәт билдирир. Дөврүмүздә күнаһсыз көрпәләри күтләви шәкилдә мәһв едән, онларын башына бомба јағдыран залым режимләр мөвчуддур. Бунунла јанашы, бүтүн потенсиалыны халгын хошбәхтлији, мәһрумларын дирчәлиши үчүн сәрф едән һөкумәтләр дә вар. Доғруданмы, әкс гүтбдә дајанан бу ики һакимијјәтин

[1] "Төвбә", 36
[2] "Бәгәрә", 189

әмәлләри онларын ахирәтинә тә`сирли дејил? Бүтүн бу суаллары чавабландырмаг асандыр. Садәчә, бир гәдәр дүшүнмәк лазымдыр: "Һәгигәтән, Аллаһын һүзурунда ән пис чанлы карлар вә лаллардыр. О кәсләр ки, ағылларыны ишә салмазлар."[1]

[1] "Әнфал", 22

Үчүнчү фәсил

Ислам һөкумәт индә халгын ролу

Сијаси фәлсәфә гаршысында дуран әсас вәзифәләрдән бири һакимијјәт күрсүсүнүн кимә мәхсус олдуғуну мүәјјәнләшдирмәкдир. Ҹәмијјәтә мүдиријјәт кимин һаггыдыр? Фәрд вә ја група ҹәмијјәтә нәзарәт вә онда ислаһат һаггы верән ме`јар нәдир? Инсанлар һансы әсасла кимәсә табе олмалыдыр? Бурада арашдыраҹағымыз мөвзу “ганунилик” адландырыла биләр. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәси илә бағлы еһтималлардан данышаркән гејд етдик ки, Ислам дүнјакөрүшүнә әсасән, һакимијјәт затән вә принсипҹә Аллаһ-таалаја мәхсусдур вә кимсәнин бу һагда пајы јохдур. Амма Аллаһ-таала кимәсә belә бир һагг верә биләр. Дәлилләр әсасында инанырыг ки, Аллаһ-таала Ислам пејғәмбәринә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) белә бир һүгуг вермишдир. Пејғәмбәрдән сонра бу вәзифәни он ики мә`сум Имам (ә) вә имам Меһдинин (әҹ) гејби дөврүндә зәрури шәртләрә малик фәгиһ јеринә јетирмәлидир. Көрән Ислам мәктәбиндә бу һагг һамыјамы верилмишдир? “Ганунилик вә гәбулолма”, “Ислам һөкумәти вә вилајәти-фәгиһ үсул-идарәсиндә халгын ролу” мөвзуларында һазыркы мәсәләләр арашдырылыр. Бу мөвзулар хүсуси әһәмијјәт кәсб етдијиндән сөһбәтимиздә онлара хүсуси јер ајырырыг.

Ганунилик нәдир?

Гејд етдик ки, биз, ганунилик дедикдә һаглылыг мә`насыны нәзәрдә тутуруг. Суал олунур ки, һакимијјәт күрсүсүндә отурмуш шәхс белә бир һагга маликдир, јохса јох? Јә`ни бу шәхс фәрди ләјагәтдән әлавә һүгуги е`тибара маликдирми? Онун тәнзимләдији вә иҹра етдији ганунларын јахшы-пислијини бир кәнара гојаг. Көрән бу шәхсдә ганунлары иҹра етмәк һаггы вармы?

Јухарыдакы изаһатдан ајдын олду ки, һаггында данышдығымыз ганунилик инкилис дилиндә “лекитимлик” кими ифадә олунур. “Лекитимлик”, дедикдә ганунилик мә`насы нәзәрдә тутулур. “Мәшруијјәт” сөзү дә ејни мә`наны билдирир.

“Мәшруијјәт” сөзү “шәриәт” сөзү илә гоһум сөз олса да, тәкҹә дин саһәсинә аид дејил. “Мәшруијјәт”, “ганунилик”, “лекитимлик” дедикдә, бүтүн сијаси фәлсәфә мәктәбләриндә диггәт мәркәзинә һакимијјәт кәлир.

Гејд етдик ки, Исламда “ганунилик” ифадәси Әфлатун вә Әрәстунун нәзәрдә тутдуғу ганунликдән фәргләнир. Әфлатун вә Әрәстун, еләҹә дә, бир сыра башга мүтәфәккирләр ганунилик дедикдә, ганунун јалныз јахшы-пислијини, мәсләһәтә ујғун олуб-олмамасыны нәзәрдә тутмушлар. Биз “ганунилик” дедикдә, гануну иҹра едән шәхсин бу һагга малик олуб-олмамасыны нәзәрдә тутуруг. Мүмкүндүр ки, ганунлары иҹра едән фәрд вә ја груп бу иши нөгсансыз јеринә јетирсин вә еһтијаҹ дујулан күҹә малик олсун. Амма бизим нәзәрдә тутдуғумуз башга бир нөгтәдир. Бир даһа вурғулајырыг ки, Исламда “ганунилик“ дедикдә бу ганунлары иҹраја гојан шәхсин һансы әсасларла сечилмәси әсас көтүрүлүр.

Бурада “ганунилик» ифадәсинин антоними гәсбкарлыгдыр. “Гејри-гануни һөкумәт” дедикдә, гәсбкар һөкумәт нәзәрдә тутулур. Ислами бахымдан һәтта јахшы рәфтар едән, әдаләтлә давранан бир һөкумәт гејри-гануни ола биләр.

Мәгбуллуг

“Мәгбуллуг” дедикдә, халгын гәбулу нәзәрдә тутулур. Әкәр халг фәрд вә ја групун һакимијјәтә кәлишинә мејл көстәрәрсә вә нәтиҹәдә халгын рә`ји әсасында һөкумәт гуруларса, белә бир һөкумәт мәгбул сајылыр. Беләҹә, һөкумәтләри вә һөкумәт башчыларыны ики група бөлмәк олар: халгын истәји илә һакимијјәтә кәләнләр вә халгын мәҹбури шәкилдә табе олдуғу һакимијјәтләр.

Ганунилик вә мәгбуллуғун рабит әси

Ганунилик вә мәгбуллуг арасындакы рабитә ганунилијин һансы ме`јара әсасланмасы илә мүәјјәнләшир. Әкәр бир һөкумәтин ганунилик ме`јары халгын гәбулудурса, бу һалда ганунликлә мәгбуллуг бир-биринә бағлы олур. Бу јолла сечилмиш гануни һөкумәт һәм дә мәгбул сајылыр. Бу һалда һәр мәгбул һөкумәти гануни дә сајмаг олар. Һазыркы һалда гануни

һөкумәтин гејри-мәгбул, мәгбул һөкумәтин гејри-гануни олмасы мүмкүн дејил.

Амма ганунилик ме`јары халгын гәбулу јох, башга бир көстәричи олса, гануниликлә мәгбуллуг арасында рабитә галмыр. Гануни олдуғу һалда халг тәрәфиндән гәбул едилмәјән һөкумәтләр мөвҹуддур. Әксинә, елә һөкумәтләр дә вар ки, халг гәбул етдији һалда гануни сајылмыр.

Демәк, әсас суал будур ки, Исламда ганунилик ме`јары нәдир? Әкәр бу суалын ҹавабы ајдынлашса, халгын бу истигамәтдә ролуну мүәјјәнләшдирмәк мүмкүндүр. Бу мөвзуну Ислам һөкумәтиндә халгын ролу барәдә данышаркән ајдынлашдыраҹағыг.

Ислам һөкумәт индә халгын ролу

Ислам һакимијјәтиндә халгын ролу илә бағлы суал тарихи бир суал ола биләр. Јә`ни бу суалы ҹаваблындырмаг үчүн Мәдинәдә Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) тәрәфиндән гурулмуш һөкумәтдән һазырда мүсәлман ҹәмијјәтләриндә мөвҹуд олан һөкумәтләрә гәдәр дөврү арашдырмаг олар. Мүәјјәнләшдирмәк олар ки, бу һөкумәтләрин гурулмасында вә күчләнмәсиндә халг һансы ролу ојнамышдыр. Амма бизим мәгсәдимиз мәсәләни бу бахымдан ајдынлашдырмаг дејил. Мәгсәд ујғун мөвзуну нәзәри бахымдан арашдырмаг, Исламын бахышыны бәјан етмәкдир. Ганунилик вә мәгбуллуг барәдә вердијимиз изаһатлары нәзәрә алсаг, гаршыја гојдуғумуз суал нөвбәти ики суалы ҹаваблындырмагла һәллини тапа биләр: Һакимијјәтин ганунилијиндә халгын ролу нәдир? Ислам һөкумәтинин керчәкләшмәсиндә вә фәалијјәтиндә халгын нә кими ролу вар? Көрән Ислам һөкумәти гануни һөкумәт кими танындыгдан сонра халгы мәҹбури шәкилдә табе етмәлидир, јохса Ислами һөкумәт принсипләринин һәјата кечмәсиндә халгын разылығыны газанмалыдыр? Хүласә шәкилдә гаршымызда ики суал дајаныр: Ислам һөкумәтинин ганунилијиндә халгын ролу нәдир? Ислам һөкумәтинин керчәкләшмәсиндә вә фәалијјәтиндә халг нә кими рол ојнајыр?

Бу суалы ајдынлашдырмаг үчүн Ислам тарихини минимум үч дөврә бөлмәк лазым кәлир: Ислам пејғәмбәринин (сәлләллаһу

әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дөврү, мә`сум Имамларын (ә) дөврү, мә`сум Имамын (ә) иштиракы олмајан дөвр. Ислам Пејғәмбәринин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дөврү илә бағлы демәк олар ки, мүсәлманлар арасында ихтилаф јохдур. Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һөкумәтинин халгын рә`ји илә һеч бир бағлылығы олмамышдыр вә онун ганунилији Аллаһ тәрәфиндән тәсдигләнмишдир. Аллаһ-таала Өзү халгын рә`јини нәзәрә алмадан һәзрәт Мәһәммәди (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) пејғәмбәрлијә сечмиш вә она һакимијјәт әта етмишдир. Бу һакимијјәтин халг тәрәфиндән гәбул олунуб-олунмасынын онун ганунилијинә һеч бир тә`сири јохдур. Халг Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәтини гәбул етмәсәјди, онун керчәкләшмәмәси мүмкүн иди. Ганунилик бахымындан исә бу һөкумәт гануни һөкумәт иди. Аллаһ-таала Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һәм пејғәмбәрлик, һәм дә һакимијјәт һаггы вемишди. Јә`ни Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) ики бир-бириндән ајры мәс`улијјәти варды. Пејғәмбәрлик мәгамы вә һакимијјәт мәгамы. Әкәр халг О һәзрәтин пејғәмбәрлијини гәбул етмәсәјди, Аллаһ пејғәмбәрлији ләғв едәси дејилди. Халгын һакимијјәтә мүнасибәти дә ејни мүнасибәтлә үзләшәси иди.

Бәс Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һөкумәтиндә халгын ролу нәдән ибарәт иди? Заһирән јенә дә зиддијјәт көрүнмүр. Халг бу һөкумәтин керчәкләшмәсиндә апарыҹы рол ојнамышды. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бу һөкумәтин керчәкләшмәси үчүн халга һеч бир зор көстәрмәмишди. Әслиндә һөкумәтин әсас гуруҹу амили халг өзү иди. Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) иман кәтирмиш инсанлар разылыг вә рәғбәтлә Аллаһ тәрәфиндән верилмиш Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәти гәбул едирдиләр. Онлар өз тәслимчиликләрини Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) беј`әтлә, сәдагәт анды илә билдирирдиләр. Инсанлар Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәти јолунда ҹанларындан вә малларындан кечирдиләр. Демәк, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һөкумәтинин

ганунилијиндә ролу олмајан халгын онун керчәкләшмәсиндә ролу олмушдур. Һакимијјәт истигамәтиндә атылан аддымларын һәр бири халгын көмәји илә керчәкләшмишдир. Әлбәттә ки, бу ишдә гејби јардымлар вә Аллаһын лүтфү дә апарычы олмушдур. Јалныз ону нәзәрә чатдырмаг истәјирик ки, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәтинин керчәкләшмәсиндә халга зор көстәрилмәмишдир. Ислам чәмијјәтини гуран мүсәлманлар Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәтини севинчлә гаршылајырдылар. Әлбәттә ки, наразылыг билдирән мүнасиб груплар да варды. Амма бу груплар азлыгда галдыгларындан ашкар шәкилдә мүхалифәт көстәрә билмирдиләр.

Истәнилән бир һалда, Ислам пејғәмбәринин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дөврү илә бағлы суаллар јетәрли чавабыны алмышдыр. Бәс Ислам пејғәмбәриндән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра Ислам һөкумәтинин ганунилији нәјә әсасланыр? Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонракы дөврә мүнасибәтдә мүсәлманлар арасында фикир ајрылығы вар. Бу фикир ајрылығы әсасән шиәләр вә сүннә әһли арасында мүшаһидә едилир. Сөһбәтимизин давамында бу барәдә данышачағыг.

Ислам Пејғәмбәриндән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонракы һөкумәт ин ганунилијинә сүннә әһлинин мүнасибәт и

Сүннә әһли инаныр ки, Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәтә тә`јин олунса да, ондан сонра һакимијјәтин ганунилик шәртләри дәјишмишдир. Онлар һөкумәтин гануни сајылмасы үчүн үч принсипи әсас көтүрүрләр: үммәтин ичмасы, өнчәки хәлифә тәрәфиндән тә`јинат, хилафәт мәсәләсиндә нәзәр саһибләринин тә`јинаты.

Сүннүләр бу әгидәдәдирләр ки, Әбу-Бәкр халг тәрәфиндән хәлифәлијә сечилдији үчүн онун һакимијјәти ганунидир. Икинчи хәлифә илә бағлы белә дүшүнүрләр ки, бу хәлифә биринчи хәлифә тәрәфиндән тә`јин едилдији үчүн гануни сајылмалыдыр. Јә`ни Өмәр өзүндән әввәлки хәлифә Әбу-Бәкр тәрәфиндән сечилмишди. Хилафәт саһәсиндә нәзәр саһибләринин

тә`јинатына кәлдикдә, сүннә әһли бу әгидәдәдир ки, гөвм башчылары вә сијаси шәхсијјәтләр бир јерә јығышмагла хәлифәлијә кимисә тә`јин едә биләрләр. Онлар Османын бу јолла һакимијјәтә тә`јин едилдијини билдирирләр. Осман алты нәфәрдән ибарәт шура тәрәфиндән хәлифә тә`јин едилмишди. Сүннә әһли бу әгидәдир ки, “Ниса” сурәсинин 59-чу ајәсиндә (“итаәт един Аллаһа, итаәт един Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә өзүнүздән олан әмр саһибләринә”) хүсуси бир шәхс вә ја хүсуси бир груп јох, дөврүн султан вә падшаһ кими әмр саһибләри нәзәрдә тутулмушдур. Һәтта сүннә әһли бөјүкләриндән бә`зиләри өз китабларында бәјан едирләр ки, хәлифә вә валијә гаршы чыхан шәхсин гәтли вачибдир. Гијамчы шяхс хәлифә илә мүһарибәдә галиб кәлиб ону һакимијјәтдән узаглашдырса, онун өзүнә итаәт етмәк вачиб олур. Чүнки артыг һәмин шәхс әмр саһиби сајылыр. Онлар бу көстәришләриндә Гур`ан ајәсинә әсасланырлар. (Бу бахыш “истила” нәзәријјәсинә әсасланыр. Бу нәзәријјә имам Шафеи, Ғәзали, Маруди вә ибн Тејмијјә кими сүннү алимләри тәрәфиндән мүдафиә едилир.) Әслиндә бу нәзәријјәни һакимијјәтин ганунилијинин дөрдүнчү әсасы сајмаг олар. Бир шәхс һакимијјәтә јијәләнмишсә, бу иши һансы јолла көрмәсиндән асылы олмајараг халг она итаәт етмәлидир вә бу шәхсә гаршы чыхмаг һарамдыр.

Беләчә, сүннә әһлинин Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәтин ганунилији үчүн нәзәрдә тутдуғу шәртләри нәзәрдән кечирдик. Бир даһа јада салырыг ки, сүннә әһлинин е`тигадына әсасән, һакимијјәти ја халг сечмәлидир, ја әввәлки хәлифә тә`јин етмәлидир, ја да сијаси шәхсләр мүәјјәнләшдирмәлидирләр.

Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәт ин ганунилији илә бағлы шиә бахышы

Ислам Пејғәмбәриндән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәтин ганунилији илә бағлы шиәләр ики дөврү нәзәрдә тутурлар:

1. Мә`сум Имамын (ә) дөврү: Бу дөвр һичрәтин 11-чи илиндән башлајыр вә 260-чы илинәдәк давам едир. (Бу дөвр бә`зән һичри 329-чу иләдәк көтүрүлүр. Арадакы фәрг Имамын

(ә) кичик гејб дөврүнүн 1-чи дөврә дахил едилиб-едилмәмәси илә бағлыдыр) Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонракы бу дөврлә бағлы шиәләр арасында фикир ајрылығы јохдур. Онлар инанырлар ки, һаким Аллаһ тәрәфиндән тә`јин олунмалыдыр. Шиәләрин нәзәринчә, Аллаһ-таала Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәтә 12 мә`суму тә`јин етмишдир. Бу 12 шәхс Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) тәрәфиндән халга танытдырылмышдыр. Шиә е`тигадына әсасән, "Улул-әмр" ("әмр саһибләри") дедикдә бүтүн һакимләр јох, бир груп шәхс нәзәрдә тутулур. Шиәләр бу бахышларыны мө`тәбәр бир рәвајәтлә әсасландырырлар. Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) нәгл олунур ки, бу ајә назил оланда сәһабәләр "улул-әмр" ифадәсинин кимә аид олдуғуну сорушдулар. Һәмин сәһабәләрдән бири Чабир ибн Абдуллаһ Әнсари олмушдур. О, Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) јанына кәлир вә белә әрз едир: "Еј Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм), Аллаһа вә Онун Пејғәмбәринә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) итаәт едилмәси илә бағлы көстәриши анладым. Бәс "өз араныздан олан әмр саһибләри" кимдир?" Һәзрәт Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бујурур: "Улул-әмр" дедикдә мәним 12 чанишиним нәзәрдә тутулур. Онларын биринчиси Әлидир (ә)." Сонра Ислам пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) галан 11 имамын адыны бирбәбир дилә кәтирир. Бу рәвајәт бә`зи сүннү китабларында да нәгл олунмушдур.[1] Демәк, шиәләр әмр саһиби дедикдә һәмин 12 нәфәри нәзәрдә тутурлар. Бу он ики нәфәрин мүштәрәк хүсусијјәти онларын мә`сум, күнаһ вә хәтадан узаг олмасыдыр. Онлары Пејғәмбәр јох, Аллаһ Өзү һакимијјәтә тә`јин етмишдир. Мә`сумларын һакимијјәтә тә`јининдә Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) ролу јалныз бу тә`јинаты е`лан етмәк олмушдур. Аллаһ бу тә`јинатла бағлы Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бујурур: "Еј

[1] Султан Әли Ваизи Ширази, "Пишавәр кечәләри", с. 975, 997

Пејғәмбәр, Рәббиндән сәнә назил оланы бәјан ет. Әкәр бу иши көрмәсән, пејғәмбәрлик вәзифәсини јеринә јетирмәмисән."[1]

Һазыркы ајә шиәләрин Гәдире-Хум күнү һәзрәт Әлинин (ә) хилафәтә тә`јин олунмасы илә бағлы әгидәсинә ајдын дәлилдир. Онлар инанырлар ки, Әли (ә) вә ондан сонракы чанишинләр мәһз Аллаһын көстәриши илә һакимијјәтә сечилмишләр. Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) исә вәзифәси бу тә`јинаты е`лан етмәк олмушдур. Бәли, Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һакимијјәти үчүн ганунилик шәрти сајылан мөвзу мә`сумларын да һакимијјәти үчүн ганунилик шәртидир. Гејд етдик ки, Пејғәмбәрин һакимијјәтә сечилмәсиндә халгын һеч бир ролу олмамышдыр. Имамларын да тә`јинатында халгын һеч бир иштиракы јохдур. Гејд етмишдик ки, Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) Аллаһ тәрәфиндән ики вәзифә тапшырылмышды: пејғәмбәрлик вә һакимлик. Јә`ни халг һәзрәт Мәһәммәдин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) пејғәмбәрлијини вә һакимијјәтини гәбул етмәсәјди дә, бу һаглар ондан алынмырды. Аллаһын Пејғәмбәрлә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бағлы һөкмү ләғв едиләси һөкм дејилди.

Имамларла (ә) бағлы дејә биләрик ки, онларын һакимијјәтини гануни едән Аллаһын тә`јинатыдыр. Халг бу һакимијјәти гәбул етмәсә дә, она һимајә көстәрмәсә дә, һакимијјәт һагты онларындыр вә онларын дөврүндә башгасынын һакимијјәтә саһиб дурмасы гејри-ганунидир. Бир даһа гејд едирик ки, мә`сум имамларын һакимијјәтә сечилмәсиндә халгын һеч бир ролу јохдур вә бу иш Аллаһын ишидир. Амма һәмин һакимијјәт халга зорла гәбул етдирилмир. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) көнүллү гәбул олундуғу кими, Имамлар (ә) да көнүллү гәбул едилир. Имамлар (ә) да Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) кими өз гануни һагларына чатмаг үчүн зора әл атмырлар. Амма халг онлара мүрачиәт етдикдә, бу мәс`улијјәти гәбул едирләр.

Бу бахыша әсасән, әзиз Ислам Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дүнјасыны дәјишдикдән сонра һәзрәт

[1] "Маидә", 67

Əlinin (ə) һакимијјәтдән кәнарлашдырылдығы 25 илдә башгаларынын һакимијјәти гануни олмамышдыр. Һәмин дөврдә һакимијјәт һаггы һәзрәт Əлијә (ә) мәхсус иди. Амма ҹәмијјәт мүнасибәт билдирмәдијиндән бу һакимијјәт керчәкләшмәди. Нәһајәт, 25 илдән сонра халг тәләб едәндә һәзрәт Əли (ә) һакимијјәти гәбул етди. Һәзрәт бујурур: "Əкәр халгын иштиракы олмасајды, һакимијјәтә саһиб дурмаздым. Онларын иштиракы мәним үчүн һөҹҹәти тамамлады, үзрләр арадан галхды."[1]

Демәк, шиә бахышына әсасән, һакимијјәтин ганунилијиндә халгын ролу онларын бу һакимијјәтин керчәкләшмәсиндәки ролундан фәргләнмир. Һәр ики һал там шәкилдә охшардыр.

Бу күн бә`зи шиә јазычылары билдирирләр ки, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) Гәдире-Хумда һәзрәт Əлини (ә) намизәд кими тәгдим етди. Əкәр халгын бу намизәдлијә разылығы олсајды, һәзрәт һаким сечиләрди. Əлбәттә ки, тарих халгын бу намизәдлијә мејилли олмадығыны көстәрди. Онлар иддиа едирләр ки, Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәтин ганунилијиндә халгын гәбулу шәртдир.

Амма "Еј пејғәмбәр, е`лан ет ..." ајәси ајдын шәкилдә көстәрир ки, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) Ғәдир күнү Əлини (ә) намизәд јох, өзүнә ҹанишин кими танытдырды. "Ниса", сурәсинин 59-ҹу ајәсини ачыглајан рәвајәтдә дә бу мә`на тәсдигләнир. Демәк, шиә јазычыларынын нәзәрдә тутулан бахышы көкүндән јанлышдыр.

2. Гејб дөврү, мә`сум Имамын (ә) олмадығы дөвр: Əксәр шиә фәгиһләринин нәзәринҹә, мә`сум имамын гејб дөврүндә дә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) дөврүндә, мә`сум имамын иштиракы олан дөврдәки кими һакимијјәтин ганунилији Аллаһ тәрәфиндән билдирилир. Амма һакимијјәтин керчәкләшмәсиндә халг рол ојнајыр. Мүасир фәгиһләрдән бир нечәсини истисна етсәк, әксәр шиә фәгиһләри гејб дөврүндә зәрури шәртләрә малик фәгиһи шәр`и һаким сајырлар. Имам Меһди (әҹ) тәрәфиндән үнванланмыш вә әлимиздә олан сәнәдләр бу бахышы тәсдигләјир. Јалныз бир нечә мүасир шиә

[1] "Нәһҹүл-бәлағә", хүтбә 3

фәгиһи еһтимал шәклиндә бу бахышы гәбул етмирләр. Онларын нәзәринҹә гејб дөврүндә һакимијјәт халга мәхсусдур. Јә`ни фәгиһин һакимијјәтини ганунилә шдирән халгын рә`јидир вә фәгиһ халг тәрәфиндән сечилир. Халгын рә`ј вермәдији һакимијјәт гејри-ганунидир. Бу һакимијјәтин тәкҹә керчәкләшмәси јох, һәм дә ганунилә сајылмасы үчүн халгын бејәтинә еһтијаҹ вар.

Əксәр шиә фәгиһләри белә дүшүнүрләр ки, гејб дөврүндә фәгиһин һакимијјәти имам Меһди (әҹ) тәрәфиндән тәсдигләнир. Имам (ә) фәгиһи шәхсән тә`јин етмир. Фәгиһ Имамын (ә) бәјан етдији үмуми принсипләр әсасында тә`јин олунур. Бәс јүзләрлә фәгиһин олдуғу һазыркы дөврүмүздә бу иш нечә һәјата кечирилир? Шүбһәсиз ки, бир һакимијјәтин јүз башчысы ола билмәз. Бир нечә һакими олан һөкумәтдә һәрҹ-мәрҹлик баш галдырасыдыр. Демәк, бу фәгиһләр арасындан бири сечилмәлидир. Бәс бу бир нәфәри ким сечмәлидир? Бу мәсәлә илә бағлы бә`зиләри иддиа едирләр ки, һәмин сечим халг тәрәфиндән апарылмалыдыр. Јә`ни Имамын (ә) гејб дөврүндә һакимијјәт сечиминдә халгын бөјүк ролу вар. Имамын иштиракы олан дөврдә онун тә`јинаты Аллаһ тәрәфиндәндир. Амма һакимијјәтин керчәкләшмәсиндә халгын ролу вар. Имамын гејб дөврүндә исә сечим вә халгын рә`ји рол ојнајыр. Фәгиһин ганунилији Аллаһ тәрәфиндәндир вә бу бахымдан халгын һеч бир һаггы јохдур. Амма һансы фәгиһин сечилмәси халгын ишидир. Дејиләнләри үмумиләшдирәрәк белә бир гәнаәтә кәлирик ки, гејб дөврүндә вә вилајәти-фәгиһ үсул-идарәсиндә һакимијјәт сечиминдә халгын үч шәкилдә иштиракы ола биләр:

1. Фәгиһ һакимијјәтинин ганунилији Аллаһ вә имам Меһди (әҹ) тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир. Һансы фәгиһин тә`јин олунмасы да Имамын (ә) ихтијарындадыр. Амма һакимијјәтин керчәкләшмәси үчүн халгын рә`јинә еһтијаҹ вар.

2. Фәгиһин һакимијјәти Имам (ә) тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир вә Имам (ә) өзү фәгиһи шәхсән тә`јин едир. Һакимијјәтин керчәкләшмәси үчүн исә халгын рә`јинә еһтијаҹ вар.

3. Еһтимал шәклиндә бәјан олунмуш үчүнчү бахыш будур ки, Имамын (ә) гејби дөврүндә фәгиһ һөкумәтинин ганунилији вә керчәкләшмәси халгын ихтијарындадыр.

Инди мүәјјәнләшдирмәк лазым кәлир ки, бу үч бахышдан һансы Ислам принсипләринә ујғундур. Бир даһа хатырладырыг ки, һазыркы арашдырмаларда шиә бахышы вә шиә Имамлары (ә) әсас көтүрүлмүшдүр. Амма, өнчә бир нечә нөгтәни нәзәрдән кечирмәк јеринә дүшәр.

Бу ишин һәјат а кечмәси үчүн ики зәрури шәрт

Бу мөвзунун арашдырылмасы үчүн ики нөгтәни нәзәрдә сахламаг лазымдыр:

1. Арашдырмада тәләсик мүһакимә јүрүтмәмәк вә мөвчуд ичтимаи рә`јдән тә`сирләнмәмәк: бу ики нөгтә һәр бир арашдырмачы, аналитик үчүн чидди тәһлүкәдир. Мејилләрин мүһакимәјә тә`сири психоложи бахымдан сүбута јетирилмишдир. Бә`зән тәдгигатчы јалныз өз фәрзијјәсини тәсдигләјәчәк амилләри көрүр. Фигһдә белә бир јанашма "рә`ј әсасында ичтиһад" адланыр. Әкәр тәдгигатда шан-шөһрәт, севилмәк, ичтимаи рә`ј газанмаг фикри варса, еләчә дә, кушәнишинлик вә дүшмәнчилик кими амилләр тә`сирлидирсә, арашдырмалара зәрбә дәјир.

Дөврүмүздә азадлыг вә демократија кими кејфијјәтләр о гәдәр мүгәддәсләшдирилиб ки, онлара тәнгиди јанашма бөјүк манеәләрлә мүшајиәт олунур. Демократијаны һаглы олараг тәнгид етмәк истәјәнләр чидди иттиһамларла үзләширләр. Бу кор-коранә мүдафиәчилик бә`зән елә бир һәддә чатыр ки, гаршы тәрәфин шәхсијјәти террор едилир. Азадлыг вә демократија илә әлагәли мөвзуларын арашдырылмасында тәдгигатчынын өнчәдән формалашмыш фикирләрдән јаха гуртармасы чәтиндир. Бу күн секулјар гәрб чәмијјәтиндә азадлыг вә демократија ағылакәлмәз һәддә бүтләшдирилмишдир вә онларын зиддинә дејилән һәр сөз чидди реаксијалара сәбәб олур. Һәгиги тәдгигатчы арашдырманын нәтичәләрини шүчаәтлә бәјан едир, һеч бир амил ону әсил тәһлил јолундан јајындыра билмир.

2. Садә мүсәлманларын јох, дин өнчүлләринин сөз вә әмәлләринә истинад:

Бә`зиләри елә тәсәввүр едирләр ки, ајры-ајры мүсәлманларын бахышы Исламын бахышыдыр. Мүсәлманын рә`ји Исламын ајағына јазылыр. Бахышларда фәрг олдугда чохлуғун рә`јини динин рә`ји кими гәбул едирләр. Һәтта инсанларын фикир ајрылығына әсасланараг Исламын да бир нечә бахыша малик олдуғуну вурғулајырлар.

Әслиндә бу үсул көкүндән јанлышдыр. Дин һаггында сөз демәк үчүн диндарларын сөз вә әмәлини әсас көтүрсәк, јанлыш нәтичәләр әлдә едәсијик. Бу јанлышлыг мәсиһијјәтдә өзүнү даһа бариз шәкилдә көстәрир. Биз инанырыг ки, һәгиги мәсиһилик Аллаһын көндәрдији диндир. Амма бу күн инсанларын е`тигад етдији мәсиһилик бир чох тәһрифләрә мә`руз галмышдыр. Бу мүддәа һәм әгли бахымдан, һәм дә Гур`ан ајәләри васитәси илә тәсдигләнир. "Бәгәрә" сурәсиндә охујуруг: "Аллаһ Исаја бујурду: "Еј Иса ибн Мәрјәм, халга сән демисәнми ки, Аллаһы јох, мәни вә анамы мә`буд сечин?" Иса деди: "Сән паксан, мән өз һаггымда һәгигәт олмајан бир шеји демәрәм."[1]

Үч үгнум е`тигадыны, һәзрәт Исанын Аллаһын оғлу олмасыны сағлам ағыл һеч бир вәчһлә гәбул етмир. Һалбуки бу күн бу е`тигад мәсиһиләрин әсас е`тигадларындандыр.

Әкәр мүсәлманларын сөз вә әмәли әсасында вә ја чохлуғун рә`јинә истинадән Исламы танысаг, бир чох бүдрәмәләрә јол верәрик. Мәсәлән, чохлуг тәшкил едән сүннә әһлинин гәнаәтинчә, Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра мә`сум Имам (ә) олмамышдыр. Һалбуки биз шиәләр башга фикирдәјик. Биз сүннүләрин вә ја шиәләрин јох, Исламын бахышыны әсас көтүрмәлијик. Бу бахыша әсасән, әзиз Ислам Пејғәмбәриндән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра 12 Имамын (ә) һакимијјәти ганунидир.

Демәк, Исламы танымаг үчүн садә мүсәлманлара јох, һәгиги дин өнчүлләринә, Гур`ан мәтнләринә мүрачиәт етмәк лазымдыр. Мө`тәбәр китабларда дин өнчүлләринин сөз вә әмәлләри нәгл олунмушдур. Өз тәдгигатларымызда бу нөгтәни унутмамағымыз чох зәруридир.

[1] "Маидә", 116

Мә`сум Имамын (ә) гејб дөврүндә халгын һакимијјәт дә ролунун араштдырылмасы

Өз арашдырмаларымызда өнчә гејд олунмуш ики нөгтәни нәзәрдә сахламағымыз зәруридир. Артыг гејб дөврүндә халгын һакимијјәтдәки ролу илә бағлы үч бахышдан һәгигисини сечмәк вахты чатмышдыр.

Бизим е`тигадымыза әсасән, фәгиһин Аллаһ вә имам Меһди (әч) тәрәфиндән мүәјјәнләшмиш һакимијјәти ганунидир. Һансыса фәгиһин һакимијјәтә сечиминдә дә Имамын (ә) рә`ји әсасдыр. Һакимијјәтин керчәкләшмәси үчүн исә халгын рә`јинә еһтијач вар. Бу мүддәаја дәлилләримизи бәјан едирик:

Биз Ислам принсипләри әсасында инанырыг ки, бүтүн варлыг аләминин, о чүмләдән, бәшәријјәтин јараныш сәбәби Аллаһдыр. Бүтүн мөвчудлара варлыг либасы кејдирән Одур. Көјләрдә вә јердә оланлар Аллаһа мәхсусдур вә Аллаһдыр онларын һәгиги малики. "Ниса" сурәсинин 131-чи ајәсиндә охујуруг: "Һәгигәтән, көјләрдә вә јердә нә варса, Аллаһа мәхсусдур."

Ислам дүшүнчәсинә әсасән, бүтүн инсанлар Аллаһын гулу вә мүлкүдүр. Бу мүлк е`тибар олунмуш вә ја мүгавилә илә әлдә едилмиш мүлк дејил. Бу, һәгиги бир мүлкдүр. Јә`ни вүчудумузун бир зәррәси дә өзүмүзүн дејил. Бүтүн варлығымыз Аллаһа мәхсусдур. Организмимиздәки бир һүчејрә дә өзүмүзә мәхсус дејил. Дикәр бир тәрәфдән, һәр бир инсан дәрк едир ки, бир башгасынын мүлкүндән онун ичазәси олмадан истифадә етмәк олмаз. Бу иш бәјәнилмәјән бир ишдир. Бизә мәхсус олан бир шејдән башгасынын ичазәсиз истифадә етмәси, әлбәттә ки, нараһатлыг јарадыр. Дүшүнүрүк ки, бизә зүлм олунмушдур. Бу мүһакимә һамынын дәрк етдији һазыркы гајдаја әсасланыр. Јә`ни һамы баша дүшүр ки, бир башгасынын мүлкүндән ичазәсиз истифадә етмәк пис ишдир.

Демәк, бир тәрәфдән варлыг аләми, о чүмләдән инсан Аллаһын мүлкүдүр, дикәр бир тәрәфдән, ағыл башга биринин мүлкүндән ичазәсиз истифадәни пис сајыр. Бу иш зүлмдүр вә һеч бир инсанын өзүнә вә башгаларына мүнасибәтдә Аллаһдан ичазәсиз, Онун разылығы олмадан аддым атмасы дүзкүн дејил. Шүбһәсиз ки, һакимијјәт кимисә һәбс едир, кимәсә чәримә гојур,

кимәсә өлүм һөкмү верир, мүәјјән мәһдудијјәтләр мүәјјәнләшдирир. Демәк, һаким бүтүн бу ишләри инсанларын һәгиги саһиби олан Аллаһын ичазәси илә көрмәлидир. Әкс тәгдирдә, һакимијјәтин залымлығы вә гәсбкарлығы ағылын һөкмүдүр. Әлимиздә олан дәлилләрә әсасән, Аллаһ-таала бу ичазәни Ислам Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм), ондан сонра мә`сум Имамлара (ә) вермишдир: "Пејғәмбәр мө`минләрә онларын өзләриндән даһа јахындыр."[1] Башга бир ајәдә охујуруг: "Итаәт един Аллаһа, итаәт един пејғәмбәрә вә өзүнүздән олан әмр саһибләринә."[2]

Вилајәти-фәгиһин, фәгиһ һакимијјәтинин дәлилләринә әсасән, гејб дөврүндә белә бир һагг зәрури шәртләрә малик олан фәгиһә верилмишдир. Бу шәхс Аллаһ вә имам Меһди (әч) тәрәфиндән һаким тә`јин олунмушдур. Амма әлимиздә белә бир дәлил јохдур ки, ади фәрдләр вә мүсәлманлар бу һагдан јарарлансынлар. Әлбәттә ки, Аллаһ хүсуси бир шәхси тә`јин етмәмишдир. Кимин һаким ола биләчәји үмуми шәкилдә бәјан олунур вә һәмин шәхсин сифәтләри ачыгланыр. Амма тәбии ки, бир һөкумәти бир нечә һаким идарә едә билмәз. Әкәр бир нечә мүстәгил һаким оларса, бу һөкумәти ваһид һөкумәт сајмаг олмаз. Бу бир нечә нәфәрин арасындан да бири сечилмәлидир. Бу сечим ајын әввәлинин тә`јин олунмасы кимдир. Тәглид мәрчәсинин сечими дә бу гәбилдәндир.

Биз бир мүсәлман олараг вәзифәлијик ки, мүгәддәс Рамазан ајында оруч тутаг. Амма Рамазан ајынын дахил олуб-олмадығыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн ајы көрмәк зәруридир. Әкәр ај көрүнсә, Рамазан ајынын дахил олдуғу билинир. Биз бу ишимизлә Рамазан ајына ганунилик вермирик. Бизим ишимиз ајы Рамазан ајы етмәк дејил. Һәгигәтән дә ајын әввәлиндә харич аләмдә ај көрүнүр. Әкәр ај көрүнүрсә, Рамазан ајы дахил олмушдур, әкәр ај көрүнмәсә, Рамазан ајы да башламамышдыр. Бизим өһдәмизә бурахылан шеј јалныз мөвчуд рабитәни кәшф етмәкдир.

---

[1] "Әһзаб", 6

[2] "Ниса", 59

Тәглид мәсәләси дә беләдир. Биз бу әгидәдәјик ки, динин һөкмләрини өјрәнмәк һәр адамын иши дејил вә бу ишлә мүтәхәссис мәшғул олмалыдыр. Бу саһәнин мүтәхәссиси мүҹтәһиддир. Әкәр бир шәхс мүҹтәһид сорағындадырса, бу о демәк дејил ки, мүҹтәһидә ганунилик верән һәмин шәхсдир. Бизим арашдырмамыздан өнҹә дә һәмин шәхс мүҹтәһид олмушдур. Биз өз арашдырмамызла јалныз кәшф едирик. Демәк, инсанын иши сәлаһијјәт јаратмаг јох, сәлаһијјәти кәшф етмәкдир.

Вәлијји-фәгиһлә бағлы мәсәлә дә бу гәбилдәндир. Аллаһ вә имам Меһди (әҹ) тәрәфиндән тәсдигләнмиш һакимијјәт ганунидир. Бизимсә ишимиз јалныз мөвҹуд һакимијјәти танымагдыр. Беләҹә, мә`лум олур ки, хибрә (мүтәхәссисләр) мәҹлисинин нүмајәндәләри халг тәрәфиндән сечилир вә бу нүмајәндәләр рәһбәр тә`јин едирләр. Бу иш маһијјәтҹә сәлаһијјәт вә ганунилијин кәшфи дејил. Вәлијји-фәгиһин, рәһбәрин ганунилији имам Меһдијә (әҹ) аид олан бир сәлаһијјәтдир. Әлбәттә, бу о демәк дејил ки, рәһбәри шәхсән имам Меһди (әҹ) сечир. Садәҹә, рәһбәрин сәҹијјәләри Имам (ә) тәрәфиндән бәјан олунмушдур. Өнҹә гејд етдијимиз кими, бу мәсәлә тәглид мәрҹәсинин танынмасына бәнзәјир. Тәглид мәрҹәсинин дә шәхсән кимлији јох, нечәлији Аллаһ вә Имам (ә) тәрәфиндән мүәјјәнләшир.

Мүәјјәнләшдирдик ки, мә`сум Имамын (ә) гејб дөврүндә дә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә Имамларын (ә) дөврүндә олдуғу кими халг фәгиһ һөкумәтинин ганунилијиндә рол ојнамыр. Амма бу ишин һәјата кечмәсиндә ҹәмијјәтин апарыҹы ролу вар. Фәгиһ һакимијјәтинин һәјата кечмәси үчүн шәраит јарадан мәһз халг, мүсәлманлардыр. Әкәр халг Ислам үсул-идарәси истәмәсә фәгиһ бу иши зорла көрәси дејил. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә Имам (ә) дөврүндә олдуғу кими фәгиһ дә һакимијјәтин керчәкләшдирилмәси үчүн халгын рә`јини көзләјир. Дикәр дини һөкмләрдә олдуғу кими бу истигамәтдә дә халг һәм итаәт көстәриб гәбул едә биләр, һәм дә бу һакимијјәти гәбул етмәјә биләр. Бәли, тарих боју халг илаһи һакимијјәти гәбул етмәјә вәзифәли олмушдур. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә Имам (ә) һакимијјәтини танымаг вә гәбул етмәк ваҹибдир. Бу һакимијјәтин гәбул едилмәмәси күнаһдыр вә һәмин күнаһа көрә ҹәза нәзәрдә тутулур.

Башга ики јанашманын арашдырылмасы вә т әнгиди

Имамын (ә) гејби дөврүндә фәгиһ һөкумәтинин гануни сајылмасы үчүн халгын ролуну мүһүм сајанлар бир нечә дәлил кәстәрирләр. Онлар дејирләр ки, Имамын (ә) гејби дөврүндә һакимијјәт үчүн һеч бир ганун бәјан олунмамышдыр. Онларын нәзәринҹә, бу иш халгын өһдәсинә бурахылмышдыр. Гејд етмәлијик ки, мүәјјән һалларда бир ишин ваҹиблији, һарамлығы, мүстәһәблији, мәкруһлуғу вә ја мүбаһлығы шәриәт тәрәфиндән бәјан олунур. Амма елә һаллар да вар ки, шәриәт бу барәдә мүнасибәт билдирмәмишдир. Һәмин мөвзуда ајә вә рәвајәт тапмаг олмур. Мәһз бу мәгамларда фәгиһ хүсуси принсип вә гајдалар әсасында һәмин иши мүбаһ сајыр. Јә`ни бу ишләрин көрүлүб-көрүлмәмәси арасында фәрг јохдур. Бә`зиләри елә дүшүнүрләр ки, вәлијји-фәгиһин һөкумәти дә бу гәбилдәндир. Онларын нәзәринҹә, мүгәддәс шәриәтдә бу барәдә бир сөз дејилмирсә, демәк һәмин иш халга һәвалә олунмушдур.

Бә`зән дә дејирләр ки, “халг өз малына һакимдир” фиғһи гајдасына әсасән, инсанлар өз ҹанлары вә маллары үзәриндә һакимијјәтә маликдирләр. Онлар бу һагларыны кимәсә һәвалә едә биләрләр. (Бу һалда һаггы јенидән кери алмаг олмур. Амма бир шәхс вәкил тутулса, вәкаләт мүгавиләсини позмаг олар.) Бу сәбәбдән дә, халг гејб дөврүндә өзү һаким тә`јин етмәлидир. Үмуми сечкиләрин кечирилмәсиндә дә “халгын өз һаггыны вәкилә һәвалә етмәси” принсипинә әсасланылыр.

Бу ики дәлили арашдыраркән суал јараныр ки, Исламда халгын өз ҹанына вә малына һаким олмасы һансы мәнбәдә бәјан олунуб? Әслиндә бүтүн мүсәлманлар билирләр ки, инсан өз малы вә ҹаны илә истәдији кими рәфтар едә билмәз. Биз көзүмүзү чыхара билмәрик. Һаггымыз јохдур ки, әлимизи кәсәк. Бизә иҹазә верилмәјиб ки, ҹанымыза вә малымыза зәрәр вураг. Инсанын өз малыны исраф етмәк һүгугу јохдур. Мүсәлман бир шәхс дејә билмәз ки, мәсәлән, бу машын мәнимдир, од вуруб јандырырам. Әкәр инсан өз малы вә ҹаны үзәриндә һакимдирсә,

нә үчүн интиһар һарам сајылыр? Бәли, Ислам инсана ичазә вермир ки, өз чанына гәсд етсин. Ислам дүнјакөрүшүнә әсасән, һәр бир мүсәлман Аллаһын гулу вә мүлкүдүр. Әкәр бизим бүтүн варлығымыз Аллаһдандырса, Онун ичазәси олмадан аддым ата билмәрик. Әкәр инсан өз чанына вә малына һаким дејилсә, бу һаггы башгаларына нечә верә биләр? Өз чанына вә малына саһиб олмајан бир кәсин чәмијјәтин ишләринә мүдахиләси јолверилмәздир.

Биз өз һәјатымыза вә башгаларынын һәјатына һаким олачаг ганунларын тәнзимләнмәси вә ичрасыны кимә тапшыра биләрик? Бу ганунларын Аллаһ тәрәфиндән бәјан олунмасы һәтта өзүмүзлә бағлы мәсәләләрдә һәмин ганунлара табе олмағымызын зәрурилијини көстәрир. Бәли, һәр биримиз Аллаһын истәк вә ирадәси әсасында һәрәкәт етмәлијик.

Фәгиһә аид етдијимиз бу вилајәт, һакимијјәт Аллаһын тә`јин етдији һакимијјәтдир. Фәгиһә вилајәт верән халг дејил. "Халг өз малына вә чанына һакимдир"- дејә она вилајәт вә һакимијјәт тә`јин етмәк һаггы вермәк һәмин һөкумәтин ганунилији үчүн бәс етмир. Тутаг ки, бир шәхс фәгиһи јох, мәсәлән, бир мүһәндис вә ја һәкими һаким сечди. Мәкәр бу һакимијјәт Аллаһ вә Онун Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) тәрәфиндән гануни сајылачагмы? Халгын рә`ји һөкумәтин ганунилији үчүн бәс етмир. Әкәр Језид, Һарун Әр-Рәшид, Рзахан кимиләринин һакимијјәти халгын рә`јини аларса белә, һәмин һөкумәтләр Аллаһ вә Онун Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) тәрәфиндән гануни сајылмаз.

Бә`зи дини шәхсијјәтләр һакимијјәтин ганунилији үчүн халгын рә`јини әсас сајыр. Онлардан сорушмаг лазымдыр: Әкәр бир күн халг вилајәти-фәгиһдән үз чевирсә, вилајәти-фәгиһ өз ганунилијини итирәчәкми? Ислам да һәмин фикирдәдирми? Бә`зиләри бөјүк ингилаб рәһбәри имам Хомејнинин (р) "өлчү халгын рә`јидир" бујруғуну әсас көтүрәрәк иддиа едирләр ки, халг вилајәти-фәгиһә сәс вермәсә бу сәсләр әсас көтүрүлмәлидир. Әслиндә исә Имамын (р) бујуруглары вилајәти-фәгиһин ганунилик бахымындан мүзакирәјә чыхарылмајачаг бир мөвзу олдуғуну көстәрир. Бу сәбәбдән дә конститусијада вилајәти-фәгиһ дәјишмәз бир принсип кими гејд едилир.

Дикәр бир тәрәфдән иддиа едилир ки, Аллаһ-таала тәрәфиндән Имамын (ә) гејби дөврүндә һакимијјәтлә бағлы көстәриш верилмәмишдир. Буна көрә дә һәмин мәсәлә халг тәрәфиндән һәлл олунмалыдыр. Биз вилајәти-фәгиһ принсипини бундан сонракы сөһбәтләримиздә сүбута јетирәркән һазыркы бахышын әсассыз олдуғу ајдынлашачаг. Әлимиздә јетәрли дәлилләр вар ки, гејб дөврүндә һакимијјәтлә бағлы вәзифәләримиз там мүәјјәнләшдирилмишдир.

Бә`зиләри дә илкин Ислам дөврүндә өзүнә јер алмыш беј`әт, сәдагәт анды мәсәләсини габардараг бу јолла халга сечим һагги вермәјә чалышырлар. Мәсәлән, билдирирләр ки, һәзрәт Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) Гәдире-Хумда халгын һәзрәт Әлијә (ә) беј`әт етмәсини истәди. Онлар вурғулајырлар ки, әкәр халгын рә`јинин һәзрәт Әлинин (ә) һакимијјәтинин ганунилијинә һеч бир тә`сири јох идисә, нә үчүн онлардан беј`әт истәнилирди?

Амма беј`әт мөвзусуну јетәринчә арашдырдыгда, мә`лум олур ки, беј`әт беј`әт едән шәхсин итаәт үчүн әһдидир. Јә`ни беј`әт едән шәхс һакимлә һәмкарлыға һазыр олдуғуну билдирир. Беј`әт мәсәләсинин әслиндә һакимијјәтин ганунилијинә һеч бир аидијјаты јохдур. Бир шәхсин гәсбкар һакимә дә беј`әт етмәси мүмкүндүр.

Сөһбәтләримизин нәтичәси бу олур ки, мө`тәбәр дини мәнбәләрә әсасән, вәлијји-фәгиһин ганунилијини мә`сум имам тәсдигләјир. Бу һакимијјәтин ганунилијинә һеч бир тә`сири олмајан халг онун һәјата кечмәсиндә апарычы рол ојнајыр. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамларын (ә) һакимијјәтинин ганунилијиндә дә халгын рә`ји ејни тә`сирә малик олмушдур.

Дөрдүнчү фәсил

Вилајәт и-фәгиһ нәзәријјәсинин исбат ы

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин исбатына дәлилләр көстәрмәздән өнчә јахшы олар ки, бу нәзәријјәнин маһијјәтини ачыглајаг. Өнчә нәзәријјә илә бағлы јанлыш тәсәввүрләр арадан галдырылмалыдыр.

"Тәквини" (т әбиәт дән кәлән) вә "т әшрии" (шәриәт лә т ә`јин олунан) вилајәт , һакимијјәт

Шүбһәсиз ки, «вилајәти-фәгиһ» дедикдә тәквини вилајәт нәзәрдә тутмуруг. Тәквини вилајәт, варлыг аләминдәки ишләрә мүдиријјәт әсасән Аллаһа аид олан ишдир. Бә`зән Аллаһ белә бир вилајәтин, һакимијјәтин кичик нүмунәсини Өз бәндәсинә әта едир. Тәквини вилајәтдән бәһрәләнән шәхс варлыг аләминдәки һадисәләрә гатыла билир. Пејғәмбәрләрин вә өвлијаларын мө`чүзә вә кәраматләри бу гәбилдәндир. Шиәләрин е`тигадына көрә, бәндәләр арасында тәквини вилајәтин ән күчлү нүмунәси Ислам Пејғәмбәринә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамлара (ә) верилмишдир. Һәр һалда вилајәти-фәгиһ һаггында данышаркән тәбиәт јох, шәриәтин вердији һакимијјәти арашдырачағыг. Амма мүмкүндүр ки, фәгиһдә тәквини вилајәт нүмунәси олан кәраматләр дә олсун.

Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм), мә`сум Имам (ә) вә фәгиһин чәмијјәтә мүдиријјәтлә бағлы вәзифәси тәшрии вилајәт саһәсинә аиддир. "Пејғәмбәр мө`минләрә онларын өзүндән јахындыр"

кими ајәләрдә, "мән кимин мөвласыјамса Әли (ә) дә онун мөвласыдыр" кими һәдисләрдә бу мәсәләјә ишарә олунмушдур. "Тәшрии вилајәт" дедикдә гануни вилајәт, һакимијјәт нәзәрдә тутулур. Тәшрии вилајәт верилмиш шәхс гануну тәнзимләмәк, онлары һәјата кечирмәк һүгугу газаныр. Әтрафдакылар она тәслим олмалы, көстәришләрини јеринә јетирмәлидир. "Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) мө`минләрә онларын өзләриндән јахын олмасы " - дедикдә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) әмринә әмәл етмәјин зәрурилији өнә чәкилир. Бәли, Пејғәмбәрин (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) көстәриши инсанын өз истәјиндән өнәмлидир. Башга сөзлә, чәмијјәт ичтимаи мәсәләләрдә сон сөз дејәчәк гүдрәтә еһтијачлыдыр. Аллаһ-таала гејд олунмуш ајәдә һәмин гүдрәт нөгтәсини танытдырыр. Беләчә, вилајәти-фәгиһ дедикдә садәчә мәсләһәт дәстәји јох, ганунверичилик вә ичрачылыг һүгуглары нәзәрдә тутулур. Тәшрии вилајәтә е`тигад будур ки, биз фәгиһин һакимијјәтини гәбул едәк, онун көстәришләрини башгаларынын көстәришләриндән өнәмли сајаг. Фәгиһин белә бир һүгуга малик олдуғу сүбута јетдикдә, онун көстәришләринә тәслимчилијин зәрурәти дә сүбут олунур. Демәк, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) бир шәхсә онун истәјинә зидд көстәриш верәрсә, һәмин шәхс итаәт етмәлидир. Хүмс вә зәкат борчу олмајан бир шәхсә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һәр һансы мәбләғи өдәмәји әмр едәрсә, һәмин мәбләғи өдәмәк вачиб олур. Мәрһум имам Хомејни (р) өз дәрсләриндә бир мәсәләни тез-тез тәкрарлајарды. Бујурарды ки, әкәр Ислам һакими мәндән әбамы

истәсә, дејәрәм баш үстә. Бәли, вәлијји-фәгиһ әбанын верилмәсини зәрури сајарса, бу иш көрүлмәлидир. Вилајәти-фәгиһин маһијјәти бундан ибарәтдир. Сон дөврләрәдәк бу принсипә шүбһә илә јанашанлар көзә дәјмирди. Чинсиндән, јашындан, пешәсиндән асылы олмајараг һамы ону гәбул едирди. Һәмин бахышы тәсдигләјән һадисәләрдән бири мәһшур “тәнбәки” һадисәсидир. Бир заман мәрһум Ширази тәнбәкини һарам бујурду. Инсанлар мүчтәһидин Имам (ә) чанишини олдуғуна инандыгларындан бу әмрә итаәт етдиләр. Мәрһум Ширази бујурду ки, тәнбәки һарамдыр вә ондан истифадә Имама (ә) мүхалифәтдир. Һәмин вахт тәнбәкидән истифадә едәнләр гәлјанлары сындырыб атдылар. Һәтта Насирәддин шаһын зөвчәси шаһын әлиндән гәлјаны алыб чөлә атды. Һалбуки, һәмин һөкмә гәдәр тәнбәки һалал сајылырды. Һәмин вахт һәтта алимләр вә мүчтәһидләр Мирзә Ширазинин һөкмүнә әмәл едилмәсини зәрури сајдылар. Сөһбәтимизин давамында вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин дәлилләрини зикр едәчәјик.

Вилајәт и-фәгиһ т әглид, јохса т әһгиг мөвзусудур?

Вилајәти-фәгиһ мөвзусу имамәт мөвзусунун ардынча кәлдијиндән бә`зән ону кәлам елминин мөвзуларындан сајырлар. Кәлам елминдә динин үсуллары, е`тигад мөвзулары арашдырылыр. Аллаһ, пејғәмбәрлик вә мәад кәламын әсас мөвзуларындандыр. Кәлам елминдә пејғәмбәрлик сүбута јетирилдикдән сонра суал јараныр ки, Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра Ислам чәмијјәтинә ким рәһбәрлик етмәлидир? Чаваб арашдырыларкән Имамәт мөвзусу диггәт

мәркәзинә кәлир. Шиәләр дәлилләрә әсасланараг Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра мә`сум Имамларын (ә) рәһбәрлијини гәбул едирләр. Мә`сум Имамларын (ә) рәһбәрлији сүбута јетирилдикдән сонра суал јараныр ки, (бизим дөврүмүз кими) Имамлара (ә) әл чатмајан бир дөврдә рәһбәрлик мәсәләси нечә һәлл олунур? Мәһз бу мәгамда вилајәти-фәгиһ мөвзусу ортаја чыхыр. Үсули-диндә, јә`ни е`тигад мәсәләләриндә тәглидә јол верилмәдији ашкар бир һәгигәтдир. Бә`зиләри елә тәсәввүр етмишләр ки, вилајәти-фәгиһ үсул мөвзусу олдуғундан бу мәсәләдә тәглид етмәк олмаз. Вилајәти-фәгиһи гәбул едиб-етмәмәк арашдырмаларла һәлл едиләси мәсәләдир.

Амма һәгигәт будур ки, кәлам елминдә арашдырылан истәнилән бир мәсәләдә тәглидә јол верилмәдији дүзкүн дејил. Бир сыра кәлами мөвзуларда тәглид вачибдир. Биринчи гәбр кечәси мәсәләси дејиләнләрә мисал ола биләр. “Биринчи гәбр кечәси” дедикдә дәфн кечәси нәзәрдә тутулур. Суал јараныр ки, биринчи кечәнин һөкмүнү ичра етмәк үчүн кечәнин дүшмәсини көзләмәк лазымдырмы? Әкәр дүнјасыны дәјишән шәхсин чәсәди јаныб күлә дөнмүшсә вә ја итмишсә, онун үчүн “биринчи гәбр кечәси” олурму? Белә бир шәхсин биринчи гәбр кечәсиндәки сорғу-суалы нечә һәјата кечир? Беләчә, “биринчи гәбр кечәси” илә бағлы бир сыра суаллар јараныр. Бу вахтадәк һәмин суаллар арашдырылмамышдыр. Һәтта бу мөвзу илә хүсуси мәшғул олачаг ихтисас да мүәјјәнләшдирилмәмишдир. Әкәр ихтисас олсајды, мүтәхәссисләр һәмин мөвзуну ајрыча арашдырар вә мө`тәбәр дин алимләринин рә`јләри әсасында бир гәнаәтә кәләрдиләр. Вилајәти-

фәгиһ мөвзусу бир тәрәфдән кәлам мөвзусу олса да, маһијјәт бахымындан арашдырылмаја еһтијачлыдыр. Һамыда арашдырма күчү јохдур. Демәк, арашдырма күчү олмајан шәхс бу саһәдә башгаларынын рә`јинә истинад етмәлидир.

Вилајәти-фәгиһ мөвзусу үсул мәсәләси олса белә вәлијји-фәгиһин һөкмүнә риајәт етмәк, онун вәзифәләрини танымаг бахымындан фигһи бир мәсәләдир. Бу сәбәбдән дә фәгиһләр өз китабларында һәмин мөвзуну арашдырмышлар. Фигһи мәсәләләрдә тәглид нәинки чаиздир, һәтта бә`зән вачиб сајылыр.

Һәр һалда, белә бир нөгтәни нәзәрә алмаг лазымдыр ки, вилајәти-фәгиһ принсипинин исбаты мүтәхәссисләрин ишидир. Амма бу саһәдә чохлу суаллар јарандығындан, биз садә бир дилләә дәлилләри бәјан етмәли олуруг. Амма ујғун мөвзу илә әтрафлы шәкилдә таныш олмаг үчүн хүсуси әдәбијјатлары арашдырмаға еһтијач вар.

Вилајәт и-фәгиһ нәзәријјәсинин исбат ы

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин исбаты үчүн көстәрилән дәлилләр ики група бөлүнүр: Әгли дәлилләр вә нәгли дәлилләр. Јада салмағымыз јеринә дүшәр ки, шиә алимләри шәр`и һөкмүн исбаты үчүн дөрд нөв дәлилә истинад едирләр: Китаб (Гур`ан), Мә`сумларын сүннәси (һәдисләр), ичма (мүтәхәссисләрин рә`ји), әгл. Шиә алимләринин нәзәринчә, шәр`и һөкмүн исбаты үчүн ајә вә рәвајәтин олмасы зәрури дејил. Инсан әгли дәлилләр васитәси илә дә һөкмүн исбатына наил ола биләр. Демәк, вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини дә әгли дәлилләрлә сүбут етмәк мүмкүндүр. Биз һәмин нәзәријјәнин

сүбуту үчүн өнчә ики әгли дәлил, сонра ики нәгли дәлил көстәрәчәјик.

Әгли дәлилләр

Биринчи әгли дәлил мүәјјән мүгәддимәләрдән тәшкил олунмушдур вә һәмин мүгәддимәләр ашағыдакылардыр:

1. Фәрди вә ичтимаи мәнафеләри горумаг, һәрч-мәрчлијин гаршысыны алмаг, чәмијјәтдә асајиш јаратмаг үчүн һөкумәтин мөвчудлуғу зәруридир.

2. Ән идеал һакимијјәт мә`сум Имамын (ә) рәһбәрлији алтында гурулмуш һакимијјәтдир.

3. Идеал һакимијјәт гурмаг мүмкүн олмадыгда маһијјәтчә она охшар бир һөкумәт гурулмалыдыр. Мә`сумларын (ә) һөкумәтинә әл чатмадыгда, бу һөкумәтә ән јахын үсул-идарәдән фајдаланмаг лазымдыр.

4. Мөвчуд һөкумәт Мә`сумларын (ә) һөкумәтинә үч бахымдан мүнасиб олмалыдыр: Ислам һөкмләриндән хәбәрдарлыг, тәгва, нәфс истәкләриндән узаг руһи бәнзәрлик, мүдиријјәт бачарығы, ичтимаи-сијаси гавраjыш. Бејнәлхалг мәсәләләрдән хәбәрдарлыг, дүшмән гаршысында шүчаәт, актуал вә преоритет мәсәләләрин мүәјјәнләшдирилмәси бу гәбилдәндир.

Гејд олунмуш мүгәддимәләр әсасында белә бир гәнаәтә кәлирик ки, Имамын (ә) гејби дөврүндә Мә`сумлара (ә) мүвафиг шәртләрә даһа чох малик олан шәхс һакимијјәтә саһиб дурмалыдыр. Бу шәхс чәмијјәти камиллијә доғру апармалыдыр. Әлбәттә ки, дејилән шәртләри јалныз зәрури сәчијјәләрә малик фәгиһ васитәси илә әдәмәк олар.

Биз сөһбәтимизин әввәлиндә дә һакимијјәтин зәрурилијини вурғуладыг. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсини гәбул етмәк үчүн мүгәддимәләрдән бири үмумијјәтлә һакимијјәтин зәрури сајылмасыдыр. Әксәр мүтәфәккирләр вә сијасәтчиләр бу мүгәддимәни гәбул едирләр. Јалныз анархистләр вә марксистләр бу принсипә гаршы чыхырлар. Һәзрәт Әли (ә) бу барәдә бујурур: "Истәр әдаләтли вә хејирхаһ, истәрсә дә, залым вә күнаһкар һакимин мөвҹудлуғу халгын еһтијаҹыдыр."[1] Һәзрәтин (ә) һазыркы бујруғу ҹәмијјәтдә һакимијјәтин зәрурилијини көстәрир.

Икинҹи мүгәддимәни дә кениш шәрһ етмәјә еһтијаҹ јохдур. Мә`сум (ә) дедикдә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә Онун 12 ҹанишини (ә) нәзәрдә тутулур. Биз шиәләр бу зүмрәнин мә`сумлуғуна (һәр күнаһдан пак олдугларына[2]) инанырыг. Онлар нә сәһвән, нә дә биләрәкдән күнаһа, хәтаја јол вермәзләр. Онларын данышыг вә әмәлләриндә нөгсан јохдур. Мә`сумлуг сәҹијјәси инсана һакимијјәт һагты верән ән мүһүм сәҹијјәдир. Һакимләрин вә мә`мурларын шәхси мәнафе хатиринә ҹәмијјәтә зүлм етдији көз габағындадыр. Јанлыш бир гәрар ҹәмијјәтдә фәсад јарадыр. Амма мә`сум шәхс күнаһа јол вермир, дүшүнҹә бахымындан ихтилафдан узагдыр. Кәлам елминдә билдирилир ки, мә`сумлуг сәҹијјәсинин елм вә бәсирәтдә көкләри вар. Мә`сум белә бир елм вә акаһлыға маликдир. Мә`сум дедикдә, камил әгл вә елми сајәсиндә биләрәкдән вә ја сәһвән күнаһа, хәтаја јол вермәјән инсан нәзәрдә тутулур. Ағыл тәсдиг едир ки, белә бир фәрдин

---

[1] "Нәһҹүл-бәлағә", хүтбә 40

[2] Әһзаб сурәси -33

һакимијјәти идеал оласыдыр. Ҹәмијјәтин фајдасына ишләјәҹәк һөкумәт јалныз бу һөкумәтдир. Һазыркы дәлилин 3-ҹү мүгәддимәси ән мүһүм мүгәддимәдир. Онун шәрһи үчүн бир нечә мисал көстәрәк:

Тәсәввүр един ки, ҹәмијјәт үчүн чох фајдалы вә ләјагәтли шәхс он нәфәр суда боғулур. Биз бүтүн имканлардан истифадә етмәклә онлардан јалныз једдисини хилас едә биләрик. Амма бу он нәфәрдән үчү һөкмән батасыдыр. Белә бир вәзијјәтдә сағлам ағыл нә һөкм едир? Мүмкүндүрмү ки, сағлам ағыл "үч нәфәри хилас етмәк мүмкүн дејил" - дејә он нәфәрин батмасы илә разылашсын? Һансы ки, вәзифә бу истигамәтдә аддым атмагдыр. Бу он нәфәрдән нечә нәфәрин хилас едиләҹәји мүһүм дејил. Сағлам ағыл һөкм едир ки, он нәфәри хилас етмәк мүмкүн дејилсә, боғуланлардан һәр һансыны хилас етмәк зәруридир. Бәли, ағыл һөкм едир ки, имкан һәддиндә батан инсанлары хилас етмәк лазымдыр. Башга бир һал нәзәрдән кечирәк. Тутаг ки, дәниздәки инсана көпәк балығы һүҹум едир. Биз она көмәк әли узатсаг да, көпәк балығы онун бәдәнини јаралајасыдыр. Белә бир һалда ағыл нә һөкм едир? Һөкм едирми ки, ону сағ-саламат хилас етмәк мүмкүн олмадығы үчүн көмәксиз гојмалыјыг? Јәгин ки, ҹаваб ајдындыр.

Јухарыда нәзәринизә чатдырылан ики мисалда үмуми бир гајда нәзәрә чарпыр. Бу гајда ағыл тәрәфиндән гәбул олунур. Үчүнҹү мүгәддимә дә бу гајдадан ибарәтдир. Әкәр идеал нәтиҹә әлдә етмәк мүмкүн дејилсә, күҹ чатан бир нәтиҹә үчүн чалышмаг лазымдыр. Һөкумәтин мөвҹудлуғу зәрури бир еһтијаҹдыр. Онун идеал вәзијјәти Мә`сумун (ә) иштиракы илә тә`мин олунур. Амма Мә`сумун (ә)

олмадығы бир дөврдә идеала јахын бир вәзијјәт үчүн чалышмалыјыг. “Идеал һөкумәт гурмаг мүмкүн дејил” - дејә бу иши бошламаг олмаз. Ағыл разылашармы ки, идеала чатмаг мүмкүн олмадығы үчүн идеала јахын бир шәраити әлдән бурахаг? Ағыл һөкм едир ки, идеала чатмағын мүмкүн олмамасы бәһанәси илә бу мөвзуну бир кәнара гојмаг олмаз. Ејни заманда, нөгсан бахымындан бүтүн һакимијјәтләри дә ејни билмәк олмаз. Истәнилән бир һалда, һакимијјәт мәсәләсиндә даһа јахшы көстәричи үчүн сә`ј көстәрмәк лазымдыр.

Дөрдүнчү вә сонунчу мүгәддимә илә бағлы дејә биләрик ки, һөкумәтин ән јүксәк һәддә мәгсәдәујғунлуғуну тә`јин едән шәрт һакимин Ислам вә Ислам һөкмләри илә јетәрли танышлығыдыр. Һаким һәмин биликләр әсасында чәмијјәти доғру јола јөнәлдә биләр. Бәсирәт, әһатәли билик, јетәрли мәһарәт һаким үчүн зәрури шәртләрдәндир. Мә`сумун (ә) иштиракы олмајан дөврдә бүтүн бу хүсусијјәтләрә һамыдан чох фәгиһ маликдир. Јалныз фәгиһ Ислам һөкмләрини арашдырмагла ән мәсләһәтли гәрара кәлә билир. Әлбәттә ки, фәгиһлик тәкликдә бәс етмир. Һакимин тәгвалы вә мүдиријјәт бачарығына малик олмасы зәруридир.

Арашдырмалардан сонра кәлдијимиз мәнтиги вә гәти нәтичә будур ки, Мә`сумун (ә) иштиракы олмајан дөврдә зәрури шәртләрә малик фәгиһ сорағынча кетмәлијик. Белә бир шәраитдә јалныз фәгиһин һакимијјәт һаггы вар. Фәгиһ олан јердә башгаларынын һакимијјәти гејри-ганунидир.

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин икинчи дәлили әгли дәлилдир. Бу дәлилин дә өз мүгәддимәләри вар:

1. Халгын малы вә чаны үзәриндә һакимијјәт Аллаһ-тааланын рүбубијјәт шә`нindәндир. Јалныз Аллаһын изни илә тә`јин едилмиш шәхс бу бахымдан гануни сајылыр.

2. Халгын малы вә чаны үзәриндә һакимијјәт һаггы Аллаһ-таала тәрәфиндән һәзрәт Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамлара (ә) верилмишдир.

3. Мә`сум (ә) рәһбәрин иштиракы олмајан дөврдә ја Ислам һөкмләри сәһнәдән чыхмалыдыр, ја да бу һөкмләрин ичрасы үчүн кимсә тә`јин едилмәлидир.

4. Мә`сумун (ә) олмадығы дөврдә Ислам һөкмләринин сәһнәдән чыхмасы Аллаһын һикмәти илә бир араја сығмыр. Она көрә дә бу ишә башгаларындан даһа мәсләһәтли шәхсин тә`јин едилмәси ағылын һөкмүдүр.

5. Зәрури шәртләрә малик фәгиһ, јә`ни тәгвалы вә иш бачарығы олан алим бу ишә башгаларындан даһа сәлаһијјәтлидир.

Демәк, Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамлар (ә) олмајан дөврдә зәрури шәртләрә малик фәгиһ һакимијјәт үчүн ичазәлидир.

Инди исә мүгәддимәләри арашдыраг:

Биринчи мүгәддимәни сөһбәтимизин бу мәгамынадәк бир нечә дәфә нәзәрдән кечирмишик. Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин илкин еһтималлары вә Ислам һөкумәтиндә халгын ролу мөвзуларындан данышаркән бу нөгтәләри арашдырмышыг. Сон гәнаәтимиз бу олуб ки, инсан Аллаһ тәрәфиндән јарадылдығындан вә онун бүтүн варлығы Аллаһа мәхсус олдуғундан, дикәр бир тәрәфдән, башгаларынын малына ичазәсиз әл узатмаг зүлм

сајылдығындан, Инсана һакимијјәт һаггы Аллаһа мәхсусдур. Ону да гејд етдик ки, Аллаһ-таала бу һаггы ләјагәтли инсанлара һәвалә едә биләр.

Икинчи мүгәддимәдә халгын Ислам һөкумәтиндә иштиракы нәзәрдән кечирилди. Гејд етдик ки, мүсәлманларын үмуми е`тигадына әсасән, инсанларын малы вә чаны үзәриндә һакимијјәт Аллаһ тәрәфиндән Пејғәмбәрә (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) верилмиш һагдыр. Шиәләр бу әгидәдирләр ки, Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һәмин һагг Онун 12 чанишининә (ә) өтүрүлмүшдүр.

Үчүнчү вә дөрдүнчү мүгәддимәләрдә белә бир суал чаваббландырылыр: Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә мә`сум Имамын (ә) олмадығы бир дөврдә нә етмәк лазымдыр? Јохса Исламда һакимијјәт вә сијаси гүдрәт үчүн нәзәрдә тутулмуш ичтимаи-сијаси һөкмләр олдуғу һалда Аллаһ онларын тәтбигини дајандырмышдыр? Имамын (ә) иштиракы олмајан дөврлә бағлы ики фәрзијјә јүрүтмәк олар: Аллаһ ичтимаи һөкмләрин ичрасыны нәзәрдә тутур, ја да бу һөкмләрин һәјата кечирилмәсиндән дашыныр. Инди бу ики еһтималы арашдыраг.

Әкәр Мә`сумун (ә) иштиракы олмајан дөврдә јалныз намаз вә оруч кими фәрди һөкмләрин ичрасы нәзәрдә тутулмушдурса, бу мүнасибәт Аллаһын һикмәтинә зиддир вә гејри-мүмкүн сајылмалыдыр. Принсипчә, пејғәмбәрлик механизминин вә сәмави шәриәтин тә`сисиндә гајә будур ки, инсан әбәс јарадылмамышдыр. Мәгсәд инсаны өз тутумунда камиллијә чатдырмагдыр. Амма инсан ағлы сон камиллији өзбашына дәрк етмәкдә ачиздир. Бу

сәбәбдән дә Аллаһ пејғәмбәрләр көндәрир, дин шәклиндә көстәришләр верир, инсана камиллик јолуну көстәрир. Диндә бәјан олунмуш бүтүн һөкмләр инсанын камиллијә чатмасы үчүндүр. Демәк, дин әслиндә камиллик програмыдыр.

Белә бир вәзијјәтдә дини һөкмләрин бөјүк бир һиссәсинин дајандырылдығыны дүшүнмәк үмуми мәгсәдә хәләл кәтирир. Инсанын хошбәхтлијини тә`мин едән шеј ону тутуму һәддиндә камиллијә чатдыран дини һөкмләр вә көстәришләрдир. Бу әсасла дини тә`лимләрин бир һиссәсини гәбул едиб, дикәрләриндән үз чевирмәк Гур`анда мәзәммәт олунур: "Китабын бә`зисинә иман кәтирир, бә`зисини инкар едирсиниз? Сизләрдән белә едәнин чәзасы јалныз дүнјада зәлаләт, ахирәтдә ағыр әзабдыр."[1]

Әкәр инсанын ичтимаи һөкмләри инсанын хошбәхтлик вә камалына тә`сирсиз олсајды, өнчәдән тәнзимләнмәзди. Шүбһәсиз ки, бу гәбил һөкмләрин инсанын хошбәхтлик вә камиллијинә тә`сири вар. Ајдын мәсәләдир ки, һәмин һөкмләрин дајандырылмасы инсанын тәкамүл јолуна вә Аллаһын һикмәтинә зиддир.

Биринчи дәлилин илк мүгәддимәсиндә шәрһ етдијимиз кими, әглин һөкмүнә әсасән, сәмәрәнин ә`ла һәддинә чатмаг мүмкүн олмадыгда, бу һәддә ән јахын мәртәбә үчүн чалышмаг лазымдыр. "Камил һәддә чатмаг мүмкүн дејил" - дејә фәалијјәти сахламаг дүзкүн дејил. Бу гајдаја әсасән дејә биләрик ки, Исламын ичтимаи һөкмләринин ичрасы Мә`сумларын (ә) һакимијјәти васитәси илә тә`мин олунур. Амма Мә`сума (ә) әл чатмадыгда ики јолдан бирини сечмәк

[1] "Бәгәрә"-85

лазым кәлир: Ја Мә`сумун (ә) һөкумәтинә јахын бир һакимијјәт гурмаг, ја да “камил һакимијјәт мүмкүн дејил” - дејиб ишдән әл чәкмәк. Үчүнчү бир јол да вар: ичтимаи һөкмләрин ичрасында мүмкүн мәртәбә илә кифајәтләнмәк. Ајдын мәсәләдир ки, бу үч сечим арасында биринчи јол дүзкүн јолдур. О бири јоллар нөгсанлыдыр вә һикмәтлә бир араја сығмыр.

Бу билдиришлә үчүнчү вә дөрдүнчү мүгәддимә дә исбата јетир. Ағылын һөкмү илә ајдын олур ки, Мә`сум шәхсә (ә) әл чатмадыгда ичтимаи һөкмләрин ичрасы ән мәсләһәтли шәхсә верилмәлидир. Галан јоллар Аллаһ-таала тәрәфиндән бәјәнилмир.

Мә`сумун (ә) иштиракы олмајан чәмијјәтдә ичтимаи һөкмләрин ичрасыны мәсләһәтли бир фәрдә тапшырмаг мәсәләси һәлл едилдикдән сонра суал јараныр ки, бу мәсләһәтли шәхс кимдир? Ону башгаларындан фәргләндирән хүсусијјәтләр нәдир? Бу суалын чавабы биринчи дәлилин дөрдүнчү мүгәддимәсинин шәрһиндә мә`лум олду. Гејд етдик ки, Мә`сумун (ә) һакимијјәтини камил едән онун үч хүсусијјәтидир: паклыг, елм, ичтимаи шәраитин дәрки. Бу үч сифәт бахымындан мә`сума даһа чох охшајан шәхс даһа мәсләһәтли сајылыр. Әлбәттә ки, бу сәчијјәләр бахымындан Мә`сума (ә) даһа чох охшајан тәгвалы, дөврүнү танычан, фәгиһдир.

Бу мүгәддимәләрин исбатындан сонра нәтичә чыхарырыг ки, зәрури шәртләрә малик фәгиһ Имамын (ә) иштиракы олмајан дөврдә ичтимаи һөкмләрин ичрасы үчүн ән мәсләһәтли шәхсдир. Белә бир шәхсә Аллаһ вә Мә`сумлар (ә) тәрәфиндән һагг верилмишдир.

Нәгли дәлил

Гејд етдик ки, вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин исбаты үчүн һәм әгли, һәм дә нәгли дәлилләр мөвчуддур. “Нәгли дәлилләр” дедикдә бу мөвзуда нәгл олунмуш рәвајәтләр нәзәрдә тутулур. Һәмин рәвајәтләрә әсасән, халг һакимијјәт еһтијачларынын өдәнмәси үчүн фәгиһә мүрачиәт етмәлидир. Хүсусилә мәһкәмә системиндә фәгиһин иштиракы зәруридир. Фәгиһләр рәвајәтләрдә Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) әманәтчиләри, онларын хәлифәләри вә варисләри кими тәгдим олунурлар. Бу рәвајәтләрин мө`тәбәрлији илә бағлы мүбаһисәләр чохдур. Һазыркы сөһбәтимиздә һәмин мөвзуну арашдырмаг имканымыз јохдур. Әтрафлы мә`лумат алмаг үчүн хүсуси китаб вә рисаләләрә мүрачиәт етмәк лазымдыр. Һазыркы мөвзуда истинад едиләси рәвајәтләр арасында Өмәр ибн Һәнзәлә, Әбу Хәдичәдән нәгл олунмуш рәвајәтләр, Исһаг ибн Јагуба верилән чаваб мө`тәбәр сәнәдләрә маликдир. Бу рәвајәтләрә әсасланараг фәгиһләрин Имам (ә) чанишини олмасы принсипини гәбул едә биләрик. Гејб дөврүндә һакимин халг тәрәфиндән гәбул олунмасы илә бағлы һеч бир дәлил јохдур. Белә бир мүддәа Аллаһын рүбубијјәт шә`нинә мүнасиб дејил. Шиә фәгиһләри бу мүддәаны һәтта еһтимал олараг гәбул етмирләр.

Һәр һалда, гејд олунмуш рәвајәтләр фәгиһин белә бир һагга малик олдуғуну јетәринчә сүбута јетирир. Әкәр бу рәвајәтләрин сәнәдинә шүбһә едән олса, өнчә көстәрдијимиз әгли дәлилләр өз күчүндә галыр.

Мүгəддимə олараг гејд олунмуш шəрһдəн сонра вилајəти-фəгиһ үсул-идарəсинин əгли дəлиллəрини зикр едəк:

1. Фəгиһлəр арасында Шејх Сəдугун “Икмалуд-дин” китабында вердији бир сəнəд мəшһурдур. Бу сəнəд имам Меһдинин (əч) Исһаг ибн Јагуба чавабындан ибарəтдир. Һəмин мəктубда Исһаг ибн Јагуб бир сыра мөвзуларда, о чүмлəдəн, гејб дөврүндə баш верəчəк һадисəлəрлə бағлы Имама (ə) суаллар үнванлајыр. Имам Меһди (əч) чаваб олараг бујурур:

“Баш верəчəк һадисəлəрдə бизим рəвајəт чилəримизə мүрачиəт един. Чүнки онлар сизин үчүн мəним һөччəт им, мəн онлар үчүн Аллаһын һөччəт ијəм.”[1]

Бу рəвајəт “Һəвадисул-вагиə” адланыр. Биз рəвајəтə верилмиш адын мə`насыны анласаг, вилајəти-фəгиһ нəзəријјəсинин сүбутлары ајдын олар.

Мəктубун мəтниндə ишлəдилмиш “Һəвадисул-вагиə” ифадəсинин шəр`и мəсəлəлəрə ишарə олунмасы шүбһəли көрүнүр. Əввəла, бу гəбил мəсəлəлəрин ајдынлашдырылмасы үчүн дин алимлəринə, Пејғəмбəр (сəллəллаһу əлејһи вə алиһи вə сəллəм) вə Имам (ə) бујуруглары илə таныш инсанлара мүрачиəт етмəк лазымдыр. Шəриəт мəсəлəсини өјрəнмəк үчүн Имама (ə) мүрачиəт етмəк зəрури дејил. Имамларын (ə) дөврүндə дə шəр`и мəсəлəлəри чаваблацдырмаг сəлаһијјəти Имамлар (ə) тəрəфиндəн Јунис ибн Əбдүррəһман, Зəкəријја ибн Адəм кими биликли инсанлара һəвалə олунмушдур. Имамын (ə) кичик гејб дөврүндə һəмин вəзифəни дөрд наиб ичра етмишдир. Бир сөзлə, шəр`и мəсəлəлəрə көрə Мə`сума (ə) јох, алимə мүрачиəт олунмасы јени бир мəсəлə дејил. Икинчиси, əкəр Исһаг ибн Јагуб “Һəвадисул-вагиə” дејəркəн шəр`и мəсəлəлəри нəзəрдə тутсајды, һалал-һарам вə ја шəр`и вəзифə ифадəлəрини ишлəдəрди. “Һəвадисул-вагиə” ифадəсинин шəр`и мəсəлəлəрə ишарə олмасы илə бағлы һеч бир дəлил јохдур. Үчүнчүсү, бир сөзү мə`наландыраркəн онун лүғəт мə`насыны нəзəрə алмаг лазымдыр. “Һəвадисул-вагиə” ифадəсиндə шəр`и мəсəлəлəр мə`насы анлашылмыр. Бу ифадə кениш əһатəјə малик бир ифадəдир вə ону ишлəдəркəн шүбһəсиз ки, ичтимаи проблемлəр вə һадисəлəр нəзəрдə тутулмушдур. Бəли, Исһаг ибн Јагуб имам Меһдидəн (əч) гејб дөврүндəки ичтимаи мəсəлəлəр вə вəзифəлəр һаггында сорушур. Имам Меһди (əч) она чаваб олараг бујурур ки, бу барəдə бизим һəдислəримизи нəгл едəнлəрə мүрачиəт един. Мə`лум олур ки, “һəдис равилəри” - дедикдə ким нəзəрдə тутулур.

Бир шəхс иддиа едə билəр ки, “һəдис рависи” дедикдə Үсули-кафи вə ја Вəсаилуш-шиə кими рəвајəт китаблары нəзəрдə тутулмушдур. Амма азча диггəт јетирдикдə мə`лум олур ки, бу јанлыш тəсəввүрдүр. Бизим дөврүмүздə Пејғəмбəр (сəллəллаһу əлејһи вə алиһи вə сəллəм) вə Мə`сумларын (ə) дилиндəн һəдис нəгл етмəк истəјəнлəр һəмин һəдисин һəгигəтəн нəзəрдə тутулан шəхс тəрəфиндəн бујрулдуғуну сүбута јетирмəлидир. Əкс тəгдирдə, онун Мə`сумун (ə) дилиндəн нə исə демəк һаггы јохдур. Һəдисин мө`тəбəрлији сүбута јетмəсə, бу шəхс Пејғəмбəр (сəллəллаһу əлејһи вə алиһи вə сəллəм) вə Мə`сумлара (ə) ифтира јахмыш олур. Белə бир ифтира бөјүк күнаһдыр. Белəчə, Пејғəмбəр (сəллəллаһу əлејһи вə

[1] “Икмалуд-дин”, ч. с. 483

алиһи вә сәлләм) вә ја Имамдан (ә) һәдис нәгл етмәк истәјән шәхс мө`тәбәр шәр`и дәлил көстәрмәлидир. Һәдиси бу шәкилдә нәгл етмәк үчүн ихтисас лазымдыр. Белә бир ихтисас исә мүасир елм саһәләриндә верилмир. Јалныз фигһ елми өјрәнмиш фәгиһ һәмин ихтисаса маликдир. Демәк, "һәдис равиләри" дедикдә фәгиһләр вә дин алимләри нәзәрдә тутулмушдур.

"Һәвадисул-вагиә" вә "рувати һәдис" ифадәләринин шәрһиндән көрүнүр ки, Имам (ә) өз мәктубунда фәгиһләрә вә дин алимләринә мүрачиәт едилмәсини көстәриш верир. О бујурур ки, ичтимаи проблемләрлә растлашдыгда фәгиһләрә мүрачиәт олунсун вә фәгиһләр Имамын (ә) инсанлара һөччәтидир. Бу чүмләнин гејб дөврүндә "вилајәти-фәгиһ" мәфһумуну да әһатә етмәси ајдын көрүнүр.

2. Вилајәти-фәгиһин исбаты үчүн истинад едиләчәк дикәр бир һәдис Өмәр ибн Һәнзәләдән нәгл олунмушдур. Бу һәдисдә имам Садиг (ә) дини вәзифәләрин өјрәнилмәси, ихтилафларын һәлли үчүн мәрчә алимә мүрачиәт едилмәсини көстәриш верир. Имам (ә) бујурур: "Сизләрдән һәр һансыныз бизим һәдисләрин рависи олса, бизим бујурдуғумуз һалал-һарамы билсә, һөкмләримизи таныса, ону һаким кими гәбул един. Һәгигәтән, мән ону сизә һаким тә`јин едирәм. Онун вердији һөкмү гәбул етмәјәнләр Аллаһын һөкмүнү јүнкүл сајмыш, бизи рәдд етмишдир. Бизи рәдд едән Аллаһы рәдд етмиш олур. Аллаһы рәдд етмәк исә ширкдир."[1]

Шүбһәсиз ки, бу һәдисдәки ифадәләр дини һөкмләрдә вә мәсәләләрдә фәгиһ вә мүчтәһид олмајан

[1] "Үсули-кафи", ч. 1, с. 67; "Вәсаилуш-шиә", ч. 18, с. 98

шәхсә тәтбиг едилә билмәз. Һеч шүбһәсиз, Имам (ә) фәгиһләри вә дин алимләрини нәзәрдә тутмушдур. Имам (ә) онлары халга һаким кими танытдырыр вә фәгиһин һөкмүнү өз һөкмү кими тәгдим едир. Мә`сум Имамын (ә) һөкмүнә әмәл етмәк вачибдир. Демәк, фәгиһин дә һөкмүнә әмәл етмәк зәрури олур. Имамын (ә) бујурдуғу кими, фәгиһин һөкмүнү гәбул етмәмәк мә`сум Имамын (ә) һакимијјәтини гәбул етмәмәк кимидир. Мә`сумун (ә) һөкмүнү рәдд етмәк бөјүк күнаһдыр вә бағышланмыр. Чүнки мә`сум Имамын (ә) һөкмүнү гәбул етмәмәк Аллаһын тәшрии һакимијјәтини гәбул етмәмәк кимидир. Рәвајәтдә бу күнаһ Аллаһа гаршы ширк һәддиндә таныныр. Гур`ани-Кәрим ширк барәдә бујурур: "Һәгигәтән, ширк чох бөјүк зүлмдүр;"[1] "Һәгигәтән, Аллаһ Она шәрик гошаны бағышламаз, бундан ашағы күнаһы истәдији шәхсә бағышлајар."[2]

Бу шәриф рәвајәтә әсасән, фәгиһин һакимијјәтинә итаәтсизлик, онун һөкмүнү гәбул етмәмәк зүлмдүр. Бу күнаһ Аллаһ тәрәфиндән бағышланмајан күнаһлардандыр.

Рәвајәтин дәлилләринә тутулан ирад бундан ибарәтдир ки, Имама (ә) суал үнванлајан шәхс шиәләрин растлашдығы һүгуги проблемләрин һәлл јолу илә марагланмышдыр. Суал бундан ибарәт олуб ки, гәсбкар аббасиләрин һакимијјәти дөврүндә онларын мәһкәмә органларына мүрачиәт едәк, јохса башга вәзифәмиз вар? Имам (ә) да өз нөвбәсиндә бу суалы гејд олундуғу кими чаваблармышдыр. Әслиндә Өмәр ибн Һәнзәләнин суалы һөкумәтин бир

[1] "Лоғман", 13
[2] "Ниса", 48

бөлмәси илә бағлыдыр. Вилајәти-фәгиһ исә әһатәли бир һакимијјәтдир. Ирад тутанлар иддиа едирләр ки, бу рәвајәти гәбул етсәк белә, бу рәвајәт мүһакимә һүдудларыны ашмыр.

Һәмин ирада чаваб олараг дејә биләрик ки, рави хүсуси бир мөвзуда суал вермишсә дә, суалын хүсусијјәти чавабы мәһдудлашдырмыр. Хүсуси бир мөвзуда верилмиш суалын чавабы күлли ола биләр. Мәсәлән, намазла бағлы рәвајәтләр чохдур. Рави сорушур ки, бир киши намаз гылдығы вахт филан шәклә растлашса нә етмәлидир? Бу һалда Имамын (ә) вердији чаваб кишиләрлә јанашы гадынлара да аид олур. Бәли, хүсуси бир һалла верилмиш суалын чавабы үмуми ола биләр. Дикәр бир тәрәфдән, Өмәр ибн Һәнзәләјә чавабда нәзәрдә тутулмуш шәхсин инсанлара һаким тә`јин едилдији билдирилир. “Һаким” сөзү һакимијјәтин бүтүн секторларыны әһатә едә биләр.

Һәр һалда, нүмунәсини нәзәринизә чатдырдығымыз әгли вә нәгли дәлилләрдә јалныз зәрури шәртләрә малик фәгиһ нәзәрдә тутулмушдур. Фәгиһ һакимијјәти Аллаһ-таала вә мә`сум Имам (ә) тәрәфиндән мүәјјәнләшмиш һакимијјәтдир. Һакимијјәтин башында фәгиһ дајанмамышса, о нечәлијиндән асылы олмајараг гәсбкар сајылыр вә белә бир һакимијјәтә көмәк көстәрмәк һарамдыр. Гејб дөврүндә зәрури шәртләрә малик фәгиһин һакимијјәти үчүн шәраит јаранса вә һөкумәт тәшкил едилсә, онун һөкмләринә итаәт етмәк вачибдир. Чүнки Имам (ә) фәгиһи өз тәрәфиндән һөччәт сајыр. Фәгиһин һөкмүнү гәбул етмәјән шәхс Аллаһын һөкмүнү јүнкүл сајмыш олур. Мәсәлән, Әмирәл-мө`минин (ә) өз һакимијјәти

дөврүндә мүхтәлиф шәхсләри мәнтәгәләрдә һаким тә`јин едирди. Бу шәхсләрә итаәт етмәк вачиб иди. Јерли һакимләрә итаәтсизлик Әмирәл-мө`мининә (ә) гаршы мүхалифәт сајылырды. Имамын (ә) мәнтәгәләрә көндәрдији һакимләрдән бири Малик Әштәр иди. Малик Мисирә нүмајәндә көндәрилмишди. Кимсә дејә билмәзди ки, Малик мә`сум дејил вә мән она табе олмурам. Шүбһәсиз ки, бу гәбил дәлилләр батилдир. Әмирәл-мө`минин (ә) тәрәфиндән тә`јин олунмуш Малик Әштәрин һөкмләринә гејд-шәртсиз табе олмаг лазым иди. Бәли, һазыркы дөврдә фәгиһ Аллаһ вә имам Меһди (әч) тәрәфиндән тә`јин олунмуш нүмајәндәдир. Имам (ә) вурғулајыр ки, бу шәхслә мүхалифәт шәрән чаиз дејил.

Бешинчи фəсил

Фəгиһин мүт лəг вилаjəт и, (һакимиjjəт и)

Өтəн фəсилдə вилаjəти-фəгиһин нəзəрдəн кечирдиjимиз сүбуту онун зəрурилиjини көстəрир. Мə`сум Имамын (ə) чəмиjjəтə рəһбəрлик сəлаһиjjəтлəри фəгиһə дə аиддир. Вəлиjjи-фəгиһ үчүн бу бахымдан һеч бир мəһдудиjjəт jохдур. Jалныз һансыса дəлиллəрлə мə`сум Имамын (ə) мүəjjəн сəлаһиjjəтлəри вəлиjjи-фəгиһ үчүн нəзəрдə тутулмамышдыр. Мəсəлəн, шиə фəгиһлəринин jекдил рə`jинə əсасəн (ибтидаи) чиһад е`лан етмəк мə`сум Имамын (ə) һүгугудур. Чиһад сəлаһиjjəтинə истисна етсəк Пеjғəмбəр (сəллəллаһу əлеjһи вə алиһи вə сəллəм) вə мə`сум Имамын (ə) əксəр сəлаһиjjəтлəрини фəгиһ дə jеринə jетирир. Бу гəбил сəлаһиjjəтлəр "фəгиһин мүтлəг вилаjəти" адланыр. Ислам республикасынын баниси Имам Хомеjни (р) бујурурду: "Вилаjəти-фəгиһ елə Аллаһ рəсулунун вилаjəтидир."

Вилаjəти-фəгиһə гаршы иттиһамлардан бири вə jа онун мүтлəг саjылмасы илə бағлы ирад бундан ибарəтдир ки, фəгиһин мүтлəг вилаjəти елə диктатор режимдир. Jə`ни фəгиһ һакимиjjəтə чатдыгдан сонра өз истəклəрини jеринə jетирир. О истəдиjини вəзифəдəн узаглашдырыр, истəдиjинə вəзифə верир. Бир сөзлə, фəгиһ мүтлəг ихтиjар саһибидир вə кимсə гаршысында мəс`улиjjəт дашымыр. Үмумиjjəтлə, геjд едилир ки, һакимиjjəт ики нөвдүр: халгын рə`jи əсасында гурулан либерал һакимиjjəт вə фəрдин бахышлары əсасында гурулмуш истибдад һөкумəт. Əкəр вилаjəти-фəгиһ либерал үсули-идарə деjилсə, демəк, диктатура режимидир.

Jухарыдакы ирада чаваб олараг демəлиjик ки, үмумиjjəтлə һөкумəти либерал вə истибдад олмагла ики нөвə бөлмəк jанлыш фикирдир. Бизим нəзəримизчə, үчүнчү бир һакимиjjəт нөвү дə вар. Бу һакимиjjəтдə нə халгын истəjи, нə дə шəхсин истəjи əсасдыр. Ганунверичи вə ичраедичи, елəчə дə мəһкəмə органларында Аллаһын истəjи əсас көтүрүлəн бир һөкумəт дə вар. Вилаjəти-фəгиһ үсули-идарəси бу үчүнчү гисмə аиддир.

Вилаjəти фəгиһ үсули-идарəсини истибдад режими саjанлар билмəлидирлəр ки, фəгиһ мүтлəг һаким деjил, о үрəjиндəн кечəни һəjата кечирмир. Фəгиһ онларын дүшүндүjүнүн əксинə олараг мəс`улиjjəт дашыjыр. Əлбəттə ки, бə`зилəри бүтүн бу һəгигəтлəри билəрəкдəн тəһриф едирлəр. Һəр һалда, уjғун шүбһəлəри чаваблардырмаг лазым кəлир.

Фəгиһин мүтлəг вилаjəти ифадəсиндə "мүтлəг" сөзү өзүнəмəхсус мəфһума маликдир. Һəмин сөзлə бағлы мүəjjəн нөгтəлəри ишыгландырмаг лазым кəлир.

Бу нөгтəлəрдəн бири будур ки, фəгиһин һакимиjjəти гəсбкар режимдəки кими мəһдуд вə вилаjəти-фəгиһдəки кими мүтлəг ола билəр. Залым режимин һаким олдуғу дөврдə фəгиһ һакимиjjəтин тəзjиглəри сəбəбиндəн ичтимаи мəсəлəлəрə jетəринчə мүдахилə едə билмир. Инсанлар jалныз мəхфи шəкилдə ичтимаи мəсəлəлəрлə бағлы фəгиһин фикрини өjрəнирлəр. Онлар издивач, талаг, вəгф вə бу кими башга мəсəлəлəрдə фəгиһə үз тутурлар. Белə бир шəраитдə фəгиһин һакимиjjəти мəһдуд олур. О, Аллаһ вə Мə`сумлар (ə) тəрəфиндəн верилмиш сəлаһиjjəтлəри мүтлəг шəкилдə jеринə jетирмəк имканында олмур. Ислам республикасы гурулдуғу заман имам Хомеjни (р) фəгиһин там һакимиjjəти үчүн шəраит һазырлады. Бир фəгиһ олараг һакимиjjəт башында даjанан Имам (ə) сəлаһиjjəти чатан бүтүн мəсəлəлəрə мүдахилə едир, һөкм верирди. Ислам һакимиjjəтиндə фəгиһ өз сəлаһиjjəтлəрини мүтлəг шəкилдə һəjата кечирə билир. О, шəриəт саһиби тəрəфиндəн мүəjjəнлəшдирилмиш вəзифəлəрини там ичра етмəjə мүвəффəг олур. Демəк, "фəгиһин мүтлəг вилаjəти" дедикдə онун өз сəлаһиjjəтлəринин мəһдуд шəкилдə jох, мүтлəг шəкилдə jеринə jетирмəси нəзəрдə тутулур. Шүбһəсиз ки, бу мə`нада мүтлəгиjjəтин диктатура вə истибдадла һеч бир рабитəси jохдур.

Икинчи нөгтə будур ки, фəгиһ һакимиjjəт башына кəлдикдə мүдириjjəт үчүн лазым олан бүтүн ихтиjарлара малик олур. Бу бахымдан о мə`сум Имамдан (ə) фəрглəнмир. Һакимиjjəт үчүн лазым олан сəлаһиjjəтлəрдəн Имамын (ə) там истифадə етмəси вə фəгиһин сəлаһиjjəтлəринин мəһдуд олмасы дүзкүн деjил. Һакимиjjəт үчүн зəрури сəлаһиjjəтин олмамасы мүдириjjəтдə

нөгсан јарадыр. Һаким бүтүн сәлаһијјәтләрә малик олмаса, өз вәзифәсинә әмәл едә билмәз. Демәк, ағыл бахымындан вәлијји-фәгиһлә мә`сум Имам (ә) арасында фәрг јохдур. Һүгуг вә ихтијар бахымындан фәгиһ үчүн јарадылачаг истәнилән бир мәһдудијјәт ҹәмијјәтин еһтијаҹ дујдуғу ишләрин көрүлмәмәси демәкдир. Бәли, фәгиһ дә ејнилә мә`сум Имам (ә) кими мүтләг һүгуг вә сәлаһијјәтләрә маликдир. Көрүндүјү кими, белә бир мүтләглијин дә истибдадла һеч бир рабитәси јохдур. Бу принсип ағыл тәрәфиндән тәсдигләнир вә истәнилән бир һакимијјәтдә гәбул олунмушдур.

Вилајәти-фәгиһлә бағлы белә бир суал јараныр ки, вәлијји-фәгиһин һакимијјәт әһатәси зәрурәт вә чыхылмаз вәзијјәт заманы ишләкдир, јохса истәнилән бир вахт? Бу нөгтәни ишыгландырмаг үчүн бир мисал көстәрәк: Тутаг ки, јолларын азлығы вә ја дарлығы сәбәбиндән шәһәрдә тыхаҹ јаранмышдыр. Машынлар вә инсанлар саатларла јолда дајаныр. Бир сөзлә, күчәләрин мөвҹуд вәзијјәти ҹәмијјәтин еһтијаҹларына ҹаваб вермир. Мүтәхәссисләр белә һесаб едирләр ки, бу проблеми арадан галдырмаг үчүн бир нечә кениш јола еһтијаҹ вар. Шәһәрин һавасы о гәдәр чиркләнмишдир ки, мүтәхәссисләр вә сәһијјә ишчиләри халга вә һакимијјәтә бу барәдә хәбәрдарлыг едир. Онлар бу проблемин арадан галдырылмасы үчүн јашыл өртүјүн артырылмасыны, парклар салынмасыны тәклиф едирләр. Бу кими һалларда вәлијји-фәгиһ өз сәлаһијјәтләриндән истифадә едәрәк һәмин јолларын вә паркларын салынмасы үчүн көстәриш верә биләр. Һәтта нәзәрдә тутулан јоллар вә парклар киминсә шәхси мүлкүнә дүшәрсә, онларын гијмәтини өдәмәклә лајиһәләр һәјата кечириләр. Вәлијји-фәгиһ өз көстәришләри илә ҹәмијјәтин еһтијаҹларыны тә`мин етмиш олур.

Башга бир һал фәрз едәк: Шәһәрин көзәлләшдирилмәси үчүн јоллары кенишләндирмәк вә парк салмаг лазымдыр. Амма јол кенишләндирилмәсә дә тыхаҹ јохдур, парк салынмаса да һава сафдыр. Јолларын кенишләндирилмәси вә парк салынмасы үчүн кимләринсә шәхси мүлкү илә бағлы көстәриш лазым кәлдикдә вәлијји-фәгиһ бу истигамәтдә һөкм чыхара биләрми? Әкәр мүлк саһибләри разы дејилсә, бу иш көрүлә биләрми?

Биринҹи фәрзијјәдә лајиһәнин һәјата кечирилмәси зәрури иди. Икинҹи фәрзијјәдә исә бу зәрурәт јохдур. Фәгиһин мүтләг вилајәти тәкҹә зәрури һаллар үчүн нәзәрдә тутулмајыб. Амма вилајәти-фәгиһ һөкумәти дүшүнҹәли вә мәнтигли аддымлар атыр. Истәнилән бир һалда, јә`ни зәрурәт олса да, олмаса да вәлијји-фәгиһ һөкм вермәк сәлаһијјәтинә маликдир. Шүбһәсиз ки, бу гәбил бахышларын диктатураја һеч бир аидијјаты јохдур.

Вердијимиз шәрһләрдән ајдын олур ки, вилајәти-фәгиһ өз шәхси зөвгү әсасында һөкм вермир. Һакимијјәт башында дајанмыш фәгиһин јалныз өз истәкләри әсасында көстәриш вермәси јанлыш фикирдир. Вәлијји-фәгиһ Ислам һөкмләрини јеринә јетирир. “Вилајәти-фәгиһ” нәзәријјәсини гануни едән онун дини һөкмләри иҹра етмәсидир. Чыхарылан гәрарларын, вәзифә илә бағлы көстәришләрин, бүтүн фәалијјәтләрин гајәси Ислам һөкмләринин јеринә јетирилмәси вә ҹәмијјәтин еһтијаҹларынын тә`мин олунмасыдыр. Бәли, вилајәти-фәгиһ Аллаһын разылығы әсасында фәалијјәт көстәрир. Әкәр фәгиһ бу чәрчивәдән чыхса, тәбии шәкилдә өз сәлаһијјәтләрини итирир. Аллаһын разылығындан узаг фәалијјәт көстәрән фәгиһин гәрарлары өз ганунилијини итирмишдир.

Белә бир гәнаәтә кәлирик ки, вилајәти-фәгиһ әслиндә ганунун вилајәти, ганунун һакимијјәтидир. Чүнки фәгиһ јалныз Ислам ганунлары чәрчивәсиндә һәрәкәт едир. Пејғәмбәр (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) вә Имамлар (ә) да ејни шәкилдә аддым атмышлар. Демәк, вилајәти-фәгиһ әвәзинә “ганун һөкумәти” тә`бирини ишләдә биләрик. Бир шәртлә ки, “ганун” дедикдә Ислам ганунлары нәзәрдә тутулсун. Биз дөрдүнҹү фәсилдә гејд етдик ки, вәлијји-фәгиһин хүсусијјәтләриндән бири онун әдаләтли олмасыдыр. Әдаләтли шәхс одур ки, өз фәалијјәтләриндә, әмр вә гадағаларында өз рә`јинә јох, Аллаһын әмринә әсаслансын. Фәгиһин өз истәкләрини халга зорла гәбул етдирмәси көкүндән јанлыш фикирдир. Әдаләтли фәгиһ дини һөкмләр әсасында, Аллаһын разылығына ујғун аддым атыр. Әлбәттә ки, Ислам вә руһани синфинин дүшмәнләри бу нәзәријјәјә бир сыра ифтиралар јахмышлар. Мәсәлән, дејирләр ки, фәгиһин мүтләг вилајәти онун

бүтүн сәлаһијјәтләрә малик олмасыдыр. Куја фәгиһ һәтта төвһид әгидәсини инкар едә биләр. Куја онун намазы ләғв етмәк сәлаһијјәти вар. Әлбәттә ки, бүтүн бунлар вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинә мүнасибәтдә ифтира вә бөһтандыр. Фәгиһ Ислам ганунларынын кешијиндә дајанан биринчи шәхсдир. Нечә ола биләр ки, Ислам төвһидсиз, нүбүввәтсиз, намаз вә оручсуз олсун?! Бүтүн бунлар арадан көтүрүлдүкдән сонра фәгиһ нәји горумалыдыр?!

Бу гәбил шүбһә вә долашыглыглары јарадан сәбәбләрдән бири "мүһүм, јохса даһа мүһүм" принсипиндән суи-истифадә едилмәсидир. Фәгиһ мүһүм бир иши даһа мүһүм бир ишә гурбан верә биләр. Мәсәлән, Һәчч сәфәри Ислам чәмијјәтинә зәрәрли олдугда фәгиһ һөкм верә биләр ки, һәмин ил Һәчч зијарәти дајандырылсын. Чәмијјәтдә бир груп инсан Һәччә кетмәјә вәзифәли олдуғу һалда фәгиһин һөкмүнү јеринә јетирмәк зәруридир. Башга бир мисал. Дүшмән сүбһ азаны вахты һүчума һазырлашырса, фәгиһ намазы тәхирә салыб чәбһәдәкиләри дөјүш һазырлығында сахлаја биләр. Бу гәбил һалларда нәинки фәгиһ, һәтта фәгиһ тәрәфиндән тә`јин олунмуш командан көстәриш вермәк сәлаһијјәтинә маликдир. Амма бүтүн бунлар Һәчч, намаз вә оручун диндән чыхарылмасы дејил. Фәгиһ дејә билмәз ки, Һәчч вә намаз бирдәфәлик ләғв олунур. Бу гәбил көстәришләрин архасында өнчә гејд етдијимиз "мүһүм, јохса даһа мүһүм" принсипи дајаныр. Бу принсип бүтүн шиә фәгиһләри тәрәфиндән гәбул едилир. Бу барәдә фигһи китабларда мәшһур бир мисал вар. Әкәр бир көрпәнин гоншунун һовузунда боғулдуғуну көрсәниз, гоншу евдә олмаса белә көрпәни хилас етмәк үчүн һәмин һәјәтә дахил ола биләрсиниз. Әслиндә фигһи бахымдан гоншунун мүлкүнә ичазәсиз дахил олмаг һарамдыр. Амма нәзәрдә тутулан һалда бу мүлкә дахил олмаг зәруридир. Һеч бир ағыллы инсан көрпәнин көз габағында һәлакы илә разылаша билмәз. Һәтта ев саһиби һәјәтә дахил олмаг ичазәси вермәсә, онун сөзүнә е`тина едилмәмәли вә көрпә хилас олунмалыдыр. Бу һадисә илә бағлы ики мәсәлә вар. Биринчи мәсәлә будур ки, гоншунун мүлкүнә ичазәсиз дахил олмаг һарамдыр. Икинчи мәсәлә будур ки, мүсәлманын

һәјатыны хилас етмәк вачибдир. Тәбии ки, инсан һәр ики мәсәләјә әмәл едә билмәз. Бу кими һалларда мүһүм иш даһа мүһүм ишдән сечилмәлидир. Даһа мүһүм иш јеринә јетирилмәли, мүһүм иш тәрк олунмалыдыр. Фигһдә бу мөвзу "мүһүм, јохса даһа мүһүм" принсипи адланыр. Бу принсипин әгли дәлилләри вар. Бу принсип Һәчч вә намаз мөвзуларында да тәтбиг олуна биләр. Чәмијјәтин фајдасы үчүн Һәчч вә намазы тә`хирә салмаг лазымдырса, бу иш көрүлмәлидир.

Верилән изаһатлардан ајдын олду ки, фәгиһин мүтләг вилајәтинин дүзкүн мә`насы нәдир. Бу вилајәт истибдад, диктатура илә һеч бир мүштәрәк сәчијјәјә малик дејил. Вилајәти-фәгиһин истибдад олмасы бөһтан вә јаландыр.

Вилајәт и-фәгиһ вә конст ит усија

"Вилајәти-фәгиһ" мөвзусунда арашдырылан мәсәләләрдән бири бу һакимијјәтин конституција илә әлагәсидир. Бу мәсәлә фәгиһ һакимијјәтинин мүтләглијини бир гәдәр дә ајдынлашдырыр. Бу мөвзу "вилајәти-фәгиһ" бәһсиндә ачыгланмалы иди. Амма һәмин мөвзу илә бағлы шүбһәләр чох олдуғундан ону ајрыча арашдырмағы мүнасиб билдик. Һазыркы мөвзу илә бағлы суаллар мүхтәлиф формаларда үнванлана биләр. Амма бүтүн суалларын әсас мөвзусу ејнидир. Даһа чох растлашдығымыз суаллары нәзәрдән кечирәк:

Вилајәти-фәгиһ конституција чәрчивәсиндә фәалијјәт көстәрир, јохса бу чәрчивәни ашыр?

Вилајәти-фәгиһ конституцијанын фөвгүндәдирми?

Конституција вилајәти-фәгиһә һакимдир, јохса вилајәти-фәгиһ конституцијаја?

Фәгиһ конституција вә онун үчүн мүәјјәнләшдирилмиш сәлаһијјәтләри аша биләрми?

Вилајәти-фәгиһ конституцијаја әсасланыр, јохса конституција вилајәти-фәгиһә?

Конституција вәлијји-фәгиһ үчүн нәзәрдә тутулмуш сәлаһијјәтләр гәтидир, јохса бир нүмунәдир?

Өнчә гејд етдијимиз кими бүтүн бу суаллар маһијјәтчә ејнидир. Вилајәти-фәгиһин конституција илә рабитәси

ајдынлашдыгда бүтүн бу суаллар да ајдынлашыр. Ашағыдакы шәрһләрдән һазыркы суалларын ҹавабы ајдынлашыр. Нәзәрдә сахламалыјыг ки, дикәр бәһсләрдә олдуғу кими бу бәһсдә дә мөвзулар елми дәлилләрлә әсасландырылмышдыр. Амма нисбәтән садә тә`бирләрдән истифадә олунмуш, мөвзунун һамы тәрәфиндән анлашылмасы әсас көтүрүлмүшдүр. Арашдырмада мүрәккәб вә академик ифадәләрдән пәһриз олунмушдур.

Өнҹә нәзәрдә сахламалыјыг ки, вилајәти-фәгиһин ганундан үстүн олдуғуну, фәгиһин чәрчивәсиз һәрәкәт етдијини дүшүнмәк көкүндән јанлышдыр. Өнҹә гејд етмишдик ки, вәлијји-фәгиһ Ислам һөкмләри чәрчивәсиндә һәрәкәт едир. Вилајәт һакимијјәтинин тәшкили Ислам һөкмләринин иҹрасы демәкдир. Фәгиһ биләрәкдән бирҹә дәфә Ислам һөкмләринин зиддинә һәрәкәт етсә, рәһбәрлик мәгамындан узаглашыр. Исламда ганунун фөвгүндә дајанан фәгиһ јохдур.

Амма өнҹә гејд едилдији кими ганунлар, о ҹүмләдән конститусија Ислам чәрчивәсиндә олмалыдыр. Һазыркы суалы ҹавабландырмаг үчүн сөһбәтә конститусијанын ганунилик ме`јарларындан башламалы олуруг. Ачыгланмалыдыр ки, нә үчүн һансыса ганунлара әмәл етмәјимиз зәруридир? Ганун адландырылан истәнилән бир мәһдудијјәтә әмәл етмәк зәруридирми?

Бураја гәдәрки сөһбәтләримиздә ајдын олду ки, ганунун е`тибарлылығы онун Аллаһ вә дин ганунлары олмасындадыр. Әкәр ганун Аллаһ вә диндән гајнагланарса, е`тибарлы олар. Дикәр һалларда ганун е`тибарсыздыр вә она әмәл етмәк ваҹиб дејил. Гануна бүтүн мәмләкәтин, һәтта јер үзүнүн инсанлары сәс версә белә, һәмин ганун илаһи ганун кими мө`тәбәр олмаз. Бу гәбил ганунлара әмәл едилмәсини ваҹиб сајмырыг. Гејд етдијимиз гајда өз мәмләкәтимизин дә ганунларына аиддир. Бүтүн ганунлар, о ҹүмләдән конститусија ганунлары илаһи һөкмләрә ујғунса, е`тибарлыдыр. Әкс-тәгдирдә, бу ганунлар мө`тәбәр сајылмыр. Гејри-илаһи үсули-идарәләрдә әсас көтүрүлән ганунлар да бу гәбилдәндир. Биз бу гәбил бүтүн ганунлары е`тибарсыз сајырыг. Демәк, ганун өз-өзлүјүндә мө`тәбәр дејил. Бүтүн бәшәријјәт бир гануна сәс версә белә,

һәмин ганун е`тибарлы сајылмаз. Әлбәттә ки, гануна сәс вермиш шәхсләр әхлаг бахымындан она риајәт етмәлидирләр. Амма сәс вермәјәнләрин бу ганун гаршысында һеч бир мәс`улијјәтләри јохдур. Инсанларын рә`ји әсасында мүәјјәнләшдирилмиш ганунун һеч бир шәр`и вә һүгуги мө`тәбәрлији јохдур. Әлбәттә ки, дедикләримиз сөһбәтин хүласәсидир. Бу мөвзуну кениш шәкилдә һүгуг фәлсәфәси вә сијаси фәлсәфәдә арашдырырлар. Ону кениш шәкилдә арашдырмаг сөһбәтимизин чәрчивәсиндән кәнардыр. Дејиләнләрдән ајдын олур ки, Ислам республикасынын һазыркы ганунлары халгын рә`ји јох, илаһи һөкмләрә әсасландығы үчүн мө`тәбәрдир. Ганун она көрә мө`тәбәр сајылыр ки, фәгиһ тәрәфиндән имзаланмышдыр. Вәлијји-фәгиһ кимдир? Вәлијји-фәгиһ имам Меһди (әҹ) тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилмиш мәгамдыр. Әлбәттә ки, фәгиһ һәм дә Аллаһ тәрәфиндән тәсдигләнир. Имам Меһдинин (әҹ) бујурдуғу кими, вәлијји-фәгиһин һөкмүнү рәдд етмәк мә`сум имамын һөкмүнү рәдд етмәкдир. Еләҹә дә, мә`сум Имамын (ә) һөкмүнү рәдд етмәк, Аллаһын һөкмүнү рәдд етмәк сајылыр. Вәлијји-фәгиһин имзаламадығы ганун е`тибарсыздыр. Ганунун милли бахымдан мө`тәбәр сајылмасынын сәбәби онун вәлијји-фәгиһ тәрәфиндән тәсдигләнмәсидир. Бу ганунилик вәлијји-фәгиһин тәсдигиндән гајнагланыр. Өнҹә дә гејд етдик ки, вәлијји-фәгиһ халгын рә`ји јох, Аллаһын вә имам Меһдинин (әҹ) тәсдиги сајәсиндә ганунилик әлдә едир. Чүнки варлыг аләминин вә инсанын јеканә һәгиги саһиби Аллаһ-тааладыр. Билаваситә вә ја долајысы илә атылан аддым Аллаһын разылығына әсасланмалыдыр.

Вәлијји-фәгиһ јалныз Аллаһын вә имам Меһдинин (әҹ) изни илә аддым атыр. Онун фәалијјәтиндә конститусија мәһдудијјәт јарада билмәз. Чүнки конститусија өзү вәлијји-фәгиһин тәсдиги илә е`тибар газаныр.

Дејиләнләрдән ајдын олур ки, вәлијји-фәгиһ Аллаһ ганунунун јох, конститусијанын фөвгүндәдир. Ганун фәгиһә јох, фәгиһ гануна һакимдир. Конститусијада фәгиһ үчүн садаланмыш сәлаһијјәтләр гәти јох, нүмунә үчүндүр. Конститусијада вәлијји-фәгиһин ән фәал сәлаһијјәтләри гејд олунмушдур. Бу

сәлаһијјәтләр ади шәраитләрдә истифадә олунан сәлаһијјәтләрдир. Рәһбәрин бу сәлаһијјәтләрдән бүтүнлүклә истифадә етмәси зәрури дејил. Амма чәмијјәтдә критик вәзијјәт јаранса, вәлијји-фәгиһ өз һакимијјәтиндән истифадә едәрәк гәрарлар чыхарыр. Зәрури һалларда чыхарылан ганунларын конститусијада нәзәрдә тутулмасы зәрури дејил. Фәгиһ вилајәтинин мүтләглији конститусијанын өзүндә дә тәсбит едилмишдир. Конститусијада гејд олунур ки, бурада фәгиһ үчүн садаланмыш сәлаһијјәтләр нүмунә характери дашыјыр. Чүнки конститусијада бу һакимијјәтин мүтләг олдуғу вурғуланыр. Конститусијада ајдын шәкилдә билдирилир ки, бу ганунлар вәлијји-фәгиһин сәлаһијјәтләрини мәһдудлашдырмыр. Вәлијји-фәгиһ критик һалларда өз мүтләг һакимијјәтиндән истифадә едиб аддым ата биләр.

Имам Хомејнинин (р) фәалијјәтләриндә дә гејд едилән һәгигәтләр мүшаһидә олунур. Вилајәти-фәгиһин сәлаһијјәт чәрчивәси конститусија илә мәһдудлашмыр. Мәсәлән, ганунларын тәнзимләнмәсинә нәзарәт едән мәсләһәт шурасынын тәшкили конститусијада нәзәрдә тутулмамышды. Бу иш вәлијји-фәгиһин сәлаһијјәтләриндән сајылмырды. Амма Имам Хомејни (р) мүтләг вилајәтинә әсасланараг бу иши көрдү. Һеч бир ганунда нәзәрдә тутулмамыш ичтимаи-сијаси вә елми шураларын тәшкили вәлијји-фәгиһин сәлаһијјәтләри чәрчивәсиндәдир. Вәлијји-фәгиһ ганунда нәзәрдә тутулмаса белә руһаниләр мәһкәмәси кими органлар тәшкил едә биләр. Конститусијада көстәрилир ки, рәһбәр халгын президент сечкиләри илә бағлы рә`јини имзалајыр. Имам Хомјени (р) халгын сечдији президентлә бағлы "ону тә`јин едирәм" һөкмүнү гејд едир. Әслиндә бу гејд дә конститусијада нәзәрдә тутулмур. Конститусијада јазылмыр ки, президенти рәһбәр тә`јин едир. Имам Раһил бүтүн фәалијјәтләриндә фәгиһин мүтләг вилајәт сәлаһијјәтләринә әсасланырды. Белә ки, фәгиһ Ислам чәрчивәсиндә чәмијјәтин мәсләһәтини нәзәрә алараг гәрар чыхара биләр. Белә бир нөгтәни дә нәзәрдән гачырмамалыјыг ки, һеч бир ајә вә рәвајәтдә конститусијанын вилајәти-фәгиһин

сәлаһијјәтләрини мәһдудлашдырдығы бәјан олунмур. Бу мүддәаја әгли дәлил дә јохдур.

Мәрчәијјәт вә вилајәт и-фәгиһ

"Вилајәти-фәгиһ" нәзәријјәси илә бағлы суаллардан бири будур ки, вилајәти-фәгиһ сијаси үсул-идарәсиндә тәглид мәрчәләринин јери нәдир? Тәглид мәрчәләри илә јанашы вәлијји-фәгиһин олмасы зиддијјәтли дејилми? Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин гәбулу ваһид мәрчәијјәтин инкары дејилми? Мәрчә вәлијји-фәгиһ олан чәмијјәтдә инсанлар дикәр тәглид мәрчәләринә тәглид едә биләрләрми? Вәлијји-фәгиһлә тәглид мәрчәсинин бахышларында ихтилаф олдугда мүгәллидләрин (тәглид едәнләрин) вәзифәси нәдир? Һәм тәглид мәрчәсинин, һәм дә вәлијји-фәгиһин һөкмүнә ејни заманда итаәт етмәк олармы? Бу гәбилдән олан суаллар да маһијјәтчә ејнидир. Бу маһијјәт мәрчеијјәтлә вилајәти-фәгиһ рабитәләринин мүәјјәнләшмәсидир. Ики мәгам арасында мүнасибәтләр мүәјјәнләшдикдә бүтүн суаллар өз чавабыны тапыр.

Мәрчәијјәтлә вилајәти-фәгиһ арасында рабитәләрин мүәјјәнләшдирилмәси үчүн тәглид мәрчәләринин вә вәлијји-фәгиһин сәлаһијјәтләри ајдынлашдырылмалыдыр. Бу ики мәгам, һөкмлә фитва арасында фәргләр мүәјјәнләшдикдә суаллар өз чавабыны алыр.

Тәглид мәсәләсинин маһијјәтини ачыглајаркән демәлијик ки, инсанлар дини мәсәләләрдә мәрчә алимләрә тәглид етмәјә вәзифәлидирләр. Гејри-мүтәхәссисин мүтәхәссисә мүрачиәт етмәси там мәнтиги бир ишдир. Бәшәр һәјатынын мүхтәлиф саһәләриндә бу принсипә әмәл олунур. Бир шәхсин ичтимаи һәјатын бүтүн саһәләрини әһатә етмәк күчүндә олмадығыны нәзәрә алсаг, һәр саһәнин өз мүтәхәссисинә мүрачиәт едилмәси тәбии көрүнүр. Мәсәлән, ев тикмәк истәјән шәхс лајиһә үчүн мүһәндисә мүрачиәт едир. Тикинтидә гајнаг ишләрини бир мүтәхәссис, дикәр ишләри башга мүтәхәссисләр јеринә јетирир. Су, газ вә телефон хәтләринин чәкилмәси үчүн ајры-ајры мүтәхәссисләрдән истифадә олунур. Башга бир мисал: Бир шәхс хәстәләндикдә һәкимә мүрачиәт едир. Инсанын хәстәликдән јаха

гуртармасы үчүн онун һәкимә, мүтәхәссисә мүрачиәт етмәси там мәнтигидир. Мәсәлән, һәким хәстәјә күндә үч нөвбә дәрман гәбул етмәји тапшырыр. Һансыса шәрбәтдән күндә ики гашыг ичмәк, һансыса ијнәләрдән күндә бир дәфә вурдурмаг тапшырылыр. Хәстә сорушмур ки, нә үчүн бу дәрманы вә күндә филан дәфә гәбул етмәлидир? Инсан бу гәбилдән еһтијачларла күн узуну дәфәләрлә растлашыр. Дүнјамызда проблеми арадан галдырмаг үчүн "гејри-мүтәхәссисин мүтәхәссисә мүрачиәти" принсипи һамы тәрәфиндән гәбул олунмуш принсипдир. Бу принсип бәшәр һәјатында јени бир шеј дејил. Бәшәријјәт мин илләрдир ки, өз еһтијачларыны арадан галдырмаг үчүн мүтәхәссисләрдән истифадә едир. Дини мәсәләләр дә бу гәбилдәндир. Дини вәзифәсини өјрәнмәк истәјән шәхс бу саһәдә мүтәхәссис олмадығындан мүтәхәссисә мүрачиәт едир. Дин саһәсиндә мәрҹә алимләр мүтәхәссис сајылыр. Онларын төвсијәләри күндәлик дини фәалијјәтләрдә ме`јардыр. Демәк, "ичтиһад" дедикдә дини мәсәләләр үзрә ихтисас нәзәрдә тутулур. Гејри-мүтәхәссисин мүтәхәссисә мүрачиәти тәглид сајылыр. Мүчтәһидин әмәлләри вә көстәриши мө`тәбәрдир. Тәглидин маһијјәти мүтәхәссис олмајан шәхсин дини мәсәләләрдә мүчтәһидә мүрачиәтиндән ибарәтдир.

Амма вилајәти-фәгиһ тәглиддән фәргли бир мәсәләдир. Вилајәти-фәгиһ дини һөкмләр јох, ҹәмијјәтин идарәчилији илә бағлы ичтимаи-сијаси фәалијјәтләрлә мәшғулдур. Әгли вә нәгли дәлилләрә әсасән, белә бир гәнаәтә кәлирик ки, ҹәмијјәт мө`тәбәр бир шәхсин мүдиријјәтинә еһтијачлыдыр. Бу шәхс ичтимаи мәсәләләрдә сон сөзү демәлидир. Шүбһәсиз ки, ичтимаи мәсәләләрлә бағлы һәрә өз бахышыны ортаја гоја билмәз. Бу саһәдә һөкм вә ганунлара еһтијач вар. Әкс тәгдирдә, ҹәмијјәтдә һәрҹ-мәрҹлик јаранар. Ичтимаи мәсәлә фәрди мәсәләдән фәргли шәкилдә һәлл олунур. Јол һәрәкәти низамланаркән бири гырмызы, дикәри јашыл, башга бири сары ишығы гадаған ишарәси кими гәбул едә билмәз. Бу ишдә јекдил рә`јә еһтијач вар. Бүтүн ичтимаи мәсәләләр бу призмадан һәлл олунмалыдыр. Вәлијји-фәгиһ вә онун табечилијиндә олан тәшкилатларын иши дүнјада мөвҹуд һакимијјәтләрин ишидир.

Мөвҹуд һакимијјәтләрин фәалијјәтләри бир мүтәхәссис фәалијјәти дејил. Онлар ганунлар низамламагла ҹәмијјәти идарә етмәјә чалышырлар. Демәк, вәлијји-фәгиһин гәбулу ихтијари бир мәсәлә дејил. Мәсәлән, хәстә һәкимә мүрачиәт етдикдә һәкимин јаздығы нүсхәјә әмәл едиб-етмәмәкдә азаддыр. Кимсә дәрманлары гәбул етмәдији үчүн ону мәс`улијјәтә ҹәлб етмир. Вилајәти-фәгиһ исә фәрди јох, ичтимаи бир мәсәләдир вә онун тәләбләринә әмәл етмәк зәруридир.

Јухарыда дејиләнләрдән вәлијји-фәгиһ вә мүчтәһидин фәалијјәт истигамәтләри мүәјјәнләшир. "Фитва" вермәк мүчтәһидин ишидир. Тәглид мәрҹәси бир мүтәхәссис олараг намаз вә оруҹ кими ибадәтләрлә бағлы фитва верир. Фитва дедикдә, тәглид мәрҹәјинин дини мәсәлә илә бағлы бахышы нәзәрдә тутулур. Тәглид мәрҹәсинин фитвасы бүтүн дикәр мүтәхәссисләрин көстәриши кими төвсијә характерлидир. Мүчтәһид јалныз истәјәнләр үчүн мәсәләни ајдынлашдырыр. Һәмин фитваја әмәл едиб-етмәмәк фәрдин ишидир. Һәр бир шәхс мүчтәһиддән өз дини вәзифәсини сорушур вә верилән төвсијәни јеринә јетириб-јетирмәмәкдә азаддыр. Вәлијји-фәгиһә мүнасибәтдә исә вәзифәмиз башгадыр. Әкәр вәлијји-фәгиһдән һөкм истәнилирсә, бу һөкмә әмәл етмәк ваҹибдир. "Һөкм" дедикдә вәлијји-фәгиһин шәр`и һаким олараг ичтимаи-сијаси мәсәләләрлә бағлы вердији көстәриш нәзәрдә тутулур.

Башга сөзлә, тәглид мәрҹәји үмуми принсипләр әсасында, вәлијји-фәгиһ исә мөвҹуд шәраитә ујғун һөкм верир. Мәсәлән, шәраб үмуми бир үнвандыр. Онун мүхтәлиф нөвләри вар. Тәглид мәрҹәји фитва верир ки, шәраб ичмәк һарамдыр. Бу фитва рәнкиндән, адындан, габлашдырылмасындан асылы олмајараг бүтүн кефләндиричи мајеләрә аиддир. Бәли, фәгиһин иши шәрабы танытдырмаг дејил. Фәгиһ јалныз буну дејә биләр ки, шәраб һарамдыр, лимонад һалал. Шәрабы лимонаддан фәргләндирмәк мүгәллидин ишидир. Мәсәлән, фәгиһ фитва верир ки, дүшмән сәрһәдләри поздугда кишиләрин иштиракы бәс едирсә, гадынлар иштирак етмәмәлидир. Амма кишиләрин иштиракы кифајәт етмирсә, гадынларын да иштиракы ваҹибдир. Тәглид мәрҹәјинин иши үмуми һөкм вермәкдир. Амма мөвҹуд

савашда шəраитин нечəлиjини мүгəллид өзү мүəjjəнлəшдирир. Тəглид едəн шəхс өзү аjдынлашдырмалыдыр ки, бу савашда кишилəрин иштиракы кифаjəт едир, jохса jох. Вəлиjjи-фəгиһин һөкмлəри исə даһа əһатəли чəрчивəjə маликдир. Вəлиjjи-фəгиһ көстəриш верир вə онун нечə jеринə jетирилмəсинə нəзарəт едир. Кимсə деjə билмəз ки, вəлиjjи-фəгиһин һөкмүнү jеринə jетириб-jетирмəмəк мəним өз ишимдир. Мəсəлəн, вəлиjjи-фəгиһ һөкм верир ки, һазырда гадынларын чəбһəдə иштирак етмəси вачибдир. Бу һалда гадынларын иштиракы шəр`əн вачиб олур. Бə`зəн бу һөкм "һөкумəт һөкмү" адланыр. Бу һалда да фитва вə һөкм арасында фəрг аjдын олур. Адəтəн, күндəлик данышыгда мүчтəһидин фитвасына "һөкм" деjилир. Мəсəлəн, намазын һөкмү белəдир деjирик. Амма нəзəрдəн гачырмамалыjыг ки, бу гəбил һалларда һөкм сөзү башга мə`на билдирир. Вəлиjjи-фəгиһин һөкмү илə намазын һөкмү фəргли һəгигəтлəрдир.

Деjилəнлəрдəн аjдын олду ки, мүчтəһидə мүрачиəт мүтəхəссисə мүрачиəт саjылдығындан инсан мүчтəһиди өзү сечə билəр. Башга саһəлəрдə jахшы мүтəхəссис ахтаран инсан тəглид саһəсиндə дə даһа үстүн билдиjи мүчтəһидə үз тута билəр. Демəк, чəмиjjəтдə бир нечə мүчтəһидин олмасы тəбии бир ишдир. Амма ичтимаи мəсəлəлəрдə бу саjаг тəглид мүмкүн деjил. Мəсəлəн, jол һəрəкəти гаjдалары аjры-аjры инсанларын сəлигəсинə уjғун мүəjjəнлəшдирилə билмəз. Дүшүнчə саһиби олан һəр бир инсан анлаjыр ки, ичтимаи мəсəлəлəрдə чохсаjлы мүтəхəссис ола билмəз. Елə jол һəрəкəти гаjдаларынын өзүнə мүнасибəтдə бир нечə мүтəхəссисин олмасы вə һəр сүрүчүнүн бир мүтəхəссисə мүрачиəт етмəси мүмкүнсүздүр. Бу һалда чəмиjjəтдə һəрч-мəрчлик jаранар, асаjиш позулар. Бу сəбəбдəн дə ичтимаи мəсəлəлəрдə вə чəмиjjəтлə бағлы проблемлəрин һəллиндə илаһи үнван мүəjjəнлəшдирилмəлидир. "Вилаjəти-фəгиһ" нəзəриjjəсиндə бу ваһид үнван вəлиjjи-фəгиһдир. Һəтта башга фəгиһлəр дə ичтимаи проблемлəрлə бағлы она табе олмалыдырлар. Фəгиһлəр өзлəри дə jазыр вə бəjан едирлəр ки, əкəр шəр`и һаким һөкм версə, һеч бир фəгиһ бу һөкмүн гаршысыны ала билмəз. Тарих боjу баш вермиш бир чох һадисəлəр, о чүмлəдəн мəрһум Мирза Ширазинин "тəнбəки " əһвалаты деjилəнлəрə бир нүмунəдир. Мəрһум Ширази тəнбəкидəн истифадəни һарам вə имам Меһдиjə (əч) мүхалифəт е`лан етдиjи вахт бүтүн тəглид мəрчəлəри она табе олдулар. Чүнки фəгиһин бу бəjанаты садəчə бир фитва jох, вилаjəт һөкмү иди.

Тəглид мəрчəjи вə вəлиjjи-фəгиһин иши илə бағлы гејд етдик ки, тəглид мəрчəjи үмуми, вəлиjjи-фəгиһ исə хүсуси, конкрет үнванлы көстəришлəр верир. Тəглид мəрчəjи вə вəлиjjи фəгиһ арасындакы дикəр бир фəрг бундан ибарəтдир ки, тəглид мəрчəjиндəн мүтəхəссисин рə`jи өjрəнилир вə белə бир мүрачиəт геjри-мүтəхəссисин мүтəхəссисə мүрачиəт нөвүдүр. Вəлиjjи-фəгиһдəн исə һөкм истəнилир. Jə`ни, мүчтəһидин иши фитва вермəк, вəлиjjи-фəгиһин иши һөкм чыхармагдыр. Дикəр бир фəрг бундан ибарəт иди ки, тəглид мəрчəjи бирдəн чох ола билəр. Амма шəр`и һаким үнваны илə танынан фəгиһ бир нəфəр олмалыдыр ки, чəмиjjəтдə асаjиш позулмасын.

Башга бир суал jаранyр: бир шəхс һəм тəглид мəрчəjи, һəм дə вəлиjjи-фəгиһ ола билəрми? Геjд етмəлиjик ки, вəлиjjи-фəгиһ мəнсəбинə галхмыш шəхсин тəглид мəрчəjи олмасы зəрури деjил. Вəлиjjи-фəгиһ үчүн зəрури шəрт Ислам һөкмлəри илə танышлыг вə ичтиһаддыр. Əлбəттə ки, вəлиjjи-фəгиһ вилаjəт мəгамына галхмамышдан да тəглид мəрчəси ола билəр. Бүтүн чəмиjjəтин тəглид етдиjи мəрчə дə вəлиjjи-фəгиһ мəгамына галха билəр. Ислам республикасынын баниси Имам Хомеjни (р) һəм тəглид мəрчəjи, һəм дə вəлиjjи-фəгиһ иди. Аjəтуллаһ Күлпаjигани, Аjəтуллаһ Əракинин дөврүндə олдуғу кими мəрчəиjjəт вə вилаjəт мəгамлары бир шəхсдə чəмлəшмəjə дə билəр. Бу һалда чəмиjjəт шəр`и һөкмлəрлə бағлы бир шəхсə, ичтимаи һөкмлəрлə бағлы башга биринə үз тутур.

Фəгиһ, jохса даһа фəгиһ олан шəхсин вилаjəт и?

Мəчəиjjəт вə вилаjəти фəгиһлə бағлы дикəр бир суал будур ки, һаггында данышдығымыз һакимиjjəт фəгиһ, jохса даһа фəгиһ олан шəхсин һакимиjjəтидир? Бу суалын чавабы өнчəки сөһбəтлəрдə хүласə шəкилдə аjдынлашдырылды. Амма онун

əhəmijjətini nəzərə alaraг bu barədə bir gədər əhatəli mə`lumat veririk. Istənilən bir elm saһəsində alimlər və mүtəxəssislər ejni səvijjədə olmur. Bir alim o birindən bilik və məһarət baxımyndan fərglənir. Məsələn, bir şəһərin kardiologlary arasynda өz məһarəti ilə tanynanlar olur. Bu insanlar ejni bir ixtisasa saһib olsalar da, səһijjə nazirlijində mүtəxəssis kimi gejdijjata dүşsələr də, onlaryn elm və məһarəti bir-birindən fərglənir. Fəgiһlər və mүčteһidlər də belədir. Onlaryn һər biri ičtiһad dərəčəsinə čatsa da, өz ixtisasynda mүəjjən səvijjəjə malik olur. Fəgiһlər bu baxymdan "ə`ləm" və "gejri-ə`ləm" ady ilə seçilir. Əksər fəgiһ və mүčtəһidlərin fikri budur ki, insanyn ə`ləm, jə`ni daһa elmli mүčtəһidə təglid etməsi vačibdir. Gejri-ə`ləmə təglid etməjə ičazə verilmir.

Belə bir sualy čavablandyrmaly oluruг ki, vəlijji-fəgiһ fəgiһlik baxymyndan başga fəgiһlərdən үstүn olmalydyr, joxsa onun başgalaryndan үstүnlүjү zəruri dejil? Vilajəti-fəgiһ nəzərijjəsinin isbaty barədə danyşarkən gejd etdik ki, vəlijji-fəgiһ fəgiһliklə janaşy başga iki xүsusijjətə malik olmalydyr. Bu xүsusijjətlərdən biri təgva, digəri čəmijjətə mүdirijjət məһarətidir. Mүdirijjət xүsusijjətinin өzүnүn də mүxtəlif gollary var. Deməк, vəlijji-fəgiһ үčүn fəgiһlik jekanə şərt dejil. Vəlijji-fəgiһi tanymag үčүn bүtүn zəruri xүsusijjətlər nəzərə alynmalydyr. Һər xүsusijjət dəjərləndirildikdən sonra үmumi gərar čyxarylyr. Məsələn, bir şəxs universitetə rektor tə`jin olunarkən, bir neчə baxymdan tədgig olunur. Bundan өtrү doktorlug, tədris mүddəti, mүdirijjət təčrүbəsi, elmi һejətin mүnasibəti nəzərə alynyr. Rektor sečilərkən sadalanmyş xүsusijjətlərə malik şəxslər arasynda mүxtəlif baxymlardan үstүnlүk mүşaһidə edilir. Namizədlərdən birinin elmi səvijjəsi, digərinin mүdirijjət təčrүbəsi, başgalaryndan үstүn olur. Elə namizəd də olur ki, elmi və mүdirijjət səvijjəsi үstүn olduğu һalda үnsijjət jaratmag gabilijjəti zəif dəjərləndirilir. Dүzgүn sečim aparmag үčүn bүtүn xүsusijjətlər ajryča dəjərləndirilir

və orta nətičə čyxarylyr. Kimin orta nətičəsi o birilərindən үstүn olarsa, һəmin şəxs rektor sečilir.

«Vəlijji-fəgiһ» tə`jinatynda da problem belə һəll olunur. Vəlijji fəgiһ һər şejdən өnčə үstүn orta gijmət almalydyr. Namizədlərdən birinin elmi, birinin təgvasy, үčүnčүnүn mүdirijjət gabilijjəti o birilərindən jүksək ola bilər. Ilk nөvbədə һər үč xүsusijjətdə başgalaryndan үstүn olan şəxs sečilir. Vəlijji-fəgiһ məgamyna sečim үčүn һər үč xүsusijjətə zəruri һəddə malik olmag şərtdir. Nətičədə fəgiһ, joxsa daһa fəgiһ şəxsin vilajəti ilə bağly araşdyrmany үč istigamətə bөlə bilərik:

1. Ičtiһad baxymyndan һamydan үstүn olan şəxsdə təgva və mүdirijjət xүsusijjətləri zəifdir. Өnčə gejd etdijimiz kimi, sečimin birinči mərһələsində belə bir şəxs məgbul sajylmyr.

2. Bir şəxsin fəgiһlik, təgva və mүdirijjət baxymyndan səvijjəsi o birilərindən үstүndүr. Bu şəxsə mүnasibətdə onun orta gijmət baxymyndan başgalaryndan үstүn olub-olmamasy araşdyrylmalydyr.

3. Namizədlər təgva və mүdirijjət baxymyndan ejnidir. Amma bir namizəd o birilərindən daһa elmlidir. Belə bir şəraitdə elm baxymyndan o birilərindən үstүn olana imtijaz verilir.

Sөһbətimizin davamynda vəlijji-fəgiһ və rəһbərin digər elm saһələrində mүtəxəssislijinin rolunu araşdyrsag jerinə dүşər. Vilajəti-fəgiһin sүbutlaryny araşdyrarkən gejd etdik ki, vilajət məgamyna sečilən fəgiһdə fəgiһlik, təgva və mүdirijjət kimi xүsusijjətlər olmalydyr. Sual oluna bilər ki, fəgiһ sečimində nə үčүn һərbi və igtisadi biliklər nəzərə alynmyr? Rəһbərlik məgamynda əjləşmiş şəxsin bu saһələrdə bilijinin zəif olmasy onun mүdirijjətinə tə`sirli dejilmi? Nəzərdə tutulmamyş saһələrdə də mүtəxəssis olan şəxsi mө`təbər sajmaly dejilikmi?

Vilajəti-fəgiһ үčүn zəruri sajylan үč şərtdə məgsəd budur ki, rəһbər Islam һөkmləri və ganunlarynyn ičračysydyr. Şүbһəsiz ki, vilajəti-fəgiһ məgamyna sečilmək

истәјән шәхс Ислам ганунларыны дәриндән билмәли, тәгвалы олмалы (әмәл мәгамында шәхси мәнафејини јох, ҹәмијјәтин мәсләһәтини әсас көтүрмәли), ичтимаи проблемләрин маһијјәтинә вара билмәлидир. Бу үч хүсусијјәтдән бири олмадыгда ҹәмијјәт үчүн бөјүк тәһлүкәләр јараныр. Амма рәһбәрин дикәр саһәләрдә, мәсәлән, һәрби саһә вә игтисадијјатда мүтәхәссис олмамасы бир о гәдәр дә тәһлүкәли дејил. Рәһбәр бу саһәләрлә бағлы гәрар чыхараркән ихтисас саһиби олан мүшавирләриндән истифадә едир. Әлбәттә ки, бу принсип тәкҹә вилајәти-фәгиһә аид дејил. Јер үзүндә мөвҹуд олан бүтүн үсули-идарәләрдә рәһбәр мүшавирләрин көмәјиндән фајдаланыр. Елә бир рәһбәр тапмаг мүмкүн дејил ки, бүтүн саһәләрдә мүтәхәссис олсун. Јалныз Мә`сумлар (ә) белә олмушлар. Дикәр рәһбәрләрин мүшавирләр васитәси илә аддым атмасы ади бир һалдыр. Вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсиндә, Ислам ҹүмһуријјәтиндә дә бу принсип әсасында һәрәкәт едилир. Рәһбәр ајры-ајры саһәләрлә бағлы гәрар чыхараркән мүтәхәссисләрлә мәсләһәтләшир вә сон гәрар верир. Вәлијји-фәгиһә бу саһәдә јардым көстәрән әсас гүввәләрдән бири мәсләһәт шурасыдыр.

Алтынҹы фәсил

Фәгиһләр мәҹлиси (хибрә) вә вилајәт и-фәгиһ

Вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсинин зәрурилији сүбута јетирилдикдән вә вәлијји-фәгиһин өз сәҹијјәләри бахымындан мә`сум Имама (ә) ән јахын шәхс олдуғу гејд едилдикдән сонра белә бир шәхсин һансы јолла сечилмәси мүәјјәнләшдирилмәлидир. Фәгиһләр арасындан рәһбәрлијә һансы фәгиһин сечилмәси јолу ајдынлашдырылмалыдыр. Бу мөвзу нәзәрдән кечириләркән мүәјјән нөгтәләри дә ајдынлашдырмаг лазым кәлир. Бу нөгтәләрдән бири вилајәти-фәгиһ вә фәгиһләр мәҹлисинин рабитәсидир.

Фәгиһләр мәҹлиси

Бу күн Ислам үсули-идарәсиндә әсас мәсәләләрдән бири вәлијји-фәгиһин хибрә (фәгиһләр) мәҹлиси тәрәфиндән тә`јин олунмасыдыр. Бу мәсәләни елми вә нәзәри бахымдан арашдырмаг фикриндәјик. Мүәјјәнләшдирмәлијик ки, вәлијји-фәгиһин фәгиһләр мәҹлиси тәрәфиндән сечилмәсинин елми әсасы вар, јохса јох? Вәлијји-фәгиһин сечилмәси истигамәтиндә бир нечә јол нәзәрдән кечирилә биләр. Вәлијји-фәгиһин халг тәрәфиндән сечилмәси, өзүндән әввәлки вәлијји-фәгиһ тәрәфиндән тә`јин олунмасы, фәгиһләр мәҹлиси тәрәфиндән мүәјјәнләшмәси нәзәрдән кечириләҹәк јоллардандыр. Бу истигамәтдә башга јоллар да ола биләр. Амма биз нисбәтән мәнтиги көрүнән бу үч јолу арашдыраҹағыг. Гејд етдијимиз үч јолдан биринчи вә икинҹи јол даһа чох мүзакирә едилир. Бу јоллардан һәр биринин мө`тәбәрлијинин мүәјјәнләшдирилмәси о бири јолларын да дәјәрләндирилмәсинә көмәк едир. Биз “вилајәти-фәгиһ” мөвзусундан данышаркән халгын рә`ји барәдә мүәјјән изаһатлар вердик.

Өнҹә вәлијји-фәгиһин халг тәрәфиндән вә фәгиһләр мәҹлиси тәрәфиндән тә`јин олунмасыны нәзәрдән кечирәк. Арашдырмаја көмәк үчүн бир мисал көстәрәк:

Фәрз един ки, өлкәнин ријазијјатчылары арасында ән үстүнүнү сечмәлијик. Бу истигамәтдә ән мәнтиги јол нәдир? Ән үстүн

ријазијјатчыны халгын рә`ји әсасында, дикәр пешә саһибләринин мүлаһизәләринә истинад едәрәк сечә биләрикми? Бу ишдә евдар гадынларын, әкинчиләрин, тәләбәләрин, һәкимләрин нә кими ролу ола биләр? Ајры-ајры пешә саһибләри ән күчлү ријазијјатчыны сечә биләрми? Ајдын мәсәләдир ки, ән үстүн ријазијјатчыны халгын рә`ји әсасында сечмәк мәнтигсиз аддымдыр. Бу күн дә дүнјанын һеч бир өлкәсиндә ән күчлү ријазијјатчы башга пешә саһибләринин рә`ји илә сечилмир.

Ајдын мәсәләдир ки, ән күчлү ријазијјатчыны ејни саһә үзрә мүтәхәссисләр мүәјјәнләшдирә биләр. Һазырда белә бир сечим апармаг үчүн өлкәнин һәр бир тәһсил очағы өз күчлү ријазијјатчысыны мүәјјәнләшдирир. Икинчи мәрһәләдә сечилмиш ријазијјатчылар арасындан ән үстүнү мүәјјәнләшдирилир. Сон мәрһәләдә һәр шәһәрдән сечилмиш ријазијјатчылар арасында пешә илә бағлы мүсабигә апарылыр. Пешакар ријазијјатчылардан ибарәт мүнсифләр һеј`әти өлкәнин ән күчлү ријазијјатчысыны мүәјјәнләшдирир. Инди өзүнүз дејин, өлкәнин ән күчлү ријазијјатчысыны бу саһәдән хәбәрсиз халг мүәјјәнләшдирмәлидир, јохса пешәкар мүнсифләр һеј`әти?

Вәлијји-фәгиһин тә`јинатында да ејни мәнтиглә һәрәкәт олунмалыдыр. Фигһ динлә бағлы бир саһәдир. Вәлијји-фәгиһ фәгиһ, тәгвалы вә мүдиријјәт мәһарәтли бир шәхс олмалыдыр. Көрән, белә бир сечими мүтәхәссис олмајан халга е`тибар етмәк олармы? Јохса бу сечимдә фәгиһләрин рә`ји даһа мө`тәбәрдир? Нә үчүн ән күчлү ријазијјатчыны сечәркән мүтәхәссисләрә, ән лајигли фәгиһи сечәркән бу саһәдән хәбәрсиз халга мүрачиәт едилмәлидир? Әлбәттә ки, вәлијји-фәгиһ бу саһәдә мүтәхәссис олан фәгиһләр тәрәфиндән сечилмәлидир. Бу күн дә Ислам республикасынын конститусијасында бу принсип әсас көтүрүлмүшдүр. Вәлијји-фәгиһ рәһбәр фәгиһләр мәчлиси тәрәфиндән сечилир. Фәгиһләр мәчлисинин тәркиби узун илләр боју бу саһәдә чалышмыш фәгиһләрдән тәшкил олунмушдур.

Амма хибрә мәчлисиндәки фәгиһләр ики јолла сечилә биләр: мәчлисдә иштирак едәчәк фәгиһи һәм фәгиһләр, һәм дә халг сечә биләр. Халг бу саһәдә мүтәхәссис олмаса да, фәгиһләр чох олмадығындан мүәјјән арашдырмаларла рә`ј верилә биләр.

Мәсәлән, шәһәрин јахшы кардиологуну мүәјјәнләшдирмәк үчүн хәстәләр арасында сорғу кечирмәк олар.

Демәк, вәлијји-фәгиһин сечиминдә нәзәрдән кечирдијимиз ики јолдан мө`тәбәри халгын рә`јинә јох, мүтәхәссисләрин рә`јинә әсасланмагдыр.

Үчүнчү јол рәһбәрин өзүндән әввәлки рәһбәр тәрәфиндән тә`јин олунмасыдыр. Бу јол дәгиглик бахымындан даһа мө`тәбәр олса да, она мүнасибәтдә ики ирад нәзәрә чарпыр. Әввәла, дүшмәнләр вәлијји-фәгиһин бу јоллла сечилмәсиндән суи-истифадә едир, Ислам һөкумәтини истибдад һөкумәти кими танытдыра биләрләр. Һәтта ијирми ил әрзиндә ијирми сечки кечирмиш Ислам мәмләкәти диктаторлугда иттиһам едилир.

Икинчи ирад будур ки, өнчәки рәһбәр өзүндән сонракы рәһбәр сечиминдә гоһумлуг вә достлуг әлагәләри сәбәбиндән тәрәфбазлыға көрә иттиһам едилә биләр. Нечә ки, Ислам Пејғәмбәри (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) һәзрәт Әлини (ә) күрәкәни олдуғу үчүн чанишин тә`јин етдијинә көрә иттиһам олунур. Демәк, рәһбәрин өзүндән сонра үчүн рәһбәр тә`јин етмәси дүшмәнә бәһанә вермәмәк сәбәбиндән гејри-мүнасиб сајылыр. Беләчә, нәзәрдән кечирдијимиз үч јол арасындан даһа елми вә мәнтиги көрүнәни рәһбәрин фәгиһләр мәчлиси тәрәфиндән сечилмәсидир. Бу үч јол һаггында лазымы арашдырмалардан сонра нәзәрдән кечирмәдијимиз јоллары да дәјәрләндирмәк олар.

Ирад

Ајдын олду ки, вәлијји-фәгиһин, рәһбәрин тә`јинатында ән мәнтиги вә әсаслы јол фәгиһләр мәчлисинин гәрарыдыр. Амма фәгиһләр мәчлиси илә вәлијји-фәгиһин рабитәсиндә бир нөгтә ајдынлашдырылмалыдыр. Бир тәрәфдән хибрә мәчлиси рәһбәри тә`јин едир, дикәр тәрәфдән бу мәчлис рәһбәрин рә`ји илә е`тибарлы сајылыр. Белә ки, хибрә мәчлисинин нүмајәндәси нәзарәт шурасынын рә`ји әсасында сечилир. Јалныз нәзарәт шурасынын тәсдиги илә нүмајәндә сәлаһијјәтли сајылыр. Нүмајәндә нә гәдәр чох сәс газанса да, нәзарәт шурасынын тәсдиги олмаса хибрә мәчлисинә сечилмир. Нәзарәт шурасынын үзвләри исә конститусијаја әсасән вәлијји-фәгиһ тәрәфиндән сечилир.

Нәзарәт шурасынын бахышы она көрә мө`тәбәр сајылыр ки, бу шура рәһбәр тәрәфиндән сечилмишдир. Хибрә үзвү нәзарәт шурасы тәрәфиндән, нәзарәт шурасы рәһбәр тәрәфиндән тә`јин олунурса, әслиндә хибрә мәчлиси рәһбәрин имзасы илә тәсдигләнир. Ејни заманда, рәһбәрин тә`јинаты хибрә мәчлисинин вәзифәсидир. Демәк, хибрә мәчлиси рә`ј вермәсә вәлијји-фәгиһин һөкмү е`тибарсыздыр. Ејни заманда вәлијји-фәгиһ долајысы илә тәсдигләмәсә, хибрә мәчлиси е`тибарсыздыр. Фәлсәфәдә исбат олунмушдур ки, белә бир даирәви рабитә јанлышдыр.

Бу ирады чавабландырмаздан өнчә онун демократик үсули-идарәдән гајнагландығыны нәзәрә алмаг лазымдыр. Демократик үсули-идарәдә парламент тәрәфиндән тәнзимләнән ганун халгын рә`ји әсасында мө`тәбәр сајылыр. Әкәр халг парламент нүмајәндәләринә сәс вермәсә, парламентин чыхардығы ганунлар е`тибарсыздыр. Демәк, халгын рә`ји парламент тәрәфиндән тәнзимләнмиш ганунлара мө`тәбәрлик верир. Суал олунур ки, демократик үсули-идарәнин тәшкилиндә мәчлис вә дөвләт олмајан бир вахт сечки ганунлары һансы әсасла һазырланыр? Мәсәлән, ганунларын сәсвермә һүгугу вар, јохса јох? Сечки нәтичәләринин мө`тәбәр сајылмасы үчүн һансы һәдд нәзәрдә тутулмушдур? Намизәдләр үчүн һансы шәртләр мөвчуддур? Бу суалларын нечә чаваблandырылмасындан сечкиләрин талеји асылыдыр. Демократик үсули-идарә тә`сисиндә биринчи олан гәрб дөвләтләриндә илк әввәлләр гадынларын сәсвермә һүгугу јох иди. Сечкиләр гадынларын иштиракы олмадан кечирилирди. Әкәр һәмин вахт гадынлар сечкиләрдә иштирак етсәјдиләр, онларын сәси бу күнкү тарихә тә`сир көстәрәрди. Һал-һазырда да Исвечдә сәсвермәдә гадынлар үчүн мәһдудијјәтләр нәзәрдә тутулур. Суал олунур ки, демократик дөвләт вә парламент олмајан бир вахтда демократик үсули-идарә гуруларкән сечки ганунлары һансы әсасла тәнзимләнир? Әкәр биринчи дөвләтин тәшкилиндә ганунлар әсассыз оларса, бу һал бүтүн сонракы дөвләтләрин ганунилијини шүбһә алтына алыр. Чүнки икинчи дөвләт вә парламент биринчи дөвләт вә парламентин гәрарлары әсасында тәшкил олунур. Әкәр биринчи дөвләт вә парламент гануни әсаслар үзәриндә гурулмамышса, онун гәрарлары да мө`тәбәр дејил. Беләчә, икинчи

дөвләт вә парламенти гануни едән биринчи дөвләт вә парламентин ганунилијидир. Бу ирады арадан галдырмаг үчүн бир чох сијасәтбазлар биринчи сечкиләрин шәрти ганунлар әсасында кечирилмәсини гачылмаз сајырлар. Мәсәлән бу гәбил ганунлар јазылыр: сечичинин ән азы 16 јашы олмалыдыр; гадынларын сечим һүгугу јохдур; сечичинин тәһсили шәрт дејил; сечкинин гануни сајылмасы үчүн үчдә бир сәс топланмасы вачибдир.

Биринчи сечкиләрдән сонра биринчи дөвләт вә парламент тәшкил олунур. Көрүндүјү кими, биринчи сечкиләрин гануни әсасы јохдур. Икинчи сечкиләрә ганунилик верән исә биринчи дөвләт вә парламентдир. Гануни әсасы олмајан дөвләт вә парламент һансы әсасла икинчи дөвләт вә парламенти гануни едә биләр?

Ајдын мәсәләдир ки, ујғун ирадла бағлы верилән чаваб гәнаәтбәхш дејил. Халг тәрәфиндән сәс газанмамыш сечки ганунлары үзәриндә гурулмуш үсули-идарәни демократик сајмаг олмаз. Бир даһа гејд едирик ки, биринчи сечкиләр биринчи дөвләт вә парламентә ганунилик верир. Һәмин сечкиләрин исә гануни әсасы јохдур. Бүтүн демократик үсули-идарәләр гејд етдијимиз ганунсуз бүнөврә үзәриндә гурулмушдур. Бүтүн демократик үсули-идарәләр бу јетәрсизликлә үзбәүздүр. Онларын ујғун суалла бағлы һеч бир мәнтиги чавабы јохдур. Һазыркы дөврүн әксәр сијасәтчиләри бу ирады гәбул едирләр. Халгын рә`ји әсасында гуруласы олан демократик дөвләт әслиндә халгын хәбәрсиз олдуғу бир бүнөврә үзәриндә бәрпа олмушдур.

Хибрә мәчлиси илә вәлијји-фәгиһ арасындакы рабитәләр дә охшар ирадла һәдәләнир. Амма бу ирад вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсинин ганунсуз һесаб олунмасы үчүн мәнтиги дејил. Ујғун ирадла халгын рә`ји әсасында гуруласы үсули-идарәләрә гаршы чыхмаг олар.

Сөһбәтимизин әввәлиндә гејд етдик ки, вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсини халгын рә`ји јох, Аллаһын ирадәси ганунiләшдирир. Аллаһын һөкмү исә затән е`тибарлыдыр. Бүтүн принсипләри ганунiләшдирән сәбәб олмалыдыр. Аллаһын гануну исә белә бир сәбәбә еһтијачлы дејил. Варлыг аләминдә ирадәсини һәјата кечирмәк Аллаһын һаггыдыр. Вилајәти-фәгиһ низамынын ганунилији ашағыдакы ардычыллыгла керчәкләшир: Аллаһ-таала

вəлијји-фəгиһə, вəлијји-фəгиһ исə парламент вə дөвлəтə ихтијар верир.

Мүхалифлəр дејирлəр: "Вəлијји-фəгиһə ихтијар верəн хибрə мəчлисидир. Һалбуки, хибрə мəчлиси вəлијји-фəгиһин имзасы илə мө`тəбəр сајылыр. Нəзарəт шурасы рəһбəр тəрəфиндəн тəсдиглəнир, өз нөвбəсиндə хибрə мəчлисини тəсдиглəјир, сонда хибрə мəчлиси рəһбəри мүəјјəнлəшдирир. Бу ирада чаваб олараг бир даһа билдиририк ки, вəлијји-фəгиһə ихтијар верəн хибрə мəчлиси јох, мə`сум Имам (ə) вə Аллаһ-тааланын тə`јинатыдыр. Хибрə мəчлисинин вəзифəси рəһбəри тə`јин етмəк јох, имам Меһдинин (əч) тə`јин етдији рəһбəри үзə чыхармагдыр. Тəглид мəрчəји сечəркəн мүтəхəссислəрə үз тутуруг. Мүтəхəссис фəгиһлəр мəрчəјə сəлаһијјəт вермир, садəчə ону үзə чыхарыр. Əкəр мүчтəһид ə`лəмдирсə (даһа елмлидирсə) она ичтиһад вə ја ə`лəмлик верəн бизим арашдырмамыз дејил. Јох, əкəр нəзəрдə тутулан шəхс мүчтəһид вə ə`лəм дејилсə, бизим арашдырмамыз ону бу мəгама галдыра билмəз. Мүтəхəссис рə`јинин ролу будур ки, онларын шəһадəти пəрдə архасында оланы үзə чыхарыр. Бизим мөвзумузда да хибрə əһли рəһбəри садəчə мүəјјəн едир. Онлар имам Меһдинин (əч) һөкмү илə вəлијји-фəгиһ сајылан шəхси танытдырырлар.

Јада салаг ки, Ислам республикасынын баниси Имам Хомејни (р) илк нəзарəт шурасыны тə`јин етди. Нəзарəт шурасы хибрə мəчлисини мүəјјəнлəшдирди. Хибрə мəчлисинин вəзифəси нөвбəти рəһбəри тə`јин етмəк иди. Демократик гурулуша үнванланан ирады бу ардычыллыға тəтбиг етмəк олмаз. Əкəр Имам Хомејни (р) һəр һансы васитə илə хибрə мəчлиси тə`јин етсəјди вə һəмин мəчлис Имамы (р) рəһбəр олараг тəсдиглəсəјди, ирад јерли оларды. Белə бир мисал көстəрəк: əкəр јанан шамдан кибрит чөпү алышдырсаг вə һəмин чөплə башга бир чөп јандырсаг, биринчи шамын сонракы шамдан јандығыны иддиа етмəк олмаз. Амма əкəр биринчи шам кибрит чөпү илə јандырылардыса вə кибрит чөпү һəмин шамдан јанмыш олардыса, буну охшар һалла мүгајисə етмəк оларды.

Имам Хомејнинин (р) башланғычда хибрə мəчлиси илə һеч бир бағлылығы јох иди. Амма онун рəһбəрлијинин давамында хибрəнин шəһадəти тə`сирли иди. Имам Хомејнинин (р) рəһбəрлијинин биринчи дөврү ујғун ирадла иттиһам олуна билмəз. Амма сонракы

дөвр һаггында суал вермəк олар. Чүнки рəһбəрлијин давамы хибрə мəчлисинин тəсдиги илə керчəклəширди. Һалбуки, хибрə мəчлиси Имамын Хомејнинин һөкмү илə е`тибарлы сајылмышды.

Бу ирада чаваб верəркəн белə бир мисал көстəририк: кибрит чөпү биринчи шамла алышдыгдан сонра һəмин шам сөнүр вə кибрит ону јенидəн јандырыр. Бу һлда кибрит чөпүнүн одуну шамын икинчи одуна бағлы саја билмəрик. Шамын икинчи оду кибритин одуна бағлыдыр.

Имам Хомејни (р) нəзарəт шурасыны тə`јин етди. Һəмин шура мəчлис нүмајəндəлəрини мүəјјəнлəшдирди. Хибрə мəчлиси исə Имам Хомејнинин (р) илкин рəһбəрлијини јох, рəһбəрлијинин давамыны тəсдиглəди. Имамын (р) рəһбəрлијинин биринчи дөврү хибрə мəчлиси јох, имам Меһди (əч) тəрəфиндəн тəсдиглəнмишдир.

Бир даһа ајдынлашды ки, сөһбəтимизин əсас мөвзусуну тəшкил едəн ирад вилајəти-фəгиһ јох, демократик үсули-идарəјə аиддир. Мүхалифлəр өз нөгсанларыны вилајəти-фəгиһə дə аид етмəк истəјирлəр. Амма вилајəти-фəгиһин Аллаһын ирадəси кими бир башланғычы вар. Һалбуки, демократик гурулуш халгын рə`јинə əсасланмалы олдуғу һалда, өз башланғычыны гаранлыг бир мəнбəдəн көтүрмүшдүр.

Хибрə вə ихт исас нөвлəри

Хибрə мəчлиси вə онун үзвлəринə үнванланмыш ирадлардан бири будур ки, бу мəчлисдə мүхтəлиф мүтəхəссислəр јохдур. Чаваб олараг билдиририк ки, конститутсијанын өзүндə рəһбəр үчүн шəртлəр мүəјјəнлəшмишдир. Елм, тəгва вə мүдиријјəт нəзəрдə тутулмуш əсас шəртлəрдир. Хибрə мəчлисинин үзвлəри исə фигһ бахымындан мүтəхəссис олмалыдыр. Амма һəмин фəгиһлəрин мүдиријјəт бахымындан бир шəхси дəјəрлəндирмəси əсассыздыр. Хибрə мəчлисинə ирад тутулур ки, нə үчүн бу мəчлисдə дикəр сəчијјəлəри дəјəрлəндирəчəк мүтəхəссислəр јохдур. Рəһбəрин һəрби гүввəлəрин үмуми команданы, сијаси вə игтисади һаким кими сəлаһијјəтлəри вар. Рəһбəрдə бу хүсусијјəтлəрин олуб-олмамасыны мүəјјəнлəшдирмəк үчүн һəрби мүтəхəссислəрə, сијаси сијасəтчилəрə вə игтисадчылара еһтијач вар. Јалныз бу

мүтәхәссисләр мүәјјәнләшдирә биләрләр ки, рәһбәрдә һәмин кејфијјәтләр мөвчуддур, јохса јох.

Һазыркы ирад хүласә шәкилдә бундан ибарәтдир ки, фәгиһләр јалныз фигһ саһәсиндә мүтәхәссисдирләр, һансы ки, вәлијји-фәгиһ фигһдән кәнар бир сыра сәлаһијјәтләрә маликдир. Вәлијји-фәгиһин һәмин сәлаһијјәтләрә гадир олуб-олмадығыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн мүтәхәссисләрә еһтијач вар.

Бу ирада чаваб олараг билдиририк ки, әввәла, хибрә мәчлисинә үзвлүк үчүн шәрт тәкчә ичтиһад дејил. Бу нүмајәндәләр ичтимаи-сијаси фәалијјәтләр үчүн зәрури олан сәчијјәләри јалныз һәмин саһәләрлә танышлыглары әсасында дәјәрләндирә биләрләр. Бу мәсәлә хибрә мәчлисинә нүмајәндә сечиминдә әсас ме`јарлардандыр.

Хибрә мәчлисинә үзв сечиминдә ичтимаи-сијаси мәсәләләрлә танышлыг фәгиһ үчүн шәрт сајылыр. Фәгиһ ән азы орта һәддә бу мәсәләләрлә таныш олмалыдыр. Бу мәчлисдә фигһдән хәбәрсиз мүтәхәссисләрин иштиракы дикәр саһәләрдән хәбәрсиз фәгиһләрин иштиракы кими јетәрсиздир. Хибрә мәчлиси ичтимаи-сијаси мәсәләләрдән хәбәрдар фәгиһләрдән тәшкил олунмалыдыр. Мәчлис үзвүнүн һәм фигһ, һәм дә сијасәтлә танышлығы зәруридир.

Икинчиси, фәгиһ үчүн елм, тәгва вә мүдиријјәт шәрт сајылса да, бу шәртләр әһәмијјәт бахымындан бир-бириндән фәргләнир. Вилајәти-фәгиһ низамында бүнөврә Исламдыр. Дикәр өлкәләрдә мүдиријјәт вә сијасәт бачарығы әсас сајылдығы кими, вилајәти-фәгиһдә дә бу шәртләрин өдәнмәси мүһүмдүр. Садәчә, вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсиндә әсас принсип Ислам вә онун дәјәрләринин јајылмасыдыр. Бу сәбәбдән дә бу низамын биринчи шәхси һәм елм, һәм дә әмәл бахымындан Ислам өлчүләринә мүнасиб олмалыдыр. Она көрә шәрт гојулур ки, бу низамын рәһбәри әдаләтли фәгиһ олмалыдыр. Биз шәртләр арасында фигһи әдаләтдән өнәмли сајырыг. Фәгиһ Исламы дәриндән билән шәхсдир. Ислам үсули-идарәсинин башында белә бир шәхс дајанмаса, дини һөкумәтин керчәкләшмәси мүмкүн олмаз. Дүнјәви һакимијјәтләрин әсас мәгсәди чәмијјәтин идарә олунмасыдыр. Һәмин мүдиријјәтдә Ислам принсипләринин горуну б-горунмамасы әһәмијјәт дашымыр.

Бу сәбәбдән дә вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсиндә рәһбәр үчүн ән өнәмли шәрт Ислам вә Ислам һөкмләри илә танышлыгдыр. Бу хүсусијјәт һәјати әһәмијјәт кәсб едир. Һәмин хүсусијјәтә исә һамыдан өнчә фәгиһләр вә мүчтәһидләр маликдир. Гејд олундуғу кими, тәгва, әдаләт, ичтимаи сијаси мәсәләләрлә танышлыг һәм хибрә мәчлисиндә, һәм дә вәлијји-фәгиһин сечиминдә рол ојнајыр.

Амма рәһбәрин һәрби, игтисади вә дикәр саһәләрлә танышлығы дүнјанын һеч бир мәмләкәтиндә принсип кими гәбул олунмур. Бир шәхсин һәм һәрби, һәм игтисади, һәм ичтимаи-сијаси саһәдә мүтәхәссис олмасы мүмкүн дејил. Дүнја өлкәләриндә рәһбәр сечиминдә даһа чох мүдиријјәт бачарығы вә ичтимаи-сијаси мәсәләләрлә танышлыг нәзәрә алыныр. Дикәр саһәләрлә бағлы суал јарандыгда һәмин саһәләр үзрә мүшавирләр рәһбәри мә`луматландырырлар. Ислам үсули-идарәсиндә дә рәһбәр үчүн әсас шәрт сијаси бачарыг вә мүдиријјәтдир. Әлбәттә ки, бу үсули-идарә Ислами олдуғундан фәгиһлик вә Исламла танышлыг өнәмли шәртләрдәндир. Дикәр саһәләрлә танышлыг исә зәрури шәртләрдән дејил. Мүхтәлиф саһәләр үзрә мүтәхәссис олан мүшавирләр рәһбәрә өз вәзифәсинин ичрасында јардым көстәрирләр.

Демәк, истәр хибрә мәчлисиндә, истәрсә дә рәһбәр сечиминдә һәрб вә игтисадијјат кими саһәләрлә танышлыг зәрури сајылмыр. Һәмин саһәләрлә орта һәддә танышлыг бәс едир. Әкәр хибрә үзвләри мәмләкәтдәки ичтимаи дурумла вә бејнәлхалг вәзијјәтлә орта һәддә танышса, бу танышлыг рәһбәр сечиминдә бәс едир.

Сөһбәтимизин сонунда башга бир ирады да нәзәрдән кечирмәјимиз јахшы олар. Бә`зиләри ирад тутурлар ки, нә үчүн Ислам тәфсир, кәлам, фәлсәфә кими саһәләрдән ибарәт олдуғу һалда рәһбәр сечиминдә јалныз фигһ ислами билик кими гәбул олунур. Әкәр сечилмиш рәһбәр Ислам үсули-идарәсинә башчылыг етмәлидирсә, онун фигһдән әлавә тәфсир вә фәлсәфә кими саһәләрлә дә танышлығы зәруридир. Ләјагәтли рәһбәр сечмәк үчүн хибрә мәчлисиндә тәкчә фәгиһләр јох, һәм дә тәфсирчиләр вә философлар иштирак етмәлидир.

Јухарыдакы ирада чаваб олараг билдиририк ки, Ислам үсули-идарәсиндә ичра ишләри әсасән фигһлә бағлыдыр. Ислам тә`лимләриндәки бир сыра саһәләр мә`нәвијјатла, аилә илә,

паклыгла, ибадәтлә бағлыдыр. Ҹәмијјәтә мүдиријјәтдә исә Исламын ичтимаи-сијаси һөкмләри илә танышлыг зәруридир. Фәгиһ мәһз бу саһәләрдә о бириләриндән биликли олмалыдыр. Әлбәттә ки, Исламын дикәр саһәләри дә мүһүмдүр. Фәгиһ вә фәгаһәт сөзләриндә о бири саһәләрлә танышлыг да нәзәрдә тутулур.

Е`т имадсызлыглар парадоксу

Бә`зән беле бир суал ортаја чыхыр ки, хибрә мәҹлиси рәһбәри, рәһбәр дә өз нөвбәсиндә хибрә мәҹлисини сәлаһијјәтләриндән мәһрум етсә, чыхыш јолу нәдир? Белә бир һал јаранса, рәһбәрин һөкмү, јохса хибрә мәҹлисинин гәрары өнәмлидир? Гејд етмәлијик ки, конститусијаја әсасән, хибрә мәҹлисинин вәзифәләриндән бири рәһбәрин ишинә нәзарәт етмәк, лазым кәлдикдә ону ишдән кәнарлашдырмагдыр. Белә бир аддым о заман атылыр ки, Аллаһ еләмәмиш, рәһбәр әдаләт вә тәгва јолундан чыхсын. Рәһбәрин хәстәлији вә физики имканларынын мәһдудлашмасы да белә бир аддым атылмасы үчүн сәбәб ола биләр. Башга бир һал да јарана биләр: вәлијји-фәгиһ әмин олар ки, мөвҹуд хибрә мәҹлиси фәалијјәтини давам етдирмәк күчүндә дејил. Бу һалда вәлијји-фәгиһ өз сәлаһијјәтләриндән истифадә едиб мәҹлиси бураха биләр. Һалбуки, һеч бир ганунда белә бир һүгуг мүәјјәнләшдирилмәмишдир.

Әкәр јухарыда садаланан вариантлардан бири баш верәрсә, һеч бир проблем јаранмаз. Проблем о заман јаранар ки, һәр ики һадисә ејни заманда баш версин. Јә`ни вәлијји-фәгиһ мәҹлиси, мәҹлис исә вәлијји фәгиһи сәлаһијјәтләриндән узаглашдырсын. Бурада парадокс (зиддијјәт) јараныр. Белә бир мәгамда милләт вә мәмләкәтин вәзифәси нәдир?

Гејд етмәлијик ки, белә бир һал бүтүн дөвләтләрин гаршысында јарана биләр. Јахын кечмишдә Русијада белә бир вәзијјәт јаранды. Һәмин вахт дума илә президент арасында охшар мүнагишә јаранмышды. Дүнјанын дикәр өлкәләриндә дә буна бәнзәр һаллар баш верир. Хүласә шәкилдә белә дејә биләрик ки, илкин верилән һөкм гануни сајылыр. Һәр ики һөкмүн ејни бир анда верилмәси инандырычы дејил вә белә бир һал бүтүн дөвләтләр гаршысында јарана биләр.

Амма белә бир нөгтәни гејд етмәлијик ки, хибрә мәҹлисинин иши һөкм чыхармаг јох, мүәјјәнләшдирмәкдир. Хибрә мәҹлиси рәһбәри тә`јин етмир, ону вәлијји-фәгиһ олараг тәгдим едир. Хибрә мәҹлисинин иши тә`јинат јох, е`лан етмәкдир. Хибрә мәҹлиси јалныз е`лан едә биләр ки, өнҹә вәзифәләрини јеринә јетирә билән вәлијји-фәгиһ артыг бу гүдрәтә малик дејил. Әслиндә вәлијји-фәгиһ зәрури шәртләри итирдикдә гануни сајылмыр. Хибрә мәҹлисинин рә`јиндән асылы олмајараг, зәрури шәртләрдән һәр һансы бири өдәнмәдији һалда вәлијји-фәгиһ мәгамындакы шәхс һәмин вәзифәдән узаглашдырылмыш сајылыр. Бу мәсәлә вилајәти-фәгиһ үсули-идарәсинин имтијазларындандыр. Рәһбәр үчүн зәрури сајылан шәртләрдән бири өдәнмәдикдә онун өз ганунилијини итирмәси өзүнәмәхсус сәҹијјәдир. Амма дүнјаја нүмунә көстәрилән Америка бирләшмиш штатларында президент ачыг-ашкар бир ҹинајәтә јол вердикдә ону ҹәримә едирләр. Ҹәримәни өдәмиш президент бүтүн рүсвајчылыглара бахмајараг өз фәалијјәтләрини давам етдирир. Белә бир гурулушла мүгајисәдә вилајәти-фәгиһ үсул-идарәси даһа мөһкәм, даһа мәнтигидир.

Имам Меһди (әҹ) һөкумәтинин бүтүн јер үзүнә һаким олачағы, Әһли-бејт (ә) дөвләтинин мәгама чатачағы күн үмиди илә сөһбәтимизи баша чатдырырыг

Әлһәмдулиллаһи-Рәббил-Аләмин!

МҮНДӘРИЧАТ

Өн сөз...*3*

Биринчи фәсил...*5*

Вилајәти-фәгиһ, мөвзунун зәрурилији вә еһтималлар 5
"Вилајәти-фәгиһ" мөвзунун әһәмијјәти вә зәрурәти... 5

"Вилајәти-фәгиһ" мөвзусунун елми мәгамы........7

"Вилајәти-фәгиһ" нәзәријјәсинин аксиомлары...8

Икинчи фәсил...*13*

Дин вә сијасәт арасында рабитә..........................13
Секуљаризм..13

Секуљаризмин мејдана кәлмәси..........................13

Секуљаризмә кәнардан бир бахыш.....................17

Дин вә сијасәт арасындакы рабитәләрин дәјәрләндирилмәси 18

Максимум вә ја минимум әһатәли дин 25

Үчүнчү фәсил...*31*

Ислам һөкумәтиндә халгын ролу.........................31

Ганунилик нәдир?..31

Мәгбуллуг...32

Ганунилик вә мәгбуллуғун рабитәси..................32

Ислам һөкумәтиндә халгын ролу.........................33

Ислам Пејғәмбәриндән (с)сонракы һөкумәтин ганунилијинә сүннә әһлинин мүнасибәти...................................35

Пејғәмбәрдән (сәлләллаһу әлејһи вә алиһи вә сәлләм) сонра һакимијјәтин ганунилији илә бағлы шиә бахышы 36

Бу ишин һәјата кечмәси үчүн ики зәрури шәрт.41

Мә`сум Имамын (ә) гејби дөврүндә халгын һакимијјәтдә ролунун арашдырылмасы....................................43

Башга ики јанашманын арашдырылмасы вә тәнгиди 46

Дөрдүнчү фәсил...*49*

Вилајәти-фәгиһ нәзәријјәсинин исбаты 49

"Тәквини" (тәбиәтдән кәлән) вә "тәшрии" (шәриәтлә тә`јин олунан) вилајәт, һакимијјәт.................................49

"Вилајәти-фәгиһ" тәглид, јохса тәһгиг мөвзусудур? 51

"Вилајәти-фәгиһ" нәзәријјәсинин исбаты 53

Әгли дәлилләр...54

Нәгли дәлил 62

Бешинчи фәсил...*69*

Фәгиһин мүтләг вилајәти (һакимијјәти).............69

Вилајәти-фәгиһ вә конститусија 74

Мәрчәијјәт вә вилајәти-фәгиһ 78

Фәгиһ јохса даһа фәгиһ олан шәхсин вилајәти? 82

Алтынчы фәсил...*86*

Фәгиһләр мәчлиси (хибрә) вә вилајәти-фәгиһ....86

Фәгиһләр мәчлиси 86

Ирад...88

Хибрә вә ихтисас нөвләри 92

Е`тимадсызлыглар парадоксу 95